

ВЕРХОВНОГО Вісник Суду України

Інформація про нараду
Голови Верховного Суду України
з головами апеляційних судів

Судові рішення у цивільних,
адміністративних, господарських
і кримінальних справах

Практика ухвалення
та перегляду судами заочних рішень
у цивільних справах

Судовий прецедент як джерело
кримінально-процесуального права
України

2007

№ 10(86)

Офіційне науково-практичне видання

Офіційне науково-практичне видання.
Виходить дванадцять разів на рік.
Засноване 22 липня 1994 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Журнал включено до переліку
наукових фахових видань
постановою Президії ВАК України
від 9 лютого 2000 р. № 2-02/2

Голова редакційної колегії — П.П. Пилипчук

Редакційна колегія:

В.П. Барбара,

В.В. Городовенко (к.ю.н.),

О.Ф. Волков,

Н.О. Киреєва (к.ю.н.),

Л.М. Козаченко (відп. секретар),

Н.С. Кузнєцова (д.ю.н.),

В.П. Лакизюк,

Ф.М. Марчук,

М.І. Мельник (д.ю.н.),

С.М. Міщенко,

В.П. Потапенко,

З.В. Ромовська (д.ю.н.),

І.Л. Самсін,

Ю.Л. Сенін,

А.О. Селіванов (д.ю.н.),

В.В. Сердюк (к.ю.н.),

О.О. Терлецький,

М.І. Хавронюк (к.ю.н.),

В.І. Шакун (д.ю.н.),

М.Є. Шумило (д.ю.н.),

А.Г. Ярема (заступник голови редколегії)

Редакція не завжди поділяє
думку авторів статей.

За точність наведених у статтях даних,
посилань на нормативні акти
й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів
здійснюється за письмовим дозволом
голови редакційної колегії
з обов'язковим посиланням на джерело

Анотована інформація про черговий номер
журналу ще до виходу його у світ подається на
web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

© Верховний Суд України, 1996—2007

2 Новини. Події. Факти

News. Events. Facts

5 У Раді суддів України

At the Council of Judges of Ukraine

9 На тему дня

Issue of the Day

9 Назаров І.В. Органи судової влади України

Nazarov I.V. Bodies of judicial power in Ukraine

13 Судова практика

Judicial Practice

13 Рішення у цивільних справах

Decisions in civil cases

16 Рішення в адміністративних справах

Decisions in administrative cases

17 Рішення у господарських справах

Decisions in economic cases

20 Рішення у кримінальних справах

Decisions in criminal cases

25 У судових палатах

At the Judicial Chambers

25 Практика ухвалення та перегляду судами заочних рішень у цивільних справах

Practice of rendering and reviewing of default judgments
in civil cases

36 Проблеми судово-правової реформи

Problems of Judicial-Legal Reform

- 36 Кухнюк Д.В. Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права України

Kuhniuk D.V. Judicial precedent as the source of criminal-procedural law in Ukraine

41 Точка зору

Opinion

- 41 Чумаченко Т.А. Відмежування викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання від суміжних злочинів

Chumachenko T.A. Dissociation of stealing of electric and thermal power by means of unauthorized usage from neighboring crimes

45 Портрети

Personalities

- 45 Мусієнко К.С. Життя заради добра та справедливості Пам'яті заступника Голови Верховного Суду України (1992—2003) П.І. Шевчука

Musienko K.S. Life for the sake of good and justice In memory of the Deputy Chairman of the Supreme Court of Ukraine (1993—2003) P.I. Shevchuk

Міжнародні зв'язки

International Co-operation

Адреса редакції:
01024 Київ 24, вул. П.Орлика, 4^а,
кімн. 231, 516.

Телефони:
голова редакційної колегії (044) 253-3502,
відповідальний секретар (044) 253-1683,
редактори (044) 253-7081, 253-1683,
група технічного забезпечення
(044) 253-0687.

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори
А.В. Гончарук,
П.О. Мусієнко,
К.С. Мусієнко,
Р.В. Парубець,
Н.М. Федоровська

Комп'ютерний набір
І.П. Рябенко

Верстка
С.І. Самкової,
В.М. Горобченка

Репрографія
В.М. Горобченка

Фото
В.С. Негребецького

Оформлення обкладинки
В.С. Жиборовського

Переклад англійською
О.В. Гунько

Видавець:
ТОВ «Видавництво «Істина»
04136 Київ 136, вул. Маршала Гречка, 13.
Телефони: (044) 434-8406, 449-9455.
E-mail:
istina_sales@ukr.net
istina_book@rambler.ru

Віддруковано:
ТОВ Друкарня «Літера»
03038 Київ 38, вул. Нововокзальна, 41.
Телефон (факс): (044) 502-6808.

Підписано до друку 19.10.2007.
Формат 60×90/8. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.
Зам. 02031і.
Наклад 5470 прим. Ціна договірна.

Голова Верховного Суду України Василь Онопенко:

«Наші спільні зусилля мають бути спрямовані насамперед на збереження єдності та незалежності судової влади»

«На тлі гасел про незалежність суддів, самостійність судів певні політичні сили намагалися і намагаються впливати на суд чи окремого суддю, тому нашим завданням є не допустити політизації судової системи. У середині цієї системи до недавнього часу була така ситуація, що Верховний Суд існував на вершині «суддівського олімпу», а загальні суди — самі по собі. Ситуацію слід змінити». На цьому наголосив Голова Верховного Суду України Василь Онопенко під час наради з головами апеляційних судів, що відбулася наприкінці вересня у м. Києві з порядком денним про організацію роботи апеляційних судів з підвищення рівня оперативності та якості розгляду справ загальними судами, забезпечення належної організації їх роботи під час виборчого процесу з позачергових виборів до Верховної Ради України 30 вересня цього року.

«Суд — це незалежна інстанція, яка не обслуговуватиме жодного політика!» — застеріг Голова Верховного Суду України, що було особливо актуальним напередодні фінішу виборчої кампанії з дострокових виборів народних депутатів України. Він нагадав про затяжні непрості дискусії з представниками як законодавчої, так і виконавчої влади стосовно концепції судово-правової реформи, механізму призначення суддів на адміністративні посади, участі представників судової влади у роботі Ви-

щої ради юстиції (ВРЮ). Звернув увагу і на вибірковість інтересів деяких народних депутатів минулого скликання в удосконаленні судочинства: хіба депутати переймалися оперативністю розгляду справ у судах чи тим, в яких умовах працюють судді? Ні! Більше 10 законопроектів підготували щодо призначення суддів на адміністративні посади...

Про тиск на судову систему говорили й інші учасники наради. «У нас між політичними силами і фінансовими групами ведеться

повномасштабна війна і в неї намагаються втягнути всі суди, — заявив голова Апеляційного суду Харківської області Михайло Бородін.

«З фактами втручання в судову діяльність доводиться зустрічатися систематично, зокрема з постійним втручанням ВРЮ, яка досить часто перевищує свої повноваження», — наголосив голова Апеляційного суду м. Києва Антон Чернушенко. Він навів приклад, коли за пропозицією заступника Генерального прокурора України Рената

Представників суддівського корпусу удостоєно державних нагород

З нагоди Дня юриста Президент України Віктор Ющенко своїм Указом від 4 жовтня 2007 р. № 946/2007 «Про відзначення державними нагородами юристів» нагородив орденом «За заслуги» II ступеня Першого заступника Голови Верховного Суду України **Петра Пилипчука**. Як вказано у документі, Петро Пилипчук удостоєний цієї нагороди за вагомий особистий внесок у реалізацію державної правової політики, зміцнення законності та правопорядку, високий професіоналізм у захисті конституційних прав і свобод громадян.

Цим самим Указом глава держави присвоїв почесне звання «Заслужений юрист України» голові Апеляційного суду Вінницької області **Людмилі Стеблюк**, судді Апеляційного суду

Миколаївської області **Галині Вовненко**, судді Апеляційного суду м. Києва **Наталі Горелкіній**, заступникові голови Печерського районного суду м. Києва **Іллі Рейнарт**.

Заслуженими юристами України відповідно до президентського Указу стали також суддя Вищого адміністративного суду України **Катерина Леонтович**, судді Вищого господарського суду України **Наталія Дунаєвська**, **Геннадій Кравчук**, **Віктор Шаргал**, голова Львівського апеляційного адміністративного суду **Ігор Зварич**.

Затверджено новий склад Науково-консультативної ради при Верховному Суді України

5 жовтня 2007 р. Президія Верховного Суду України затвердила новий склад

Науково-консультативної ради при Верховному Суді України. До її складу увійшли 42 члени, серед яких — 25 докторів і 16 кандидатів юридичних наук, з яких 6 академіків і 11 членів-кореспондентів Академії правових наук України. Очолив Науково-консультативну раду Голова Верховного Суду України **Василь Онопенко**.

Також у новій редакції затверджено Положення про Науково-консультативну раду, згідно з яким до її компетенції віднесено, зокрема, вироблення наукових пропозицій щодо вирішення складних питань, що виникають у судовій практиці; роз'яснень Пленуму Верховного Суду України; матеріалів узагальнення та аналізу судової практики.

Як зазначив на засіданні Президії Верховного Суду України В. Онопенко, діяльність Науково-консультативної ради покликана

Кузьміна — члена ВРЮ, були спроби звільнити з посади за порушення присяги трьох суддів апеляційного суду винятково з процесуальних мотивів.

Торкаючись питання про негативний імідж судової системи, який нав'язують суспільству окремі ЗМІ, політичні сили, Перший заступник Голови Верховного Суду України Петро Пилипчук наголосив, що останнім часом з різних причин, в тому числі у зв'язку з тим, що мають відбутися дострокові вибори, лунає багато звинувачень на адресу судів у корупції та рейдерстві. «Ви розумієте, — зауважував він, — що в такій ситуації, коли називаються цифри, що тільки 20 % населення довіряють судам (навіть якби ці звинувачення не мали підґрунтя під собою), надзвичайно важко було б поновлювати свій авторитет. Тут словами не обійдешся, треба конкретними справами доводити, що коли такі явища мають місце в судовій системі, то це «ложка дьогтю у бочці меду».

Про конкретні справи у судовій системі учасники наради воліли говорити мовою офіційної статистики.

У I півріччі 2007 р. на кожного суддю місцевого суду щомісяця у середньому надходило 155,2 справи, що на 22,7 % більше, ніж за відповідний період минулого року. Левова частка цих справ припала на адміністративні справи, пов'язані з порушенням Правил дорожнього руху. Попри всі намагання судової влади вирішити цю проблему у законодавчому порядку, вона залишається актуальною і сьогодні.

Разом з тим, незважаючи на ці та інші обставини, судові установи зуміли забезпечити якісний розгляд переважної більшості справ у розумні строки. Кількість цивільних і кримінальних справ, розглянутих у 2006 р. з порушенням встановлених законом строків, зменшено більш як вдвічі.

Наголосивши на тому, що попри велике навантаження на суди й інші очевидні негаразди, показники у судовій системі загалом

поліпшилися, Голова Верховного Суду України Василь Онопенко запропонував звернути увагу на те, чому за порівняно однакових умов роботи показники у судах дуже різні. За його словами, у I півріччі цього року з порушенням строку розгляду справ суди розглянули 59 тис. цивільних справ позовного та окремого провадження, що на 5,4 % менше, або 10,6 % від кількості цивільних справ, провадження в яких закінчено. Чому ж тоді цей показник у багато разів вищий у судах: м. Севастополя — 32,1 %, м. Києва — 28,2 %, Автономної Республіки Крим — 22,5 %?

Нерозглянутими в I півріччі 2007 р. залишилися 203 тис. цивільних справ, або 25,8 % від числа справ, що перебували в провадженні. Станом на 30 червня цього року залишилися нерозглянутими 33,9 тис. кримінальних справ, у тому числі понад один рік у провадженні судів перебувало 2,1 тис. кримінальних справ, або 1,5 % від числа тих, що перебували на розгляді. Найбільший відсоток нерозглянутих понад один рік кримінальних справ у судах м. Севастополя — 10,1 %, Рівненської області — 3,5 %, Дніпропетровської області — 3 %.

У I півріччі 2007 р. кількість кримінальних справ, призначених із порушенням процесуальних строків, порівняно з аналогічним періодом минулого року зменшилася на 25,6 % (трохи більше, ніж на чверть) і становить 3,1 %. Водночас у судах Львівської області цей показник становить 10,8 %, в Автономній Республіці Крим — 7,2 %, у м. Севастополі — 6,1 %.

Керівник найвищої судової інстанції судів загальної юрисдикції звернув увагу і на статистичні дані, що характеризують якість розгляду судами цих справ (насамперед ідеться про кількість скасованих і змінених рішень). У I півріччі 2007 р. Верховним Судом України скасовано та змінено 26,9 % вироків, ухвал (постанов) щодо осіб, стосовно яких вироків у кримінальних справах перевірялися у касаційному порядку, або 1,1 % від кількості

осіб, щодо яких постановлено обвинувальні та виправдувальні вироки місцевими та апеляційними судами. Слід врахувати, що за такий само минулорічний період цей показник становив 14,6 % (у судах Закарпатської області — 48,7 %, Вінницької — 39,4 %, Кіровоградської — 39,4 %).

Особливу увагу Голова Верховного Суду звернув на проблему постановлення нових судових рішень апеляційними судами. У I півріччі цього року апеляційні суди скасувати вироки місцевих судів і постановили свої вироки щодо 350 осіб. Жодного нового вироку не постановлено Апеляційним судом Закарпатської області. Таким чином, наголосив Василь Онопенко, деякі суди порушують сам зміст апеляції. Як працювали в режимі касації (колишнього нагляду), так і продовжують працювати. Слід відверто визнати: приписи ст. 311 Цивільного процесуального кодексу належним чином не виконуються.

У касаційному порядку колегіями суддів Верховного Суду України у I півріччі скасовано та змінено 691 рішення, що становить 2,5 %, або 0,2 % від загальної кількості рішень, ухвалених місцевими судами у цивільних справах. Разом із тим, відсоток скасованих та змінених рішень, ухвалених апеляційними судами, в деяких областях удвічі менший.

— З 2001 р. ми говоримо про те, що апеляційний суд має стати апеляційним, а на практиці зловживаємо правом направляти справи на новий судовий розгляд, — наголосив Перший заступник Голови Верховного Суду Петро Пилипчук. Він також акцентував увагу на ще одній «больовій точці» правосуддя: на показниках щодо тримання під вартою.

— Певне, ніде в світі не тримають стільки людей під вартою до суду, як у нас, — зауважив Петро Пилипчук. — Відпускають на підписку, під заставу. Я всім наводжу приклад Авдишева: його суд відпустив під заста-

забезпечити наукові підходи до розв'язання найактуальніших проблем судочинства, підвищити рівень аналітичної та методичної роботи у сфері правосуддя. Голова Верховного Суду України наголосив на тому, що «Рада повинна стати робочим органом, який допомагатиме суддям знаходити відповіді на питання правового характеру, що є дискусійними чи вирішуються на практиці по-різному. У свою чергу, науковці матимуть можливість скористатися матеріалами судової практики для своїх досліджень, що дозволить органічно поєднати інтереси науки та практики».

На найближчий час заплановано проведення першого засідання нового складу Науково-консультативної ради, на якому, крім організаційних питань її діяльності, буде дана експертна оцінка підготовленим проектам постанов Плену-

му Верховного Суду України, іншим документам, які потребують наукової оцінки.

До нового складу Національної комісії з верховенства права включено представників суддівського корпусу

Після невдалого етапу судово-правової реформи під началом Національної комісії із зміцнення демократії та утвердження верховенства права, яку очолював Сергій Головатий, Указом Президента України Віктора Ющенка від 24 вересня 2007 р. № 914/2007 затверджено новий персональний склад цієї комісії. До неї увійшли відомі фахівці права, у тому числі й представники судової системи, зокрема суддів, які знають проблеми судової влади, як

кажуть, із середини. Судову систему у цій комісії представляють Перший заступник Голови Верховного Суду України **Петро Пилипчук**, голова Судових палат Верховного Суду **Андрій Гнатенко**, **Віктор Кривенко**, **Іван Шицький** і керівник служби Голови Верховного Суду, доктор юридичних наук **Микола Мельник**.

До складу комісії також включено Голову Вищого адміністративного суду України **Олександра Пасенюка**, Голову Державної судової адміністрації України **Івана Балакличького**, ректора Академії суддів України **Ірину Войтюк**, суддів Верховного і Конституційного судів у відставці **Віталія Бойка**, **Володимира Вознюка**, **Миколу Козюбру**, **Петра Мартиненка**.

Головою комісії призначено першого заступника голови Союзу юристів України **Миколу Оніщука**.

ву в розмірі 400 тис. грн. Так, він утік, чотири місяці побігав, врешті-решт його посадили і заслужено дали п'ять років, а 400 тис. грн пішли у казну. Давайце ставити питання про запровадження ще й такого виду обмеження, як домашній арешт.

Петро Пилипчук нагадав учасникам наради про колишню дієвість принципу безперервності судового розгляду, який за ініціативи Верховного Суду України було дещо пом'якшено. Нині це вилилося у цілу проблему. Викликають на судові засідання двох свідків сьогодні — і перерва на місяць, далі у судових дебатах перерва на місяць. Розгляд затягується на роки. Хіба це не порушення принципу безперервності?

Вносячи конкретні пропозиції з поліпшення організації діяльності судів (а це насамперед вимагалось від учасників наради), голови апеляційних судів наголошували на недопустимості подальшої децентралізації судової системи, що може обернутися суцільним хаосом. Наголошувалося: жодні реформації в судочинстві, не можуть скасувати принципи соціального управління, адже суд — це соціальна структура і вона так само потребує управління.

— Ми аналізуємо результати роботи судів, вживаємо певних заходів, але у нас немає другої складової цього — реалізації висновків наших аналізів на практиці. Я вважаю, що сьогодні постає питання про розширення повноважень президії апеляційного суду, — зауважив голова Апеляційного суду Івано-Франківської області Павло Гвоздик. Такої самої думки і голова Апеляційного суду Автономної Республіки Крим Михайло Тютюник, який нагадав, що свого часу, зважаючи на громадську думку, законодавець позбавив президії апеляційних судів адміністративного впливу на організацію діяльності місцевих судів, але з огляду на потребу наводити у судах порядок, тепер доводиться шукати інші важелі впливу на недисциплінованих і на професійно слабких суддів.

Павло Гвоздик вніс конкретну пропозицію: «Рада суддів України зробила перший крок у вирішенні управлінських питань, взявши на себе функції призначення суддів на адміністративні посади. Наступний крок — розширення і чітке визначення повноважень суддів, які займають адміністративні посади, та адміністративних одиниць, якими є президії апеляційних судів, у розгляді справ. Ми не говоримо зараз про процесуальну діяльність — вона регламентується процесуальними законами. Йдеться про організацію роботи судів».

Прямим наслідком непродуманої децентралізації судової системи учасники наради називали і ... гостру кадрову проблему суддівського корпусу, втрату реальних важелів впливу на дисципліну серед суддів, оперативність та якість розгляду ними справ. Голови судів підтвердили: їх позбавлено дієвого впливу на добір суддівських кадрів, хоча за роботу цих кадрів з них таки питають.

Були приклади, коли ми не рекомендували деяких суддів на обрання їх безстроково, — констатував голова Апеляційного суду м. Севастополя Станіслав Погребняк, — але до наших висновків не дослуховувалися, Вища кваліфікаційна комісія суддів України давала згоду на їхнє призначення. Виходить, вони краще знають людей з місць, аніж голови судів?

— Давайце проаналізуємо процес добору кадрів на посади суддів протягом останніх років — запропонував колегам голова Апеляційного суду Сумської області Микола Луговий: голови судів віддалені від цього процесу. Це дає голові місцевого суду, якому пред'являють претензії щодо організації роботи суду, дисципліни суддів, певні підстави сказати: «Якого суддю мені за згодою кваліфікаційної комісії, а потім Вищої ради юстиції призначили, такий у мене тепер і працює». Тому, поза будь-яким сумнівом, було б правильним і справедливим, щоб голови судів ще на стадії розгляду кандидатур певною мірою знали, хто у них буде працювати.

Перший заступник Голови Верховного Суду Петро Пилипчук спроектував труднощі у кадровому питанні на іншу гостру і резонансну нині проблему політичного та економічного рейдерства у судах. Він прямо, хоч і дещо риторично, запитав: звідки у суддівському корпусі взялися ці рейдери? Це ми з вами їх підбирали. Тобто під час добору кандидатів у судді не вдалося вчасно виявити «черв'ячки» у деяких кандидатів, які, ставши суддями, збочили на рейдерську стежку.

Чимало критичних стріл було спрямовано і на практику роботи ВРЮ із суддівськими кадрами. Відповідаючи на запитання про те, чому досі не звільнена суддя з м. Алушти, яка приймала рейдерське рішення щодо ринку «Озерка», чи такий само суддя з м. Євпаторії, Михайло Тютюник доповів, що кваліфікаційна комісія прийняла рішення і звернулася до ВРЮ про позбавлення їх повноважень, однак ці справи і до сьогодні перебувають на розгляді ВРЮ.

Голова Верховного Суду попросив учасників наради звернути увагу на рішення третейських судів, діяльність яких може призвести до «правового вибуху». Окрім уже вжитих Верховним Судом і Радою суддів України заходів (листи, звернення тощо), він просив зорієнтувати суддів на місцях, що правосуддя відповідно до Конституції здійснюється лише судами.

Досвідом боротьби з таким негативним явищем, як невинуватне зволікання розгляду судами справ у розумні строки поділилися голови апеляційних судів Севастопольської, Луганської, Київської, Одеської областей. Зокрема голова Апеляційного суду Київської області Юрій Нечипоренко розповів про практику системного складання переліку справ, нерозглянутих протягом одного-двох років, виклику на засідання президії (а в разі потреби і на засідання кваліфікаційної комісії) тих суддів, які найчастіше зволікають з розглядом справ. Це, наголосив він, дисциплінує.

Голова Апеляційного суду Харківської області Михайло Бородин поділився досвідом запровадження комп'ютерного методу розподілу справ між суддями, що унеможливує негативне втручання у цей процес суддівської адміністрації, звернув увагу на нагальну потребу удосконалити систему конвоювання підсудних, посилити охорону судів, адже були спроби їх підірвати, викрасти справи. Про практику залагодження поточних проблем, що виникають в роботі Апеляційного суду Луганської області, розповів колегам його голова Анатолій Візир, який керується правилом: «Нічого просто не буває, та коли захотіти, то все можна зробити». «Печерним» способом назвав нинішній механізм повідомлення учасників (сторін) судового процесу голова Апеляційного суду Одеської області Анатолій Луняченко і запропонував перейняти «хоч і жорсткий, але справедливий» порядок, запроваджений, наприклад, у Чехії. Там сторону сповіщає один раз і під розписку працівник суду. Далі закон зобов'язує сторону самостійно уточнювати дату розгляду справи і з'явлення до суду. Про прозорість роботи судових установ області, і зокрема про довіду організації прес-служби Апеляційного суду Запорізької області, розповів під час наради голова цього суду Віктор Городовенко.

Учасники наради наводили також приклади нерозумного завантаження суддів дрібними невластивими для них канцелярськими функціями, зокрема відправленням пошти. З огляду на це Перший заступник Голови Верховного Суду України Петро Пилипчук заговорив увагу представника Державної судової адміністрації України (ДСА) на недосконалості інструкції з діловодства у місцевих судах, яку свого часу не було узгоджено з Радою суддів України.

Реагуючи на пропозиції, а почасти і на нарікання голів апеляційних судів, Голова ДСА Іван Балаклицький, який також брав участь у нараді, повідомив, що його підлеглі уже працюють над вирішенням проблеми удосконалення захисту бланків судів, охорони судових приміщень, висловився за доцільність перепідпорядкування ДСА охоронного спецпідрозділу «Грифон».

Голова Верховного Суду України Василь Онопенко запропонував провести такі наради у кожній області, виробити і запровадити систему відповідних заходів. Верховному Суду України доручено узагальнити всі висловлені на нараді пропозиції та визначитися зі шляхами їхньої реалізації. Крім аналізу наболілих проблем і вироблення пропозицій для їх вирішення, нараду було використано і для ближчого знайомства з нещодавно призначеними головами апеляційних судів низки областей України, яких представив присутнім Голова Верховного Суду Василь Онопенко. Він, користуючись нагодою, також представив суддівському корпусу нових керівників структурних підрозділів апарату Верховного Суду України.

28 вересня 2007 р. під головуванням голови Ради суддів України Петра Пилипчука і за участі Голови Верховного Суду України Василя Онопенка відбулося чергове засідання Ради суддів України.

На ньому насамперед заслухали інформацію Державної судової адміністрації України (ДСА) про стан готовності місцевих та апеляційних судів до виконання вимог процесуального законодавства щодо повної фіксації судового процесу технічними засобами та про стан організаційного забезпечення діяльності органів суддівського самоврядування і розгляд звернень, що надходять до цих органів.

Про стан готовності місцевих та апеляційних судів до виконання вимог процесуального законодавства щодо повної фіксації судового процесу технічними засобами доповів заступник Голови ДСА Віктор Капустинський. Він поінформував, що згідно з Указом Президента України від 20 серпня 2001 р. № 641 «Про Мережу та кількісний склад суддів місцевих судів» (зі змінами), загальна чисельність суддів місцевих судів становить 4681 особу, а фактична кількість залів судових засідань у цих судах — 2030. На сьогодні за загальної потреби місцевих судів у системах звукозапису в 4681 комплексі встановлено лише 2161 комплекс «Оберіг», які відповідають вимогам звукозапису, а ось встановлені у судах раніше 2181 комплекс «Тритон» підлягають списанню як морально і фізично застарілі. В апеляційних судах, де згідно з Указом Президента України від 20 серпня 2001 р. № 642 «Про Мережу та кількісний склад суддів апеляційних судів» має налічуватися 1713 суддів, а кількість залів судових засідань — 173, встановлено 361 комплекс «Оберіг», 483 комплекси «Реєстратор» у цих судах технічно застаріли і також підлягають списанню. Крім того, згідно з єдиними нормативами фінансового забезпечення судів загальної юрисдикції України суди слід забезпечити носіями інформації з розрахунку два диски на одну справу.

Але з Державного бюджету на їх придбання було виділено лише 245 тис. грн, і ДСА закупила 156 тис. CD-дисків.

Обговоривши цю інформацію, члени Ради суддів України прийняли рішення визнати, що на сьогодні стан готовності місцевих та апеляційних судів до виконання

Більшість судів не готові до повної фіксації процесу технічними засобами

вимог процесуального законодавства щодо повної фіксації судового процесу технічними засобами незадовільний і суди не готові до виконання вимог процесуального законодавства через недостатнє фінансування розбудови приміщень судів та звернутися до Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України з тим, щоб поінформувати їх про ситуацію та звернути увагу на необхідність вжиття заходів для її вирішення.

Члени Ради суддів України також розглянули питання про призначення на адміністративні посади в судах України і призначення членів кваліфікаційної комісії суддів загальних судів Одеського апеляційного округу, а також про заохочення суддів. До відома учасників засідання була доведена інформація про стан врахування пропозицій ДСА до проекту Державного бюджету України на 2008 р. щодо фінансування судової влади та установ ДСА; про результати перевірки стану організаційного забезпечення діяльності судів і здійснення матеріального та соціального забезпечення суддів та працівників апарату судів Донецької області; про результати перевірки забезпечення належних умов перебування суддів у санаторно-курортному лікувальному центрі «Феміда» в м. Євпаторія та ін.

За пропозицією голови Ради суддів України Петра Пилипчука Рада розглянула подання Голови Верховного Суду України Василя Онопенка, голів вищих спеціалізованих судів

України про призначення суддів на адміністративні посади у загальних та спеціалізованих судах. Під час обговорення питання учасники засідання погодились із думкою членів президії Ради суддів України про потребу надання матеріалів щодо кандидатур, які претендують на адміністративні посади, до Ради суддів України за 10 днів до засідання. За результатами голосування на адміністративні посади у загальних судах призначено 106 суддів, у спеціалізованих судах — 8 суддів. Матеріали щодо 3 кандидатур вирішили передати до комітету Ради суддів України з питань забезпечення контролю за організацією діяльності судів, ДСА та кадрових питань.

Інформацію щодо врахування пропозицій ДСА до проекту Державного бюджету України на 2008 р. надав учасникам засідання заступник Голови ДСА Олександр Лощикін. Відповідно до неї, видатки, що враховані у проекті закону на утримання судів та установ державної судової адміністрації на 2008 р., складають лише 2067,7 млн. грн (40,5 % від потреби).

Згідно із Законом «Про Судоустрій України» ДСА підготувала бюджетний запит на фінансування установ судової системи в сумі 5108,7 млн. грн, з яких поточні видатки становлять 3558,0 млн. грн, капітальні — 1550,7 млн. грн. Порівняно з 2007 р. зросли потреби на утримання судів через збільшення відповідно до указів Президента України штатної чисельності суддів у судах загальної юрисдикції та новоутворених адміністративних судах, а видатки враховані у законі на утримання суддів набагато менші, ніж минулого року. Передбачені асигнування не забезпечують навіть обов'язкових виплат (посадовий оклад, кваліфікаційний клас, вислуга років). Основними проблемами фінансового забезпечення у 2008 р. також залишається значний дефіцит коштів на капітальний ремонт судів, забезпечення суддів житлом, матеріально-технічне забезпечення судового процесу тощо. Постановою Кабінету Міністрів України від 4 липня 2006 р. № 918 затверджено Державну програму забезпечення судів належними приміщеннями на 2006—2010 роки. З належних для реалізації програми 464,4 млн. грн у 2007 р. передбачено, з урахуванням змін до Закону «Про Державний бюджет України на 2007 рік», усього 32 млн. грн (6 % від потреби), а на 2008 р. фінансування цієї програми взагалі не передбачається (за необхідного обсягу фінансування в 939,1 млн. грн). Члени Ради суддів України вирішили створити робочу групу для вивчення та аналізу ситуації зі встановленням розмірів бюджетних асигнувань на потреби судової влади, підготовки звернень до міжнародних інституцій та компетентних органів України щодо запобігання «знищенню судової влади».

Крім того, розглянуто питання про заохочення суддів. До Дня юриста та за заслуги у здійсненні правосуддя, значний особистий внесок у забезпечення захисту прав і свобод громадян, багаторічну бездоганну роботу в судовій системі держави та високий професіоналізм підтримано поданням щодо заохочення державними нагорода-

ми 13 суддів, Почесною грамотою Верховного Суду України та Ради суддів України — 13 суддів.

У засіданні також взяла участь Голова Вищого адміністративного суду України Олександр Пасенюк, Голова Вищої ради юстиції Лідія Ізовітова, Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Ігор Самсін, голова

ради суддів господарських судів Олександр Удовиченко, голова ради суддів військових судів Олег Присяжнюк, Голова ДСА Іван Балаклицький, перший заступник Голови ДСА Олександр Гашицький, заступник Голови ДСА Ольга Булка, ректор Академії суддів України Ірина Войтюк, директор ДП «Судові інформаційні системи» Андрій Боделан та ін.

28 вересня 2007 р.

м. Київ

Р І Ш Е Н Н Я № 92

Про призначення заступника Голови Вищого адміністративного суду України, заступників голів апеляційних адміністративних судів та голови місцевого адміністративного суду

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України та Голови Вищого адміністративного суду України про призначення суддів на посади заступника Голови Вищого адміністративного суду України, заступників голів апеляційних адміністративних судів та голови місцевого адміністративного суду, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. №1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст.28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій Украї-

ни» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **вирішила**:

Призначити строком на п'ять років:
заступником Голови Вищого адміністративного суду України **ЛІПСЬКОГО Дмитра Володимировича**;
заступником голови Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду **СТЕЖКО Валентину Андріївну**;
заступником голови Донецького апеляційного адміністративного суду **СУХАРЬКА Михайла Гавриловича**;
головою Запорізького окружного адміністративного суду **ПРУДИВУСА Олега Васильовича**.

28 вересня 2007 р.

м. Київ

Р І Ш Е Н Н Я № 93

Про призначення голови, першого заступника голови апеляційних господарських судів та голови, заступників голів місцевих господарських судів

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України та Голови Вищого господарського суду України про призначення суддів на посади голови, першого заступника голови апеляційних господарських судів та голови, заступників голів місцевих господарських судів, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст.28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення

Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **вирішила**:

Призначити строком на п'ять років:
першим заступником голови Львівського апеляційного господарського суду **ЮРКЕВИЧА Михайла Васильовича**;
головою Харківського апеляційного господарського суду **КУХАРЯ Василя Івановича**;
заступником голови господарського суду м. Києва **ІВАНОВУ Ларису Броніславівну**;
заступником голови господарського суду м. Києва **ШЕВЧЕНКА Едуарда Олександровича**.

28 вересня 2007 р.

м. Київ

Р І Ш Е Н Н Я № 94

Про призначення голів і заступників голів апеляційних загальних судів

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України про призначення суддів на посади голів і заступників голів апеляційних судів та голів і заступників голів у загальних судах, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст.28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **вирішила**:

Призначити строком на п'ять років:
головою Апеляційного суду Донецької області **ЛІСОВУ Валентину Іванівну**;

заступником голови Апеляційного суду Кіровоградської області **ПОЛЕЖАЯ Віктора Дмитровича**;
першим заступником голови Апеляційного суду Миколаївської області **ВОВНЕНКО Галину Юхимівну**;
заступником голови Апеляційного суду Миколаївської області **РЖЕПЕЦЬКОГО Олександра Павловича**;
заступником голови Апеляційного суду Рівненської області **СОБІНУ Івана Михайловича**;
заступником голови Апеляційного суду Черкаської області **АДАМЕНКО Любов Василівну**;
заступником голови Апеляційного суду Черкаської області **ДЕМИДЕНКА Анатолія Івановича**.

Р І Ш Е Н Н Я № 96**Про призначення заступника голови
Апеляційного суду Івано-Франківської області**

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України про призначення суддів на посади голів і заступників голів апеляційних судів та голів і заступників голів у загальних судах, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конститу-

ційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст. 28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **вирішила**:

Призначити строком на п'ять років:
заступником голови Апеляційного суду Івано-Франківської області **СТЕФАНІВ Надію Степанівну**.

Р І Ш Е Н Н Я № 97**Про призначення голів та заступників голів
місцевих загальних судів**

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України про призначення суддів на посади голів та заступників голів місцевих загальних судів, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст. 28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **вирішила**:

Призначити строком на п'ять років:
головою Судакського міського суду Автономної Республіки Крим **ШТУЛЬМАН Тетяну Іванівну**;
головою Київського районного суду м. Сімферополя Автономної Республіки Крим **ДОЛГОПОЛОВА Андрія Миколайовича**;
головою Калинівського районного суду Вінницької області **ПОПИКА Юрія Павловича**;
головою Теплицького районного суду Вінницької області **НАГОРНЮКА Сергія Васильовича**;
головою Тростянецького районного суду Вінницької області **КАПУША Сергія Івановича**;
головою Ямпільського районного суду Вінницької області **БОДНАРУКА Миколу Федоровича**;
головою Верхньодніпровського районного суду Дніпропетровської області **БУРХАНА Сергія Михайловича**;
заступником голови Верхньодніпровського районного суду Дніпропетровської області **ДУНАЙ Любов Василівну**;
головою Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області **БРОВЧЕНКА Володимира Володимировича**;
заступником голови Криворізького районного суду Дніпропетровської області **БОНДАРЧУКА Григорія Дмитровича**;
головою Орджонікідзевського міського суду Дніпропетровської області **ГОРДІЄНКА Анатолія Григоровича**;
заступником голови Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області **СТРЕБІЖ Наталію Михайлівну**;
заступником голови Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області **ШУМ Ларису Іванівну**;
заступником голови Сакаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області **ПРАСОЛОВА Володимира Миколайовича**;
головою Червоноармійського районного суду Житомирської області **КУЛИКА Петра Олексійовича**;

головою Виноградівського районного суду Закарпатської області **ДВОРНІЧЕНКА Володимира Івановича**;
головою Рахівського районного суду Закарпатської області **ЄМЧУКА Віктора Едуардовича**;
головою Тячівського районного суду Закарпатської області **ГРИМУТА Володимира Івановича**;
головою Вільнянського районного суду Запорізької області **ШЕВЧЕНКА Віктора Івановича**;
головою Кам'янсько-Дніпровського районного суду Запорізької області **ЯКОВЛЄВУ Марію Степанівну**;
головою Новомиkolaївського районного суду Запорізької області **ВДОВЕНКО Валентину Олексіївну**;
заступником голови Пологівського районного суду Запорізької області **МОСЕЙКА Якова Володимировича**;
головою Верховинського районного суду Івано-Франківської області **ТОКАРУКА Василя Івановича**;
головою Городенківського районного суду Івано-Франківської області **БУЖДИГАНА Олексія Васильовича**;
головою Долинського районного суду Івано-Франківської області **ПУЛИКА Василя Васильовича**;
головою Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області **ГУРАША Михайла Васильовича**;
головою Рогатинського районного суду Івано-Франківської області **МАРЧАКА Юрія Івановича**;
головою Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області **ВИТВИЦЬКОГО Володимира Васильовича**;
головою Тисменицького районного суду Івано-Франківської області **ДУЗІНКЕВИЧА Івана Миколайовича**;
головою Тлумацького районного суду Івано-Франківської області **КЕРНИЧНОГО Івана Степановича**;
головою Яремчанського міського суду Івано-Франківської області **СВИРИДУ Теодозія Йосифовича**;
головою Вишгородського районного суду Київської області **КУПРІЄНКА Сергія Ісаковича**;
заступником голови Переяслав-Хмельницького міського районного суду Київської області **ПОТОЦЬКОГО Віктора Васильовича**;
головою Вільшанського районного суду Кіровоградської області **ГОЛЬШУ Олега Анатолійовича**;
головою Компаніївського районного суду Кіровоградської області **БРЕГЕЯ Романа Івановича**;
головою Новоархангельського районного суду Кіровоградської області **ЗАПОРОЖЦЯ Олега Миколайовича**;
головою Новомиргородського районного суду Кіровоградської області **КВАШУ Володимира Івановича**;

головою Олександрівського районного суду Кіровоградської області **БЕЗУМАТОВА Михайла Вікторовича**;
 головою Онуфріївського районного суду Кіровоградської області **ШЕЛЕСЬКА Василя Дмитровича**;
 головою Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області **МЕЛЬНИЧИКА Юрія Стефановича**;
 головою Устинівського районного суду Кіровоградської області **ГОДОВАНЦЯ Івана Алімовича**;
 головою Алчевського міського суду Луганської області **ЗАЛМАНОВА Валерія Михайловича**;
 заступником голови Алчевського міського суду Луганської області **КОВАЛЬОВА Валерія Максимовича**;
 головою Перевальського районного суду Луганської області **ВИШНЯКОВУ Аллу Володимирівну**;
 заступником голови Перевальського районного суду Луганської області **СИМОНЕНКА Володимира Івановича**;
 головою Рубіжанського міського суду Луганської області **ЦЕЦОРУ Ольгу Романівну**;
 заступником голови Рубіжанського міського суду Луганської області **БУЙКІНА Миколу Ілліча**;
 головою Северодонецького міського суду Луганської області **ГУБАНОВА Вячеслава Дмитровича**;
 головою Слов'янoserбського районного суду Луганської області **КОТЕЛЕВСЬКОГО Вячеслава Олександровича**;
 заступником голови Слов'янoserбського районного суду Луганської області **КОБЗІЙ Тетяну Іванівну**;
 заступником голови Станично-Луганського районного суду Луганської області **МАЛІЄНКО Наталію Володимирівну**;
 головою Старобільського районного суду Луганської області **РУКАСА Сергія Юрійовича**;
 заступником голови Старобільського районного суду Луганської області **КУДРЯВЦЕВА Ігоря Володимировича**;
 головою Жовтневого районного суду м. Луганська **СИТНИКА Олександра Івановича**;
 головою Бориславського міського суду Львівської області **ПЕЩУКА Романа Йосиповича**;
 заступником голови Бориславського міського суду Львівської області **ГУДИМА Любомира Ярославовича**;
 головою Миколаївського районного суду Львівської області **БЕРЕЗЮКА Григорія Михайловича**;
 головою Пустомитівського районного суду Львівської області **НЕРОЗНАКА Віктора Федоровича**;
 головою Старосамбірського районного суду Львівської області **БУЩАКА Євгенія Осиповича**;
 головою Галицького районного суду м. Львова **СТЕФАНЮКА Богдана Романовича**;
 заступником голови Галицького районного суду м. Львова **ЮРКІВА Олега Романовича**;
 головою Березнегуватського районного суду Миколаївської області **МИЩЕНКА Геннадія Вікторовича**;
 головою Братського районного суду Миколаївської області **МАРЦЕНЮКА Сергія Анатолійовича**;
 заступником голови Братського районного суду Миколаївської області **ГУБАНОВУ Валентину Миколаївну**;
 головою Миколаївського районного суду Миколаївської області **ПЕРСОНОВУ Ірину Геннадіївну**;
 заступником голови Новобузького районного суду Миколаївської області **КУШНІРОВУ Тетяну Бабиківну**;
 головою Снігурівського районного суду Миколаївської області **УСТІЧЕНКА Костянтина Івановича**;
 головою Заводського районного суду м. Миколаєва **РУДЯКА Олександра Сергійовича**;
 головою Ленінського районного суду м. Миколаєва **ОЛЕФІРА Миколу Васильовича**;
 головою Шишацького районного суду Полтавської області **РЯБЧЕНКА Віктора Васильовича**;

заступником голови Ожтярбського районного суду м. Полтави **САВЧЕНКА Анатолія Григоровича**;
 головою Володимирецького районного суду Рівненської області **КОТИК Людмилу Олександрівну**;
 головою Зарічненського районного суду Рівненської області **ЗЕЙКАН Надію Михайлівну**;
 головою Здолбунівського районного суду Рівненської області **ПЛЕВАКА Олега Петровича**;
 головою Костопільського районного суду Рівненської області **ТАРГОНІЯ Вячеслава Олександровича**;
 заступником голови Костопільського районного суду Рівненської області **ОЛІЙНИКА Петра Володимировича**;
 головою Кузнецовського міського суду Рівненської області **НЕЗНАМОВУ Ірину Миколаївну**;
 головою Рівненського районного суду Рівненської області **ЛОПАЦЬКОГО Віктора Анатолійовича**;
 заступником голови Краснопільського районного суду Сумської області **ЯНГОЛЯ Євгенія Васильовича**;
 головою Шумського районного суду Тернопільської області **КОВТУНОВИЧА Олега Васильовича**;
 головою Вовчанського районного суду Харківської області **КОРОЛЬ Тетяну Вікторівну**;
 головою Золочівського районного суду Харківської області **ЮХИМЕНКА Олексія Михайловича**;
 головою Коломацького районного суду Харківської області **ТАРАСОВА Михайла Олексійовича**;
 заступником голови Нововодолазького районного суду Харківської області **МАРЮХНУ Любов Анатоліївну**;
 головою Білогірського районного суду Хмельницької області **РАДЧИШИНА Олександра Івановича**;
 головою Дунаєвського районного суду Хмельницької області **ШКЛЯРУКА Володимира Миколайовича**;
 головою Ізяславського районного суду Хмельницької області **ГОЛУБА Василя Володимировича**;
 головою Красилівського районного суду Хмельницької області **СВЯТЕЦЬКОГО Віктора Валентиновича**;
 головою Новоушицького районного суду Хмельницької області **БОНДАРЧУКА Степана Степановича**;
 головою Старокостянтинівського районного суду Хмельницької області **СЕНЬКОВА Олександра Григоровича**;
 головою Старосинявського районного суду Хмельницької області **ВИГОВСЬКОГО Віктора Олександровича**;
 головою Теофіпольського районного суду Хмельницької області **СТЕЦЮКА Івана Савича**;
 заступником голови Канівського міськрайонного суду Черкаської області **ЛЬОН Оксану Миколаївну**;
 заступником голови Чорнобаївського районного суду Черкаської області **СИНЕЦЬКУ Людмилу Андріївну**;
 головою Бахмацького районного суду Чернігівської області **КУХТУ Олександра Дмитровича**;
 головою Ічнянського районного суду Чернігівської області **КАРАПИШ Тетяну Володимирівну**;
 головою Сосницького районного суду Чернігівської області **СМАЛЬ Інну Анатоліївну**;
 головою Талалаївського районного суду Чернігівської області **ВАСИЛЕНКО Юлію Леонідівну**;
 головою Чернігівського районного суду Чернігівської області **САЛАЯ Михайла Григоровича**;
 заступником голови Дарницького районного суду м. Києва **МАЙДАНЕВИЧА Анатолія Григоровича**;
 заступником голови Печерського районного суду м. Києва **МЕЛЬНИКА Андрія Володимировича**;
 заступником голови Шевченківського районного суду м. Києва **МАРЧУК Наталію Олегівну**;
 заступником голови військового місцевого суду Миколаївського гарнізону **СЕМЕНЧУКА Олександра Васильовича**;
 заступником голови військового місцевого суду Севастопольського гарнізону **БАТРАКА Віталія Володимировича**.

Органи судової влади України

І.В. Назаров,

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів
Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого*

Відповідно до Конституції України (ст. 6) державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову, які повинні здійснювати свої повноваження у межах, встановлених Конституцією та відповідно до законів України. Але переліку органів, які входять до судової влади у Конституції немає. Навіть розділ, що регулює діяльність судової влади має назву «Правосуддя». Така невизначеність щодо структурного складу судової влади аж ніяк не сприяє утвердженню її незалежності та самостійності, тому виникає потреба у формуванні чіткої позиції з цього питання.

Поняття «судова влада», її структура, місце у системі державної влади досліджувалося у працях таких сучасних українських та російських вчених, як Є.Б. Абросімова, А.С. Безнасюк, В.Д. Бринцев, Г.Т. Ермошин, В.В. Єршов, А.Ф. Изваріна, І.Є. Марочкін, І.Л. Петрухін, В.А. Ржевський, Х.У. Рустамов, В.В. Сердюк, Н.В. Сібільова, В.С. Смородинський, В.С. Стефанюк, Н.М. Чепурнова, В.І. Шишкін та ін. Більшість з них дотримуються думки, що поняття «судова влада», «правосуддя» та «суд» не тотожні. При цьому вони фактично не приділяють уваги розгляду питання, чи входять до складу судової влади, крім судів і суддів, інші суб'єкти. Головним чином, судову владу визначають як вид державної діяльності, який здійснюється тільки судом¹. Зокрема, І.Л. Петрухін вважає, що робота з кадрового і матеріально-технічного забезпечення судів (не пов'язана безпосередньо зі здійсненням право-

суддя) не є формою здійснення судової влади (або функцією), тому є лише передумовою для її ефективного здійснення². Отже, й державні органи (громадські організації, об'єднання), на які покладено виконання цієї роботи, або ж іншої, не пов'язаної безпосередньо із правосуддям (наприклад, Судовий департамент при Верховному суді Російської Федерації або Державна судова адміністрація в Україні), на його думку, до складу судової влади не входять. В.В. Сердюк стверджує, що діяльність судової влади не обмежується правосуддям, а потребує здійснення також додаткових видів діяльності (для кадрового, інформаційно-аналітичного, наукового забезпечення), але вважає, що не можна таку додаткову діяльність ставити на один рівень за значимістю з правосуддям³. Інші автори відзначають, що судова влада, будучи самостійною складовою державної влади, виконує не тільки виключно правові функції зі здійснення правосуддя⁴. Так, на думку Є.Б. Абросімової, організаційною формою судової влади виступає судова система, до складу якої входять сукупність діючих на території конкретної держави судів, органів управління судовою системою й квазісудових установ⁵.

Більш детально суб'єктний склад судової влади визначається В.С. Смородинським. На його думку, первинним суб'єктом судової влади є народ як єдине джерело державної влади. Інші суб'єкти судової

¹ Див. напр.: Организация деятельности судов: Курс лекций для вузов / Отв. ред. д.ю.н., проф. Н.А. Петухов. — М., 2005. — С. 13—14; Бринцев В.Д. Судебная власть (правосудие). Итоги реформы 1992—2003 гг. на Украине. — Х., 2004. — С. 40; Стефанюк В.С. Верховный Суд, судова влада і правосуддя в Україні // Вісник Верховного Суду України. — 1998. — № 3. — С. 5—7; Борденюк В.І. Судова влада як складова механізму держави та державного управління // Вісник господарського судочинства. — 2005. — № 2. — С. 151.

² Див.: Судебная власть / Под ред. И.Л. Петрухина. — М., 2003. — С. 85—86.

³ Див.: Сердюк В.В. Верховный Суд Украины в системе разделения функций власти: Монография. — К., 2007. — С. 44—45.

⁴ Див. напр.: Ермошин Г.Т. Судебная власть как система органов государственной власти // «Законодательство и экономика». — 2004 г. — № 4. — С. 37; Изварина А.Ф. Судебная власть в Российской Федерации: Учебное пособие для юридических вузов и факультетов. — Р-н-Д. — 2001. — С. 27.

⁵ Див.: Абросимова Е.Б. Судебная власть в Российской Федерации: система и принципы. — М. — 2002. — С. 35.

влади є вторинними та поділяються за кількісною ознакою на індивідуальні (суддя), та колективні (суд). Крім того, він вказує на наявність підвладного суб'єкта — особи, що свідомо або вимушено зобов'язана підкоритися рішення володарюючого суб'єкта (суду, судді), який також формує суб'єкт судової влади⁶.

Не дає чіткої відповіді на порушене питання й аналіз чинного законодавства України, що регулює судоустрій та судочинство. Так, у розд. 7 Конституції «Правосуддя», містяться положення про те, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами (ч. 1 ст. 124); визначено перелік судів, які складають судову систему України: Конституційний Суд України та система судів загальної юрисдикції, до яких належать Верховний Суд України, вищі спеціалізовані суди, відповідні апеляційні та місцеві суди (ч. 3 ст. 124, ст. 125); встановлено, що правосуддя здійснюється професійними суддями та, у визначених законом випадках, народними засідателями, присяжними (ч. 1 ст. 127); що в Україні діє суддівське самоврядування для вирішення питань внутрішньої діяльності судів (ч. 2 ст. 130); створена Вища рада юстиції та визначено її повноваження (ст. 131). Тобто у Конституції дано такий перелік органів та осіб, які належать до системи правосуддя: судова система України (суди), професійні судді, народні засідателі, присяжні, органи суддівського самоврядування, Вища рада юстиції.

Водночас у преамбулі Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України» (далі — Закон № 3018-III) вказано, що цей Закон визначає правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні. Виходячи із преамбули та структури вказаного Закону, до складу судової влади можна віднести усі суди, які входять до судової системи України, професійних суддів, народних засідателів та присяжних, органи суддівського самоврядування, кваліфікаційні комісії суддів та Державну судову адміністрацію України оскільки Закон має окремі розділи, що регулюють діяльність вказаних суб'єктів.

Затверджена Президентом України Концепція вдосконалення судівництва для утворення справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів від 10 травня 2006 р. (далі — Концепція) ставить мету визначити шляхи удосконалення законодавства, яке регулює діяльність судів, професійних суддів, кваліфікаційних комісій суддів, Дисциплінарної комісії суддів (її планується створити), Вищої ради юстиції, органів суддівського самоврядування. Автори Концепції вважають, що відповідно до принципу поділу влади судові та організаційно-

управлінські функції не повинні поєднуватись у межах судової влади. Повноваження судів та органів виконавчої влади мають бути розподілені таким чином, щоб суди здійснювали правосуддя, а спеціалізовані органи — відповідали за забезпечення діяльності судів і бути підконтрольними органам суддівського самоврядування. Зважаючи на ці міркування у Концепції Державну судову адміністрацію та Академію суддів України віднесено до спеціалізованих органів.

Вважаємо, що така точка зору авторів Концепції не зовсім узгоджується з обов'язками, які Україна взяла на себе як член Ради Європи. У Резолюції 1466 (2005) від 5 жовтня 2005 р. «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» зазначено, що Україна зобов'язана продовжувати проведення судової реформи у напрямі забезпечення незалежності та ефективності судової влади. З цією метою, зокрема, слід підпорядкувати Державну судову адміністрацію України судовій владі та передати останній повноваження з призначення голів судів.

Рада суддів України у заяві «Про концептуальні підходи до подальшого здійснення судово-правової реформи в Україні» від 26 травня 2006 р. також запропонувала шляхом внесення змін до Конституції визначити систему органів судової влади, до яких віднести: суди, органи суддівського самоврядування, Державну судову адміністрацію України, Вищу раду юстиції, кваліфікаційні комісії суддів, Академію (Вищу національну школу) суддів України⁷.

Таким чином, стає зрозуміло, що перелік суб'єктів, які можна було б віднести до судової влади, у різних актах чинного вітчизняного законодавства відрізняється. Питання виникають коли треба визначити: чи входять, або чи повинні входити до складу судової влади нашої країни Державна судова адміністрація України, Вища рада юстиції, кваліфікаційні комісії суддів, Академія суддів України, органи виконання судових рішень та ін.? Ідея про утворення деяких з вказаних органів запозичена та пристосована до умов України із зарубіжного досвіду, а тому для відповіді на поставлене питання необхідно звернутися до історичних традицій та сучасної практики визначення органів, що входять до складу судової влади в інших країнах.

Значною мірою структура органів судової влади залежить від способу організаційного забезпечення правосуддя. Так, Є.Б. Абросімова виділяє дві основні моделі організаційного забезпечення правосуддя: ця функція покладається або на органи юстиції,

⁶ Див.: Смородинський В. С. Судова влада в Україні (загальнотеоретичні проблеми): Дис. ... к-та юрид. наук. — Х., 2001. — С. 70—78.

⁷ Див.: Про концептуальні підходи до подальшого здійснення судово-правової реформи в Україні: Заява Ради суддів України від 26 травня 2006 р. // Вісник Верховного Суду України — 2006. — № 6. — С. 10.

або на вищі судові органи країни⁸. У багатьох країнах найчастіше функцію із забезпечення судової влади виконують міністерства юстиції, а наприклад, у державах англосаксонської правової родини забезпечення судової системи здійснюється, головним чином, спеціально створеними органами або апаратами судів, що є підзвітними вищому органу суддівського самоврядування (у США) або вищому суду⁹. В Україні організаційним забезпеченням діяльності судів займається Державна судова адміністрація, що є центральним органом виконавчої влади (ч. 2 ст. 125 Закону № 3018-III). Оскільки організаційне забезпечення судів може бути використано іншими державними органами для додаткового контролю над судовою діяльністю, необхідно вивести його за межі законодавчої та виконавчої влади та передати у відання судовій, тобто вивести Державну судову адміністрацію України зі структури виконавчої влади з доданням спеціального статусу у рамках судової влади.

Аналізуючи закордонний досвід, слід наголосити на двох основних тенденціях розвитку судової влади в європейських державах як самостійної та повноцінної державної влади. З одного боку, це підвищення ролі судової практики й авторитету суддівських органів, а з другого, — зміцнення системи суддівського самоврядування, що сприяє створенню системи спеціальних органів суддівського самоврядування із компетенцією в галузі управління юстицією. Вони мають право призначати на суддівські посади, формувати суддівський корпус, вирішувати питання щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, реорганізації судів тощо¹⁰. У більшості конституцій європейських держав ці органи закріплені як інститути суддівського самоврядування та внесені до числа органів, які хоча і не наділені судовими функціями, але входять до її складу (Вища рада магістратури — у Франції, в Італії, Португалії, Молдові; Вища рада юстиції (правосуддя) — в Албанії та Бельгії; Генеральна рада судової влади — в Іспанії; Вища Рада суддів і прокурорів — у Туреччині; Вища судова рада — у Болгарії; Державне судове віче — у Хорватії; Національна рада юстиції в Угорщині тощо). В Італії, наприклад, Конституційний суд постановив, що, незважаючи на те, що Вища рада магістратури є органом, який здійснює переважно адміністративні функції, вона не є частиною системи державного управління, оскільки знаходиться поза системою, що підпорядковується державному або регіональному уряду.

Повноваження таких органів у Португалії, Молдові, Польщі, Угорщині, Словенії, Македо-

нії, Казахстані поширюються лише на вирішення питань щодо суддівської діяльності. У Франції, Італії, Іспанії, Хорватії, Вірменії, Румунії їх повноваження поширюються як на суддів, так і працівників прокуратури. У Болгарії Вища судова рада призначає, переміщує та звільняє з посад не тільки суддів і прокурорів, а й слідчих. Перелік повноважень залежить від подібності правового статусу суддів, прокурорів та інших осіб¹¹. У Франції існує узагальнене поняття — магістрати, до яких належать посадові особи, наділені судовими, адміністративними або політичними повноваженнями. Передусім це судді, які приймають рішення по суті справи при порушенні основних свобод, і прокурори (у тому числі генеральні прокурори, прокурори республіки) та їх співробітники. Відповідно до Конституції Албанії, прокурори входять до складу судової системи як централізований орган, здійснюють кримінальне переслідування і підтримують державне обвинувачення у суді (ст. 148). Конституція Королівства Нідерланди встановлює, що Генеральний прокурор діє при Верховному суді, призначається на посаду указом Короля і перебуває на цій посаді довічно (ч. 1 ст. 117). У Бельгії магістрати прокурорського корпусу є проміжною ланкою між виконавчою і судовою владою, беручи участь у діяльності обох цих органів та входять до суддівського корпусу¹².

Поряд із вказаними органами суддівського самоврядування у конституціях європейських держав допускається створення у складі судової влади судів особливої спеціалізації, які значно відрізняються від загальних судів не тільки юрисдикцією, а й процедурою діяльності та вимогами до кандидатів на посаду судді у такі суди. Так, у Конституції Португальської Республіки передбачено, що разом з адміністративними та фіскальними судами функціонує Рахункова палата зі своїми обласними відділеннями, яка є верховним органом з перевірки законності державних витрат і за судовим розглядом фінансових звітів (ч. 1 ст. 214). Відповідно до Конституції Румунії Рахунковий суд здійснює контроль над створенням, управлінням, а також використанням фінансових ресурсів держави і публічного сектору, а за деяких умов здійснює також юрисдикційні повноваження (ч. 1 ст. 139). За Конституцією Туреччини до обов'язків Вищої фінансової ради, статус якої регламентується розд. 3 «Судова влада», належить контроль за всіма рахунками про доходи й витрати установ, що фінансуються з бюджету (ст. 160).

⁸ Див.: Судебная власть / Под ред. И.Л. Петрухина. — М., 2003. — С. 545—546.

⁹ Там само. — С. 548.

¹⁰ Конституционное право государств Европы / Под. ред. Д.А. Ковачёва. — М., 2005 г. — С. 186.

¹¹ Див.: Назаров І.В. Правовий статус Вищої ради юстиції: Монографія. — Х., 2006. — С. 18.

¹² Див.: Судебные системы европейских стран. Справочник / Перевод с фр. Д.И. Васильева и с англ. О.Ю. Кобякова. — М., 2002. — С. 63.

Ступінь самостійності, незалежності й авторитету судової влади в європейських державах визначається історичними особливостями, традиціями, рівнем правосвідомості та правової культури суспільства, пануванням тоталітарної або правової державності й інших факторів¹³. У країнах із тривалими демократичними традиціями сила судової влади полягає у дотриманні закону, у повазі до судового рішення, у його незаперечності та непогрішності суддівського корпусу. В Україні не тільки політичні сили, але й суспільство не готові до визнання суспільної ваги судової влади. Таке ставлення до інституту суду треба змінювати. На жаль, у цьому напрямі ми робимо перші кроки — необхідно продовжувати зміцнювати позиції судової влади у системі поділу влади, підняти рівень довіри громадян до правосуддя. Автономність (рівноправність) судової влади повинна забезпечуватися механізмами самоорганізації та самоврядування. Чітке визначення її структури — один з найнагальніших кроків у цій сфері.

Тому, погоджуючись з тезою, що правосуддя — це головна складова судової влади, серцевина, без якої вона не можлива¹⁴, треба зазначити, що судова влада не повинна асоціюватися лише із судовою системою, а суди — це не єдині органи судової влади.

Судова влада здійснює не тільки правосуддя, тому до її складу мають входити як уся судова система й суддівський корпус, так і апарат судів, будинки,

в яких суди розміщуються, елементи суб'єктів організаційного та ресурсного забезпечення¹⁵ та реалізовуватися не тільки через правосуддя, але й через інші форми (функції). Наскільки важлива наявність повноцінної судової влади в країні та правосуддя для демократичного суспільства, настільки ж необхідне гарантоване й повноцінне суддівське самоврядування, належне кадрове, фінансове та інше забезпечення судової влади. Вказані елементи взаємопов'язані й тому мають перебувати у межах однієї влади. Саме тому Вища рада юстиції, Державна судова адміністрація, кваліфікаційні комісії суддів, органи суддівського самоврядування законодавчо повинні бути закріплені у складі судової влади. Незалежність, самостійність і повнота судової влади не повинні бути під загрозою через незахищеність окремих її органів.

Таким чином, необхідно переходити від констатації тез про поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, про необхідність забезпечити самостійність та останньої з них до практичної реалізації цих конституційних положень через чітке визначення у Конституції та Законі «Про судоустрій України» структури судової влади; законодавче врегулювання діяльності суду як органу державної влади; розмежування повноважень між Верховним Судом України та органами суддівського самоврядування; зміни статусу Державної судової адміністрації України та Вищої ради юстиції із чітким розподілом повноважень між органами суддівського самоврядування та вищими судовими органами.

¹³ Див.: Никеров Г. И. Судебная власть в правовом государстве (Опыт сравнительного исследования) // Государство и право. — 2001. — № 3. — С. 53—58.

¹⁴ Див.: Безнасюк А. С., Рустамов Х. У. Судебная власть: Учебник для вузов. — М. — 2002. — С. 30.

¹⁵ Там само. — С. 31.

Summary

Analyses domestic and foreign legislation that outlines essence of judicial power as the type of state activity, points to the necessity that structure of judicial bodies and their authorities should be strictly defined.

Видавництво «Центр учбової літератури» представляє:

Присяжнюк Т.І.

Потерпілий від злочину: проблеми правового захисту

Монографія. — К., 2007. — 240 с.

У монографії вперше у вітчизняній юридичній науці комплексно досліджені кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти правового захисту потерпілого від злочину, визначені поняття та ознаки інституту потерпілого у кримінальному праві, сформульована сучасна концепція кримінально-правової охорони прав потерпілого на основі як вітчизняних, так і зарубіжних наукових розробок. Автор розглядає спірні моменти, пов'язані з визначенням поняття «потерпілий від злочину», встановлює ознаки поняття «інститут потерпілого», дає характеристику особливостям правового статусу потерпілого, пропонує способи усунення розбіжностей та прогалин у вітчизняному кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві.

Монографія рекомендується викладачам, аспірантам, студентам юридичних вузів та факультетів, співробітникам правоохоронних органів, суддям та адвокатам, а також усім, кого цікавлять проблеми вітчизняного кримінального та кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування.

Книгу можна замовити у видавництві «Центр учбової літератури»

04176 м. Київ 176, вул. Електриків, 23.

Тел./факс 425-0134, тел. 451-6595, 425-0447, 425-2063,

8(800) 501-6800 (безкоштовно в межах України).

E-mail: office@uabook.com; сайт: <http://www.cul.com.ua>

Рішення у цивільних справах

Угода, визнана судом недійсною, не створює для сторін тих прав та обов'язків, на встановлення яких вона була спрямована.

Така угода є недійсною з часу її укладення (ст. 59 ЦК України 1963 р.), а тому особа не має права передавати права, набуті за угодою, яку визнано недійсною, іншим особам

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у цивільних справах Верховного Суду України
від 28 лютого 2007 р.
(в и т я г)*

У вересні 1998 р. приватне підприємство «Дока» (далі — ПП) звернулося до суду з доповненим пізніше позовом до М.Н., акціонерного товариства закритого типу — підприємства «Юніон-Т» (далі — АТЗТ «Юніон-Т»), Т., М.С. про визнання договорів купівлі-продажу та оренди недійсними, а також про усунення перешкод у користуванні нежитловим приміщенням та звільнення його. У позовній заяві ПП посилялося на те, що за укладеним 22 березня 1996 р. з представництвом Фонду державного майна України в м. Дніпропетровську (далі — представництво ФДМ) договором купівлі-продажу придбало цілісний майновий комплекс магазину, розташований у будинку в м. Дніпропетровську, однак 30 квітня 1996 р. це приміщення було вдруге відчужено тим же органом орендному підприємству «Дніпровинторг» (далі — ОП), яке 19 червня 1998 р. продало його М.Н., а вона 1 серпня 1998 р. передала це приміщення в оренду АТЗТ «Юніон-Т», 20 грудня 2000 р. — Т., а 5 вересня 2001 р. — М.С. Оскільки арбітражний суд визнав договір купівлі-продажу спірного приміщення, укладений представництвом ФДМ з ОП, недійсним, ПП просило визнати такими і наступні договори купівлі-продажу та оренди цього приміщення, зобов'язати відповідачів не чинити йому перешкод у користуванні ним та звільнити це приміщення.

У березні 2004 р. М.Н. звернулася до суду із зустрічним позовом, в якому просила визнати незаконним рішення Дніпропетровського міськвиконкому від 9 серпня 1996 р. № 1105 (далі — рішення міськвиконкому) про зміну відчужуваної на користь ОП площі спірного приміщення в сторону її зменшення, визнати недійсним договір купівлі-продажу цілісного майнового комплексу, укладений 22 березня 1996 р. представництвом ФДМ з ПП, визнати дійсним договір купівлі-продажу,

укладений 19 червня 1998 р. між правонаступником ОП — акціонерним товариством закритого типу «Дніпровинторг» (далі — АТЗТ «Дніпровинторг») і нею, та визнати за нею право власності на спірне приміщення, посиляючись на допущені при його приватизації ПП порушення закону та на те, що вона є його добросовісним набувачем.

Справу суди розглядали неодноразово. Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська останнім рішенням від 15 травня 2006 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Дніпропетровської області від 1 листопада 2006 р., у задоволенні первісного позову ПП відмовив, а зустрічний позов М.Н. задовольнив частково: визнав за М.Н. право власності на нежитлове вбудоване приміщення загальною площею 127,1 кв. метрів на першому поверсі житлового будинку в м. Дніпропетровську.

У касаційній скарзі ПП просило скасувати зазначені судові рішення та ухвалити нове про задоволення первісного позову та відмову в зустрічному, посиляючись на їх необґрунтованість і порушення судом норм матеріального та процесуального права.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевірючи наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково.

Відповідно до ст. 214 ЦПК під час ухвалення рішення суд, зокрема, вирішує такі питання: 1) чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; 2) чи є інші фактичні дані (пропущення строку позовної давності тощо), які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; 3) які правовідносини сторін впливають із встановлених обставин; 4) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин.

Ухвалюючи рішення про задоволення позову, суд першої інстанції виходив із того, що ПП не набуло права власності на спірні приміщення, оскільки фактично вони не були йому передані, а М.Н. є їх добросовісним набувачем. З цим погодився апеляційний суд.

Однак погодитися з таким висновком не можна, зважаючи на таке.

Відповідно до ч. 1 ст. 128 ЦК 1963 р. * право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передачі речі, якщо інше не передбачено законом або договором.

У ст. 24 Закону від 6 березня 1992 р. № 2171-ХІІ «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» (далі — Закон) у чинній на час виникнення спірних правовідносин редакції було передбачено, що до покупця, який придбав на аукціоні, конкурсі об'єкт малої приватизації, переходить право на володіння, користування і розпорядження цим об'єктом з моменту удару молотка ліцитатора або підписання протоколу засідання конкурсної комісії про визначення остаточного переможця, при викупі підприємства — з дати прийняття органом приватизації рішення про викуп.

Згідно зі ст. 25 Закону право власності на державне майно підтверджується договором купівлі-продажу, який укладається між покупцем та уповноваженим представником відповідного органу приватизації та підлягає нотаріальному посвідченню. Договір купівлі-продажу є підставою для внесення коштів у банківську установу на обумовлений договором рахунок як оплати за придбаний об'єкт приватизації. Покупець зобов'язаний внести зазначені платежі протягом 30 календарних днів з моменту переходу до нього права власності на об'єкт приватизації. Термін оплати може бути продовжено ще на 30 календарних днів за умови сплати не менше 50 % ціни продажу. Після виплати повної ціни продажу об'єкта або передбаченого договором першочергового внеску уповноважений представник органу приватизації і новий власник підписують акт передачі майна державного підприємства. Договір купівлі-продажу підлягає реєстрації місцевою Радою народних депутатів.

Відповідно до п. 1.2 договору купівлі-продажу цілісного майнового комплексу, укладеного 22 березня 1996 р. між представництвом ФДМ та ПП, право власності на відчужуване майно переходить після підписання, нотаріального посвідчення і реєстрації цього договору виконавчим комітетом місцевої Ради народних депутатів, після повної сплати ціни продажу об'єкта і відповідно до чинного законодавства.

Суд на зазначене уваги не звернув, способу приватизації спірного об'єкта ПП і моменту виникнення в нього права власності на цей об'єкт відповідно до закону та договору не з'ясував, а тому дійшов передчасного висновку про те, що ПП не має такого права.

Крім того, визнаючи за М.Н. право власності на спірний об'єкт як за добросовісним набувачем, суд не взяв до уваги, що угоди, визнані недійсними,

не створюють для сторін тих прав та обов'язків, на встановлення яких вони були спрямовані, тобто угоди є недійсними з часу їх укладення (ст. 59 ЦК 1963 р.), а договір купівлі-продажу майна, укладений 30 квітня 1996 р. між представництвом ФДМ та ОП суд визнав недійсним. У зв'язку з цим суду слід було з'ясувати, чи породжує договір купівлі-продажу між АТЗТ «Дніпровинторг» і М.Н., який впливає із недійсного договору, правові наслідки для нього, оскільки недійсним договір є з часу його укладення, а передати далі за договором особа може лише ті права, які має. Те саме слід було з'ясувати і стосовно договорів оренди, укладених М.Н. з АТЗТ «Юніон-Т», Т. та М.С.

Таким чином, у частині відмови в первісному позові та задоволенні зустрічного суд допустив порушення норм процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи і відповідно до ч. 2 ст. 338 ЦПК є підставою для скасування рішення з передачею справи на новий розгляд.

Разом з тим у частині відмови в задоволенні зустрічного позову М.Н. суд дійшов обґрунтованого висновку про відсутність порушень її прав укладеним 22 березня 1996 р. договором купівлі-продажу між представництвом ФДМ та ПП та рішенням міськвиконкому, а також відсутність передбачених ч. 2 ст. 47 ЦК 1963 р. правових підстав для визнання дійсним укладеного та нотаріально посвідченого договору купівлі-продажу від 19 червня 1998 р. між АТЗТ «Дніпровинторг» і нею.

Отже, в цій частині рішення ухвалено з додержанням норм матеріального і процесуального права і його відповідно до вимог ст. 337 ЦПК слід залишити в силі.

Керуючись пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 336, ст. 337, ч. 2 ст. 338, пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу ПП задовольнила частково: рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 15 травня 2006 р. у частині відмови в задоволенні первісного позову та задоволення зустрічного, а також ухвалу Апеляційного суду Дніпропетровської області від 1 листопада 2006 р. про залишення в цій частині рішення суду першої інстанції без змін скасувала, справу в цій частині передала на новий розгляд до суду першої інстанції. У решті рішення суду першої інстанції та ухвалу апеляційного суду залишено без змін.

Відповідно до змісту ст. 635 ЦК України попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір у майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором.

* Кодекс втратив чинність, але був чинний на момент виникнення спірних правовідносин.

Попередній договір укладається у формі, встановленій для основного договору, а якщо форма основного договору не встановлена — у письмовій формі.

Договір про наміри (протокол про наміри тощо), якщо в ньому немає волевиявлення сторін щодо надання йому сили попереднього договору, не вважається попереднім договором

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у цивільних справах Верховного Суду України
від 4 квітня 2007 р.
(в и т я г)*

У серпні 2005 р. К. звернувся до суду з позовом до Ж. про стягнення збитків. Позивач зазначав, що 28 липня 2005 р. між ним, відповідачкою Ж. та агентством нерухомості було укладено договір про угоду сторін з продажу об'єкта нерухомого майна, за яким Ж. виявила намір продати йому належну їй квартиру в м. Києві та укласти нотаріально посвідчений договір купівлі-продажу цієї квартири до 23 серпня 2003 р. Він згідно з цим договором виявив намір купити цю квартиру за обумовлену ними ціну, а агентство нерухомості — підготувати пакет документів та організувати нотаріальне оформлення договору купівлі-продажу квартири. На підтвердження своїх намірів він передав відповідачці 15 тис. 150 грн завдатку. За умовами укладеного договору у разі відмови продавця квартири від виконання взятих на себе зобов'язань продавець повинен повернути покупцеві суму завдатку та відшкодувати збитки в розмірі 15 тис. 150 грн. 10 серпня 2005 р. Ж. в односторонньому порядку відмовилася від продажу квартири й укладення договору купівлі-продажу квартири та повернула отриману нею суму завдатку, а збитків не відшкодувала.

Посилаючись на те, що відповідачка порушила умови угоди та безпідставно відмовилась від укладення договору купівлі-продажу квартири, позивач просив стягнути з неї на його користь 15 тис. 150 грн завданих збитків.

Дарницький районний суд м. Києва рішенням від 2 лютого 2006 р. в задоволенні позову відмовив.

Апеляційний суд м. Києва рішенням від 19 червня 2006 р. рішення районного суду скасував та ухвалив нове рішення про задоволення позову та стягнення з Ж. на користь позивача 15 тис. 150 грн завданих збитків.

У касаційній скарзі Ж., посилаючись на неправильне застосування апеляційним судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права, просила скасувати рішення суду апеляційної інстанції та залишити в силі рішення місцевого суду.

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Відмовляючи в позові, суд першої інстанції виходив із того, що на порушення вимог ст. 635 ЦК угоду сторін з продажу об'єкта нерухомого майна від 28 липня 2005 р. не було нотаріально посвідчено, у ній не визначено, що ця угода має силу попереднього договору, а отриманий завдаток Ж. повернула позивачеві в добровільному порядку.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення про задоволення позову, апеляційний суд зазначив, що спірна угода є не попереднім договором, а лише угодою про наміри. Оскільки цією угодою було встановлено відповідальність сторін за невиконання умов договору у виді відшкодування збитків, а його невиконання сталося з вини відповідачки, то позов є обґрунтованим.

Проте повністю погодитися з таким висновком апеляційного суду не можна, зважаючи на таке.

Відповідно до змісту ст. 635 ЦК попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір у майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором.

Попередній договір укладається у формі, встановленій для основного договору, а якщо форма основного договору не встановлена — у письмовій формі.

Сторона, яка необґрунтовано ухиляється від укладення договору, передбаченого попереднім договором, повинна відшкодувати другій стороні збитки, завдані простроченням, якщо інше не встановлено попереднім договором або актами цивільного законодавства.

Договір про наміри (протокол про наміри тощо), якщо в ньому немає волевиявлення сторін щодо надання йому сили попереднього договору, не вважається попереднім договором.

Договором про угоду сторін з продажу об'єкта нерухомого майна від 28 липня 2005 р. визначено істотні умови основного договору: об'єкт нерухомості, що має бути відчуженим; ціна основного договору — сума коштів, за яку має бути продана квартира; валюта виконання грошового зобов'язання; строк укладення основного договору — до 23 серпня 2005 р.; умови забезпечення виконання цього договору та відповідальність за його невиконання, а також зобов'язання сторін укласти в обумовлений строк основний договір на умовах, встановлених цим договором.

Таким чином, висновок апеляційного суду про те, що спірна угода є не попереднім договором, а лише договором про наміри сторін у майбутньому укласти договір купівлі-продажу об'єкта нерухомості, не ґрунтується на матеріалах справи та вимогах закону.

Ураховуючи, що сторони на порушення вимог ч. 1 ст. 635 ЦК не дотримали нотаріальної фор-

ми посвідчення договору, встановленої ст. 657 цього Кодексу для основного договору, місцевий суд дійшов правильного висновку про відсутність правових підстав для задоволення позову, оскільки за правилом ч. 1 ст. 220 ЦК недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору робить такий договір нікчемним.

Висновок суду першої інстанції про те, що в договорі про угоду сторін з продажу об'єкта нерухомого майна від 28 липня 2005 р. не визначено, що ця угода має силу попереднього договору, є неточним, однак таким, що не вплинув на правильність вирішення справи.

Відповідно до ч. 2 ст. 337 ЦПК не може бути скасоване правильне по суті і справедливе рішення лише з формальних міркувань.

Установивши, що апеляційний суд скасував судові рішення, ухвалені згідно із законом, суд касаційної інстанції на підставі ст. 339 ЦПК скасував судові рішення суду апеляційної інстанції і залишив у силі судові рішення суду першої інстанції.

Керуючись статтями 336, 337, 339 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Ж. задовольнила: рішення Апеляційного суду м. Києва від 19 червня 2006 р. скасувала, рішення Дарницького районного суду м. Києва від 2 лютого 2006 р. залишила в силі.

Рішення в адміністративних справах *

Перелік видів оплати праці та інших виплат, на які не нараховується збір на обов'язкове державне пенсійне страхування та які не враховуються при обчисленні середньомісячної заробітної плати для призначення пенсій, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 18 травня 1998 р. № 697, виключає ненарахування цього збору на додаткову заробітну плату, зокрема на винагорода за трудові успіхи і винахідливість

ПОСТАНОВА Іменем України

19 червня 2007 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши справу за скаргою Сошенка Ігоря Микитовича на рішення Управління Пенсійного фонду України у Ворошиловському районі м. Донецька (далі — Управління ПФУ) про відмову у проведеному перерахунку пенсії, **в с т а н о в и л а:**

5 вересня 2003 р. Сошенко І.М. звернувся до суду зі скаргою на рішення Управління ПФУ, в якій просив суд визнати це рішення неправомірним і зобов'язати відповідача провести перерахунок пенсії.

Ворошиловський районний суд м. Донецька рішенням від 17 жовтня 2003 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Донецької області від 25 грудня 2003 р., в задоволенні скарги Сошенка І.М. відмовив із посиланням на її безпідставність.

Постановою Вищого адміністративного суду України від 7 грудня 2006 р. касаційну скаргу Сошенка І.М. на зазначені судові рішення задоволено.

У скарзі за винятковими обставинами Управління ПФУ порушило питання про перегляд та скасування постанови Вищого адміністративного суду

України від 7 грудня 2006 р., якою винагорода за винахід була включена у заробіток для призначення пенсії.

При ухваленні цієї постанови суд касаційної інстанції додатково застосував правові норми, які не були застосовані ним при вирішенні аналогічної справи, що призвело до різного вирішення цих справ по суті.

На обґрунтування скарги до неї була додана ухвала Вищого адміністративного суду України від 29 листопада 2006 р., якою суд відмовив працівнику того самого підприємства у включенні винагороди за винахід у заробіток для призначення пенсії, пославшись на ст. 23 Закону від 13 грудня 1991 р. № 1977-ХІІ «Про наукову і науково-технічну діяльність», статті 1, 22, 27 Закону від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР «Про оплату праці».

Дослідивши за матеріалами справи доводи скажника, колегія суддів визнає, що неоднакове застосування касаційним судом норм права, на яке послалось Управління ПФУ, підпадає під поняття підстави для провадження за винятковими обставинами, встановленої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС. Згідно із цією нормою судові рішення в адміністративних справах можуть бути переглянуті Верховним Судом України за винятковими обставинами, якщо вони оскаржені з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права.

Водночас, визнавши доведеним неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права, колегія суддів доходить висновку про необґрунтованість скарги Управління ПФУ, законність судового рішення, постановленого касаційним судом у цій справі.

Частиною 2 ст. 23 Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» установлено, що заробітна плата наукових працівників складається з посадових окладів (ставок), премій, доплати за

* Публікується повний текст судових рішень із незначною редакційною правкою.

наукові ступені, вчені звання, надбавки за стаж наукової (науково-педагогічної) роботи та інших надбавок, доплат і винагород за наукову (науково-педагогічну) діяльність, передбачених законодавством.

Як зазначено у ч. 1 ст. 66 Закону від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ «Про пенсійне забезпечення», до заробітку для обчислення пенсії включаються всі види оплати праці (виплат, доходу), на які відповідно до Закону від 26 червня 1997 р. № 400/97-ВР «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» нараховується збір на таке страхування, в межах максимальної величини фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, оподаткованого доходу (прибутку), сукупного оподаткованого доходу (граничної суми заробітної плати (доходу), з яких справляються страхові внески (збори) до соціальних фондів, що діяла на день одержання зазначеного заробітку (виплат, доходу).

Статтею 2 Закону «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» передбачено, що об'єктом оподаткування для платників збору, визначених пунктами 1 і 2 ч. 1 ст. 1 цього Закону, є фактичні витрати на оплату праці працівників, які включають витрати на виплату основної та додаткової заробітної плати, інших заохочувальних і компенсаційних виплат, у тому числі в натуральній формі, які визначаються згідно з нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Закону «Про оплату праці».

Згідно зі ст. 2 Закону «Про оплату праці» заробітна плата складається з основної, додаткової та інших заохочувальних і компенсаційних виплат. Додаткова заробітна плата — це винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає

доплати, надбавки, гарантійні та компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій. Тобто винагорода за винахідливість входить до складу заробітної плати.

У ст. 22 цього ж Закону зазначено, що суб'єкти організації оплати праці не мають права в односторонньому порядку приймати рішення з питань оплати праці, які погіршують умови, встановлені законодавством, угодами і колективними договорами.

Перелік видів оплати праці та інших виплат, на які не нараховується збір на обов'язкове державне пенсійне страхування та які не враховуються при обчисленні середньомісячної заробітної плати для призначення пенсій, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 18 травня 1998 р. № 697, виключає ненарахування цього збору на додаткову заробітну плату, зокрема на винагороду за трудові успіхи і винахідливість.

Таким чином, висновок касаційного суду про обґрунтованість скарги Сошенка І.М. на рішення про відмову Управління ПФУ у проведенні перерахунку пенсії є правильним і підстав для задоволення скарги відповідача про перегляд постанови касаційного суду за винятковими обставинами немає.

Керуючись статтями 241—244 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а:**

У задоволенні скарги Управління ПФУ відмовити.

Постанову Вищого адміністративного суду України від 7 грудня 2006 р. залишити без змін.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, передбаченого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

Рішення у господарських справах

За змістом ч. 1 ст. 124 ЗК передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється лише на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування

Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 20 лютого 2007 р. (в и т я г)

У липні 2004 р. ТОВ «Парк-Профіль» звернулося з позовом до Київської міської ради (далі — Міськрада), Головного управління земельних ресурсів виконавчого органу Київської міської державної адміністрації (далі — Управління земельних ресурсів) про зобов'язання укласти з ним

договір оренди земельної ділянки площею 0,02 га, яка розташована в м. Києві, для будівництва, експлуатації та обслуговування офісно-торговельного центру терміном на 10 років.

На обґрунтування своїх вимог позивач посилався на те, що Міськрада рішенням від 27 лютого 2003 р. № 289-2/449 «Про надання і вилучення земельних ділянок та припинення права користування землею» відвела товариству спірну земельну ділянку для будівництва, експлуатації та обслуговування офісно-торговельного центру. Оскільки Управління земельних ресурсів ухилилося від укладення з позивачем договору оренди цієї ділянки, Господарський суд м. Києва рішенням від 4 грудня 2003 р., залишеним без змін постановами Київського апеляційного господарського суду від 2 вересня 2004 р. та Ви-

щого господарського суду України від 8 грудня 2004 р., задовольнив позовні вимоги ТОВ «Парк-Профіль» до Міськради про зобов'язання останньої укласти з товариством договір оренди зазначеної земельної ділянки строком на 10 років. На підставі вказаного рішення товариство набуло право користування спірною ділянкою землі, за його рахунок було виконано комплекс проектно-вишукувальних робіт із перенесення на місцевість зовнішніх меж та виготовлення договору оренди земельної ділянки, а також за угодою від 17 лютого 2003 р. воно сплатило авансовий платіж за вказану ділянку землі в розмірі 129 тис. 227 грн. Посилаючись на те, що названі обставини підтверджують наміри сторін про довгострокові відносини, позивач просив суд про задоволення позовних вимог.

Під час розгляду справи ТОВ «Парк-Профіль» уточнило свої позовні вимоги та просило суд визнати договір оренди зазначеної земельної ділянки укладеним між товариством та Міськрадою строком на 10 років з моменту набрання законної сили рішенням Господарського суду м. Києва у розглядуваній справі в редакції, запропонованій позивачем; зобов'язати Управління земельних ресурсів протягом одного дня з моменту набрання законної сили рішенням господарського суду зареєструвати цей договір, а також зобов'язати відповідачів не чинити перешкод у здійсненні права оренди вказаної земельної ділянки.

Відповідачі позов не визнали, посилаючись на його безпідставність.

Суди розглядали справу неодноразово.

Господарський суд м. Києва рішенням від 10 листопада 2005 р. в задоволенні позову відмовив.

Київський апеляційний господарський суд постановою від 7 червня 2006 р. зазначене рішення суду першої інстанції змінив та виклав його резолютивну частину таким чином: «Визнати укладеним між ТОВ «Парк-Профіль» та Київською міською радою договір оренди земельної ділянки площею 243 кв. метри, розташованої в м. Києві, з 7 червня 2006 р. терміном на 10 років на умовах і в редакції, доданої до матеріалів справи. Зобов'язати Головне управління земельних ресурсів виконавчого органу Київради (Київської міської державної адміністрації) зареєструвати договір оренди земельної ділянки площею 0,02 га, розташованої в м. Києві, укладений між ТОВ «Парк-Профіль» та Київською міською радою строком на 10 років в редакції, що додана позивачем до матеріалів справи. В іншій частині позову відмовити. Зобов'язати ТОВ «Парк-Профіль» надати відповідачам необхідну кількість примірників договору оренди зе-

мельної ділянки в редакції, що додана до матеріалів даної справи».

Вищий господарський суд України постановою від 19 жовтня 2006 р. постанову апеляційного господарського суду залишив без змін.

Колегія суддів Верховного Суду України ухвалою від 1 лютого 2007 р. за касаційною скаргою Міськради порушила провадження з перегляду в касаційному порядку зазначеної постанови Вищого господарського суду України.

У скарзі Міськрада просила скасувати оскаржену постанову та залишити в силі рішення місцевого господарського суду. На обґрунтування скарги зроблено посилання на різне застосування Вищим господарським судом України одного й того ж положення закону в аналогічних справах, порушення судом касаційної інстанції норм матеріального та процесуального права.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представника відповідачів, обговоривши наведені у касаційній скарзі доводи та перевіrivши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України дійшла висновку, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Переглядаючи у касаційному порядку постанову Київського апеляційного господарського суду від 7 червня 2006 р., Вищий господарський суд України виходив із того, що відповідачі не виконали судові рішення у справі про їх зобов'язання укласти з ТОВ «Парк-Профіль» договір оренди спірної земельної ділянки та в подальшому ухилилися від укладення такого договору. Оскільки до матеріалів справи позивач додав підписаний ним проект договору оренди вказаної ділянки від 24 жовтня 2003 р., який відповідає вимогам чинного законодавства, а відповідачі не надали заперечень щодо його умов, апеляційний господарський суд прийняв законне й обґрунтоване рішення, яким зобов'язав відповідачів укласти з позивачем та зареєструвати договір оренди цієї земельної ділянки терміном на 10 років.

Проте з таким висновком погодитися не можна.

Згідно зі ст. 13 Конституції України земля є об'єктом права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Основним Законом України.

Зі змісту ст. 9 ЗК (у редакції, що діяла на момент виникнення спірних правовідносин) убачається, що розпорядження землями територіальної громади м. Києва, у тому числі надання їх у користування, належить до повноважень Міськради та здійснюється відповідно до вимог цього Кодексу.

За ч. 1 ст. 124 ЗК передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або кому-

нальній власності, здійснюється на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування шляхом укладення договору оренди земельної ділянки.

Відповідно до ч. 3 ст. 16 Закону від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі» сторони укладають договір оренди землі лише у разі згоди орендодавця передати земельну ділянку в оренду.

Частина 1 ст. 33 ГПК вказує на те, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень.

Господарський суд м. Києва встановив, що на час звернення до суду позивач не надав доказів прийняття Міськрадою рішення про передачу йому в оренду спірної земельної ділянки строком на 10 років.

Крім того, з матеріалів справи вбачається, що Міськрада рішенням від 12 лютого 2004 р. відмінила пункти 2, 2.1, 2.2 свого рішення від 27 лютого 2003 р. «Про надання і вилучення земельних ділянок та припинення права користування землею» щодо затвердження проекту відведення та надання земельної ділянки ТОВ «Парк-Профіль» для будівництва, експлуатації та обслуговування офісно-торговельного центру за зазначеною адресою.

Відповідно до ст. 27 Закону «Про оренду землі» орендареві забезпечується захист його права на орендовану земельну ділянку нарівні із захистом права власності на земельну ділянку відповідно до закону, у тому числі шляхом усунення перешкод у користуванні нею.

Суд встановив, що на день вирішення зазначеного спору між Міськрадою та ТОВ «Парк-Профіль» договір оренди спірної земельної ділянки укладено не було.

У зв'язку з цим місцевий господарський суд правомірно відхилив посилання позивача щодо набуття ним права орендного користування вказаною земельною ділянкою та обґрунтовано відмовив у задоволенні позовних вимог щодо зобов'язання відповідачів не чинити ТОВ «Парк-Профіль» перешкод у здійсненні права оренди цієї ділянки.

За таких обставин у Київського апеляційного господарського суду та Вищого господарського суду України не було визначених ГПК підстав для скасування законного й обґрунтованого рішення Господарського суду м. Києва.

У зв'язку з цим ухвалені у розглядуваній справі рішення судів апеляційної та касаційної інстанцій підлягають скасуванню.

Виходячи з положень статей 6, 8 Конституції України Судова палата у господарських справах Верховного Суду України не вважає за необхідне направляти справу на новий розгляд до суду першої інстанції, оскільки це суперечило б положенням статей 125, 129 Основного Закону, статей 2, 39 За-

кону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України» щодо визначення статусу Верховного Суду України та його завдання забезпечити законність у здійсненні правосуддя і викликало б конституційно недопустиму необхідність скасування законного рішення місцевого господарського суду. Отже, наведений у ст. 111¹⁸ ГПК перелік наслідків розгляду касаційної скарги на постанову Вищого господарського суду України не є процесуальною перешкодою для залишення в силі Судовою палатою у господарських справах рішення Господарського суду м. Києва від 10 листопада 2005 р.

Керуючись статтями 111¹⁷—111²⁰ ГПК, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України касаційну скаргу Міськради задовольнила: постанови Вищого господарського суду України від 19 жовтня 2006 р. та Київського апеляційного господарського суду від 7 червня 2006 р. скасувала, а рішення Господарського суду м. Києва від 10 листопада 2005 р. залишила в силі.

Господарські суди на порушення вимог статей 1, 12 ГПК розглянули адміністративний спір у порядку господарського судочинства після набрання чинності КАС. Касаційний суд зобов'язаний скасувати судові рішення у випадках, передбачених ч. 2 ст. 111¹⁰ ГПК

Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 13 лютого 2007 р. (в и т я г)

У травні 2006 р. заступник прокурора Приморського району м. Одеси в інтересах держави в особі Державної податкової інспекції у Приморському районі м. Одеси (далі — ДПІ) звернувся до господарського суду з позовом до ТОВ «Велес» і ТОВ «Фелікс» про визнання недійсним на підставі статей 48, 59 ЦК договору купівлі-продажу виключного права на 5-серійний художній фільм «Анекдотіада «Історія Одеси в анекдотах» від 25 квітня 2000 р., стягнення з ТОВ «Фелікс» на користь ТОВ «Велес» 34 млн 650 тис. 690 грн, зобов'язання останнього повернути ТОВ «Фелікс» виключне право на спірний фільм.

На обґрунтування позову заступник прокурора Приморського району м. Одеси послався на те, що з підстав визнання рішенням Господарського суду Одеської області від 25 липня 2005 р. в порядку ст. 49 ЦК недійсним договору купівлі-продажу від 11 квітня 2000 р., укладеного між ПП «Едісан» та ТОВ «Фелікс», є недійсною підстава виникнення в останнього виняткового права на фільм «Анекдотіада «Історія Одеси в анекдотах» і, як наслідок, є недійсними укладені ним всі угоди, предметом яких був вказаний фільм. Одночасно заступник прокурора вказав, що ТОВ «Велес» безпідставно

відшкодувало кошти, включені ним до податкового кредиту по цій операції, чим заподіяно значної економічної шкоди інтересам держави.

Господарський суд Одеської області рішенням від 24 липня 2006 р. в позові відмовив.

Одеський апеляційний господарський суд постановою від 29 серпня 2006 р. зазначене рішення залишив без змін.

Вищий господарський суд України ухвалою від 19 жовтня 2006 р. відмовив ДПП у прийнятті касаційної скарги на зазначену постанову Одеського апеляційного господарського суду.

В основу ухвали покладено висновки про те, що відповідно до абз. 2 п. 6 розд. 7 Прикінцевих та перехідних положень КАС в редакції Закону від 6 жовтня 2005 р. № 2953-IV, який набрав чинності 1 листопада 2005 р., касаційний перегляд рішень за такими справами здійснює Вищий адміністративний суд України за правилами названого Кодексу.

У касаційній скарзі ДПП просила скасувати ухвалу Вищого господарського суду України від 19 жовтня 2006 р. з мотивів неправильного застосування норм матеріального і процесуального права.

Верховний Суд України ухвалою від 11 січня 2007 р. порушив касаційне провадження з перегляду цієї ухвали Вищого господарського суду України.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представника сторони, дослідивши наведені у касаційній скарзі доводи, Судова палата у господар-

ських справах Верховного Суду України визнала, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

При винесенні оскаржуваної ухвали Вищий господарський суд України обґрунтував своє рішення тим, що на зазначені правовідносини поширюється дія КАС, оскільки ДПП, в інтересах якої заявлено позов, виступає суб'єктом владних повноважень та здійснює у спірних правовідносинах владні управлінські функції.

Правильно визначивши характер спору, Вищий господарський суд України залишив поза увагою те, що спір на порушення вимог статей 1, 12 ГПК розглянули суди першої та апеляційної інстанцій в порядку господарського судочинства після набрання чинності КАС, що унеможливило здійснення касаційної перевірки судових рішень в порядку адміністративного судочинства. Такі рішення згідно зі ст. 111¹⁰ ГПК підлягають безумовному скасуванню відповідним господарським судом, а справа — передачі до суду першої інстанції для розгляду за правилами адміністративного судочинства.

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 111¹⁷—111²⁰ ГПК, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України касаційну скаргу ДПП задовольнила: скасувала ухвалу Вищого господарського суду України від 19 жовтня 2006 р. і передала справу до Вищого господарського суду України для розгляду касаційної скарги ДПП на постанову Одеського апеляційного господарського суду від 29 серпня 2006 р.

Рішення у кримінальних справах

Відповідно до ч. 4 ст. 67 КК України якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 14 червня 2007 р.
(в и т я г)*

Каланчацький районний суд Херсонської області вироком від 3 серпня 2006 р. засудив П.А. і П.І. за ч. 3 ст. 185 КК на три роки позбавлення волі, за ч. 2 ст. 15 і ч. 3 ст. 185 цього Кодексу — на три роки позбавлення волі та відповідно до ст. 70 того ж Кодексу за сукупністю злочинів шляхом часткового складання призначених покарань остаточно визначив три роки один місяць позбавлення волі кожному. На підставі ст. 75 КК засуджених звільнено від відбування покарання з випробуван-

ням з іспитивним строком два роки й покладено на них обов'язки, передбачені пунктами 3, 4 ч. 1 ст. 76 цього Кодексу.

В апеляційному порядку справа не розглядалася. Згідно з вироком П.А. і П.І. визнано винними в тому, що вони 29 грудня 2005 р. за попередньою змовою між собою проникли на територію молочнотоварної ферми відкритого акціонерного товариства, звідки таємно викрали майно на загальну суму 748 грн, а 9 січня наступного року — на загальну суму 1 тис. 501 грн.

10 січня 2006 р. ці особи із метою вчинення крадіжки проникли на територію ферми, але свій злочинний намір до кінця не довели, оскільки були затримані працівниками міліції.

У касаційному поданні заступник прокурора Херсонської області порушив питання про скасування вироку щодо П.А. і направлення справи щодо нього на новий судовий розгляд у зв'язку з невідповідністю призначеного судом покарання ступеню тяжкості вчиненого злочину й особі засудженого внаслідок його м'якості та неправильного застосування кримінального закону. Крім

того, прокурор указав на те, що суд усупереч ч. 4 ст. 67 КК врахував вчинення П.А. крадіжок повторно як обставину, що обтяжує покарання.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені в касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що воно підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до вимог ст. 65 КК при призначенні покарання суд повинен врахувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. Особі, яка вчинила злочин, має бути призначено покарання необхідне і достатнє для її виправлення та запобігання вчиненню нових злочинів.

Згідно з вимогами ст. 75 КК якщо суд при призначенні покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, то він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Суд, визнавши П.А. винним у вчиненні злочину, який належить до категорії тяжких, призначив йому покарання у виді позбавлення волі та звільнив його від відбування покарання з випробуванням.

Проте з таким рішенням суду не можна погодитись, оскільки воно суперечить принципу справедливості покарання.

Так, рішення про звільнення П.А. від відбування покарання з випробуванням, суд належним чином не мотивував і не врахував, що ця особа двічі засуджувалася за вчинення умисних злочинів, протягом року з дня звільнення з місць позбавлення волі знову вчинила злочини та не відшкодувала в повному обсязі завдану товариству шкоду.

Таким чином, суд неправильно застосував кримінальний закон.

Висновок суду про доведеність винності П.І. у вчиненні злочинів відповідає фактичним обставинам справи та підтверджується дослідженими судом доказами.

Дії П.І. кваліфіковано за ч. 3 ст. 185 і ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК правильно, а покарання йому призначено відповідно до вимог ст. 65 цього Кодексу.

Разом з тим суд усупереч вимогам ч. 4 ст. 67 КК визнав вчинення П.І. крадіжок повторно як обставину, що обтяжує покарання, тоді як повторність була врахована як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційне подання заступника прокурора Херсонської області задовольнила: вирок Калан-

чацького районного суду Херсонської області від 3 серпня 2006 р. щодо П.А. скасувала, а справу в цій частині направила на новий судовий розгляд. Вирок щодо П.І. у порядку, передбаченому ст. 395 КПК, змінено — виключено з нього визнання повторності як обставини, що обтяжує його покарання.

Суд, розглядаючи кримінальні справи про злочини, вчинені особами, котрі були видані Україні іншими країнами, слід ураховувати положення Європейської конвенції про видачу правопорушників, в якій передбачено, що така особа не може переслідуватися та засуджуватися ні за яке правопорушення, вчинене до її видачі, крім правопорушення, за яке її було видано

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 7 червня 2007 р.
(в и т я з)*

Ковельський міськрайонний суд Волинської області вирокком від 1 вересня 2006 р. засудив М., раніше судимого, за ч. 3 ст. 152 КК із застосуванням ст. 69 цього Кодексу на п'ять років позбавлення волі та за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 153 і ч. 2 ст. 186 того ж Кодексу виправдав.

В апеляційному порядку справа не розглядалася.

Згідно з вирокком суду М. визнано винним у тому, що він 14 березня 2005 р., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, за попередньою змовою групою осіб із метою згвалтування потерпілої К. проник у квартиру за місцем її проживання, де, застосувавши фізичне насильство, проти її волі вступив із нею у статеві зносини.

У касаційному поданні заступник прокурора Волинської області, не оспоряючи доведеність вини, правильність кваліфікації дій М., а також обґрунтованість його виправдання, порушив питання про скасування вироку і направлення справи на додаткове розслідування у зв'язку з неврахуванням судом вимог ч. 5 ст. 3 КК і ч. 1 ст. 14 Європейської конвенції про видачу правопорушників (прийнята в Парижі 13 грудня 1957 р.; ратифікована Законом від 16 січня 1998 р. № 43/98-ВР; далі — Європейська конвенція) та ст. 66 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (прийнята в Кишиневі 7 жовтня 2002 р.). Прокурор зазначив, що під час досудового слідства М. перебував у розшуку і був затриманий на території Російської Федерації (далі — РФ) та переданий правоохоронним органам України для притягнення до кримінальної відповідальності

за вчинення грабежу, а засуджений за згвалтування, вчинене групою осіб, тобто за більш тяжкий злочин, за який дозволу на притягнення до відповідальності стороною, яка видала цю особу, надано не було.

Перевіривши матеріали справи та наведені у касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України задовольнила його частково з таких підстав.

Відповідно до ст. 9 Конституції України та ст. 19 Закону від 29 червня 2004 р. № 1906-IV «Про міжнародні договори України» чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України і застосовуються у порядку, передбаченому нормами національного законодавства.

У ст. 14 Європейської конвенції передбачено, що видана особа не може переслідуватися та засуджуватися ні за яке правопорушення, вчинене до її видачі, крім правопорушення, за яке її було видано.

Як убачається із матеріалів справи, 18 березня 2005 р. щодо М. було порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 3 ст. 186 КК.

У ході досудового слідства М. із метою уникнення відповідальності за вчинений злочин утік з постійного місця проживання, у зв'язку з чим 24 березня 2005 р. його було оголошено в розшук і 29 грудня того ж року затримано на території РФ.

Генеральна прокуратура РФ на запит Міністерства внутрішніх справ України про видачу М. для притягнення до кримінальної відповідальності за пред'явленим обвинуваченням прийняла рішення про видачу його для притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення грабежу, а вимоги про видачу цієї особи в частині інкримінування їй такої кваліфікуючої ознаки, як повторність не задовольнила, оскільки її виключено з чинного кримінального законодавства цієї країни.

Проте зазначені обставини органи досудового слідства та суд не врахували.

Так, у ході досудового слідства 20 червня 2006 р. щодо М. було порушено кримінальну справу за ознаками злочинів, передбачених ч. 3 ст. 152, ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 153 КК, хоча за ці злочини він не видавався. Крім того, 26 червня зазначеного року йому було пред'явлено обвинувачення за ч. 3 ст. 186, ч. 3 ст. 152, ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 153 КК.

Міськрайонний суд, не перевіривши умов видачі М. РФ Україні, визнав його винуватим і засудив за згвалтування, вчинене групою осіб, тобто за злочин, за який він не видавався, пору-

шивши таким чином вимоги ст. 14 Європейської конвенції.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 1 вересня 2006 р. у частині засудження М. за ч. 3 ст. 152 КК скасувала, а справу направила на додаткове розслідування.

Вирок суду скасовано, а справу направлено на додаткове розслідування через неповне дослідження обставин вчинення злочину, передбаченого ст. 175 КК України

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 5 червня 2007 р.
(в и т я з)*

Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області вироком від 22 липня 2005 р. засудив С. за ч. 1 ст. 175 КК на два роки позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, строком на один рік. Відповідно до ст. 75 КК засудженого звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком один рік і покладено на нього обов'язки, передбачені пунктами 2, 3 ч. 1 ст. 76 цього Кодексу. На підставі п. «г» ст. 1 і ст. 14 Закону від 31 травня 2005 р. № 2591-IV «Про амністію» С. звільнено від відбування покарання.

В апеляційному порядку справа не переглядалася.

Згідно з вироком С. визнано винуватим у тому, що він, виконуючи обов'язки генерального директора—голови правління відкритого акціонерного товариства (далі — ВАТ), умисно не виплачував заробітну плату працівникам підприємства, достовірно знаючи про заборгованість із виплати заробітної плати та маючи реальну можливість її погасити, оскільки на розрахункових рахунках підприємства з вересня 2001 р. по квітень 2004 р. були грошові кошти на загальну суму 2 млн 709 тис. 824 грн та призначалися для оплати праці в першочерговому порядку. С. використовував грошові кошти на поточні потреби підприємства.

У касаційній скарзі засуджений С. просив постановлений щодо нього вирок скасувати, а справу закрити за відсутністю в його діях складу злочину. Він зазначив, що не мав можливості погасити накопичену попереднім керівництвом підприємства заборгованість із заробітної плати у зв'язку з неплатоспроможністю ВАТ.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені в касаційній скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що її слід задовольнити частково з таких підстав.

Відповідно до вимог ст. 22 КПК прокурор і слідчий зобов'язані вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують та обтяжують його відповідальність.

Слідчий, який порушив справу стосовно С. за ч. 2 ст. 175 КК і провадив у ній досудове слідство, та прокурор, який супроводжував її розслідування, зазначених вимог закону не виконали, допустивши однобічність і неповноту досудового слідства.

Районний суд не виправив неповноту досудового слідства і при проведенні судового слідства допустив такі ж недоліки, про що свідчать такі обставини.

Під час досудового і судового слідства С. вини в інкримінованому цим вироком злочині не визнавав. Із його показань убачається: заборгованість із виплати заробітної плати працівникам підприємства виникла в 1996 р. і тривала до 20 серпня 2001 р., тобто в період призначення його виконуючим обов'язки генерального директора ВАТ; за період роботи на цій посаді йому вдалося зменшити заборгованість із 1 млн 703 тис. грн до 1 млн. 8 тис. грн (станом на 1 січня 2004 р.), а погасити її в повному обсязі він можливості не мав через нестачу коштів. Причинами виникнення заборгованості, як стверджував С., було те, що боржники ВАТ не розраховувалися за виконані роботи, а також приєднання до балансу останнього неліквідних підприємств, що зумовило скрутне фінансове становище підприємства, яке ускладнилося через необхідність сплачувати податки, збори, інші обов'язкові платежі та відсотки за банківськими кредитами. Кошти, які надходили на розрахунковий рахунок підприємства, призначалися для будівництва, тобто були цільовими, тому їх не можна було використовувати для погашення заборгованості.

Орган досудового слідства зазначені обставини не дослідив і факт безпідставності невиплати працівникам заробітної плати, що є необхідною складовою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 175 КК, не довів.

Як убачається із матеріалів справи, її було порушено лише за фактом заборгованості з виплати заробітної плати без встановлення причин її виникнення та з'ясування, чи є можливість у підприємства її погасити, хоча це було важливо для

встановлення в діях С. складу злочину, оскільки його суб'єктивна сторона має прямий умисел.

Обґрунтовуючи винність С. у злочині, передбаченому ч. 1 ст. 175 КК, орган досудового слідства послався на показання свідків. Однак їхні показання узгоджуються з показаннями С. про те, що він використовував будь-яку можливість для погашення заборгованості із заробітної плати перед працівниками підприємства.

Суд при розгляді справи, ретельно не дослідивши та не проаналізувавши докази, переніс формулювання обвинувачення, пред'явлене С., у мотивувальну частину вироку.

Об'єктом злочину, склад якого передбачений ст. 175 КК, є трудові права працівників підприємства.

Отже, за змістом норми цього Кодексу та відповідно до вимог ст. 49 КПК потерпілими у справі мали визнаватися конкретні особи, яким було заподіяно шкоду. Проте при розслідуванні справи працівники, яким не виплачувалася заробітна плата, потерпілими не визнавалися. Потерпілим замість них був визнаний колишній голова профкому підприємства, хоча згідно з його показаннями права потерпілого працівники підприємства йому не делегували.

Вказану обставину суд також не перевіряв та не дав їй оцінки.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що при розслідуванні розглядуваної справи та її розгляді в суді належним чином не було досліджено об'єктивну та суб'єктивну сторону передбаченого ч. 1 ст. 175 КК злочину, що призвело до неправильного застосування кримінального закону.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 22 липня 2005 р. скасувала, а справу направила на нове розслідування.

Відповідно до ст. 377 КПК України в ухвалі апеляційного суду мають бути вказані, зокрема, докладні мотиви прийнятого рішення. У разі залишення апеляції без задоволення в ухвалі апеляційного суду мають зазначатися підстави, через які апеляцію визнано необґрунтованою

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 17 травня 2007 р.
(в и т я з)*

Бориславський міський суд Львівської області вироком від 1 червня 2006 р. засудив П. за

ч. 2 ст. 191 КК на один рік шість місяців обмеження волі з позбавленням права обіймати керівні посади в загальноосвітніх навчально-виховних закладах строком на один рік, за ч. 1 ст. 366 цього Кодексу — на один рік обмеження волі з позбавленням права обіймати керівні посади в загальноосвітніх навчально-виховних закладах строком на один рік. Відповідно до ст. 70 названого Кодексу за сукупністю злочинів засудженому остаточно призначено один рік шість місяців обмеження волі з позбавленням права обіймати зазначені посади строком на один рік. На підставі п. 5 ст. 7¹ КПК П. звільнено від покарання, а справу щодо нього закрито у зв'язку із закінченням строків давності. За ч. 1 ст. 367 КК цю особу виправдано.

Апеляційний суд Львівської області ухвалою від 17 жовтня 2006 р. зазначений вирок залишив без змін.

П. визнано винним у тому, що він, обіймаючи з вересня 1996 р. посаду директора середньої загальноосвітньої школи, будучи службовою особою, у період із листопада 1997 р. по квітень 1998 р. зловживав своїм службовим становищем, а саме отримав і привласнив бюджетні кошти у виді заробітної плати свого сина та брата на загальну суму 265 грн, яка нараховувалася цим особам на підставі виданих П. завідомо неправдивих документів — наказів про прийняття їх на роботу робітниками з обслуговування шкільної теплотраси та відповідних наказів про звільнення з цих посад.

У касаційній скарзі засуджений П., посиляючись на неповноту й однобічність досудового і судового слідства, невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи та порушення його права на захист, просив судові рішення скасувати, а справу закрити на підставі п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК. Крім цього, він зазначив, що навіть за умови доведеності його винуватості у вчиненні злочинів органи досудового слідства відповідно до вимог ст. 48 КК 1960 р. не повинні були порушувати щодо нього кримінальну справу в серпні 2005 р. у зв'язку із закінченням строків давності.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені в касаційній скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах

Верховного Суду України дійшла висновку, що вона підлягає задоволенню частково з таких підстав.

Відповідно до ч. 2 ст. 377 КПК у разі залишення апеляції без задоволення в ухвалі апеляційного суду мають бути зазначені підстави, з яких апеляцію визнано необґрунтованою. На виконання цієї вимоги в ухвалі слід проаналізувати, співставивши з наявними у справі та додатково поданими матеріалами, всі наведені в апеляції доводи і дати на кожен із них вичерпну відповідь.

У справі щодо П. апеляційний суд зазначену вимогу закону повною мірою не виконав.

Засуджений подав апеляцію, в якій, посиляючись на матеріали справи, докладно обґрунтував думку про незаконність вироку у зв'язку з невідповідністю викладених у ньому висновків фактичним обставинам справи. П. зазначив, що суд неповною мірою з'ясував ці обставини та не перевіряв доводи щодо недоведеності його вини у вчиненні інкримінованих йому злочинів. Крім того, він посилався на порушення судом вимог кримінально-процесуального закону.

Проте апеляційний суд, залишаючи апеляцію без задоволення, не навів в ухвалі переконливих аргументів на спростування доводів засудженого і не зазначив підстав, з яких визнав апеляцію необґрунтованою, а лише навів перелік доказів, якими обґрунтовано вирок, не проаналізувавши і не співставивши їх із наявними у справі. Суд апеляційної інстанції також не зробив жодного висновку щодо наведених у скарзі порушень кримінально-процесуального закону.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у кримінальних справах ухвалу Апеляційного суду Львівської області від 17 жовтня 2006 р. скасувала, а справу направила на новий апеляційний розгляд. Під час цього розгляду апеляційний суд має ретельно дослідити зібрані у справі докази й дати їм та висновкам суду першої інстанції належну оцінку, ухваливши в разі необхідності рішення про проведення судового слідства, а також перевірити всі наведені в апеляції доводи, та з урахуванням усіх обставин справи ухвалити одне з рішень, передбачених ст. 366 КПК, і викласти його у відповідному процесуальному документі згідно з вимогами закону.

Практика ухвалення та перегляду судами заочних рішень у цивільних справах *

Заочне провадження у цивільних справах широко застосовується у різних правових системах світу у зв'язку з необхідністю забезпечувати ефективність та своєчасність цивільного судочинства. У Цивільному процесуальному кодексі України 2004 р. (далі — ЦПК) відновлено інститут заочного розгляду справ у цивільному судочинстві (гл. 8 розд. III). Заочне провадження відповідно до ЦПК є особливим порядком розгляду та вирішення цивільної справи за відсутності відповідача, належним чином повідомленого про час та місце судового розгляду, від якого не надійшло повідомлення про причини неявки або зазначені ним причини визнані неповажними, та якщо позивач не заперечує проти такого вирішення справи, з ухваленням заочного рішення.

Інститут заочного провадження відповідає положенням та спрямований на реалізацію Рекомендації № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно принципів цивільного судочинства, що направлені на вдосконалення судової системи. Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити доступ сторін до спрощених і більш оперативних форм судочинства та захистити їх від зловживань та затримок, зокрема, надавши суду повноваження здійснювати судочинство більш ефективно.

Інститут заочного провадження спрямований також на розвиток ч. 3 ст. 27 ЦПК про те, що особи, які беруть участь у справі, зобов'язані добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки.

Таким чином, заочне провадження є додатковою гарантією позивачеві від зловживання відповідачем процесуальними правами, усунення причин затягування процесу, дотримання судами строків розгляду справи. Проте в окремих випадках розгляд справ у порядку заочного провадження не спрощує, а ускладнює процес та дає відповідачу можливість його затягнути, оскільки він має право на скасування заочного рішення судом, який його ухвалив, після чого справа розглядається в загальному порядку.

Отже, дотримання судами процесуального законодавства при ухваленні та перегляді заочного рішення є визначальним з точки зору виконання інститутом заочного провадження своєї мети — сприяти ефективному та оперативному здійсненню правосуддя.

Аналіз статистичних даних

Згідно з даними Державної судової адміністрації України у 2006 р. місцеві суди відповідно до ст. 224 ЦПК ухвалили 133,1 тис. заочних рішень, що становить 16,3 % від загальної кількості справ позовного провадження, розглянутих з ухваленням рішення (817,7 тис.). По регіонах України кількість та питома вага ухвалених заочних рішень є нерівномірними. Найбільший відсоток таких рішень ухвалено місцевими судами м. Севастополя — 32 % (3,2 тис.), а також областей: Івано-Франківської — 26,3 % (4,1 тис.), Харківської — 26,3 % (14,2 тис.), Донецької — 22,3 % (24,9 тис.), Луганської — 19 % (9,1 тис.), Львівської — 18,9 % (5,8 тис.). Найменший — судами областей: Вінницької — 7,9 % (2,1 тис.), Запорізької — 9,3 % (3,7 тис.), Житомирської — 9,5 % (2,3 тис.), Рівненської — 9,5 % (1,5 тис.), Хмельницької — 9,7 % (2,1 тис.).

Найбільше заочних рішень було ухвалено при вирішенні спорів: що виникають з договорів — 49,7 тис., або 29 % від розглянутих із ухваленням рішення; що виникають із житлових правовідносин — 27,1 тис., або 27 %; що виникають із сімейних правовідносин — 35,3 тис., або 12,9 %; щодо відшкодування шкоди, завданої майну фізичних або юридичних осіб — 5,5 тис. або 10,6 %; що виникають із трудових правовідносин — 4,2 тис. або 9,6 %.

На розгляд місцевих судів надійшло 5,4 тис. заяв про перегляд заочного рішення, що становить 4 % від ухвалених місцевими судами рішень, з яких розглянуто 4,4 тис.

Місцеві суди скасували 2,9 тис. заочних рішень, або 2,2 % від ухвалених цими ж судами. Найбільша питома вага скасованих рішень, ухвалених місцевими судами областей: Одеської — 10,6 %, Житомирської — 4,6 %, Херсонської — 4,3 %, Вінницької — 4,1 %, а також м. Києва — 4,1 %. Однією з причин скасування заочного рішення є розгляд місцевим судом справи за відсутності відповідача, належним

* Узагальнення підготовлене суддею Верховного Суду України Л.М. Лихутою та начальником управління вивчення та узагальнення судової практики, к.ю.н. І.В. Бейцун.

чином не повідомленого про час та місце розгляду справи — 1,5 тис. заочних рішень, що становить 52,4 % від скасованих місцевими судами.

До апеляційних судів надійшло 1,4 тис. апеляційних скарг про перегляд заочного рішення, з яких розглянуто 862. Задоволено 503 апеляційні скарги, або 0,4 % від ухвалених місцевими судами і 58,4 % від розглянутих в апеляційному порядку.

В апеляційному порядку скасовано 447 заочних рішень, або 0,3 % від ухвалених місцевими судами, змінено 56, або 0,04 %.

Не звернено до виконання 2,4 тис. заочних рішень, ухвалених місцевими судами у 2006 р. Основна причина — відсутність даних про вручення відповідачу копії заочного рішення. З цієї причини не звернено до виконання 1,7 тис. заочних рішень, або 71,1%. Їх питома вага у кількості розглянутих з ухваленням заочного рішення становила 1,3 %. Однак у деяких місцевих судах цей показник є значно більшим — в областях: Полтавській — 5,3 % (175 заочних рішень), Чернігівській — 4,5 % (107), Донецькій — 2,6 % (649), Вінницькій — 2,3 % (47), Кіровоградській — 2,3 % (83), а також м. Києва — 2,3 % (109).

Умови проведення заочного розгляду справи

Проведення заочного розгляду справи можливе лише у разі наявності умов, визначених у ст. 224 ЦПК. Законодавець встановив, що у разі неявки в судове засідання відповідача, який належним чином повідомлений і від якого не надійшло повідомлення про причини неявки або якщо зазначені ним причини визнані неповажними, суд може ухвалити заочне рішення на підставі наявних у справі доказів, якщо позивач не заперечує проти такого вирішення справи.

Таким чином, суди повинні дотримуватись таких умов проведення заочного розгляду справ: неявка відповідача в судове засідання; належне повідомлення відповідача про час і місце судового засідання; відсутність поважних причин неявки відповідача; відсутність клопотання відповідача про розгляд справи за його відсутності; відсутність заперечень позивача проти заочного розгляду справи. Лише за наявності всіх п'яти умов суд може провести заочний розгляд справи.

Аналіз матеріалів узагальнення дає можливість зробити висновок, що не у всіх випадках суди дотримувалися вищезазначених умов, що було підставою для скасування заочних рішень.

Судам необхідно звернути увагу на те, що заочне рішення може ухвалюватися лише у справах позовного провадження. Норми гл. 8 ЦПК, які регулюють порядок заочного розгляду справи, розміщені в межах розд. III ЦПК «Позовне проваджен-

ня» і встановлюють особливості розгляду справ у порядку позовного провадження, а не окремого провадження, наказного чи іншого провадження. Проте в процесі узагальнення виявлено випадки порушення судами цієї вимоги.

Наприклад, Нахімовський районний суд м. Севастополя ухвалив 16 січня 2006 р. заочне рішення у справі окремого провадження (за заявою Ч. про встановлення факту приналежності до сім'ї депортованих осіб).

Неявка відповідача в судове засідання

Необхідною умовою для заочного провадження є неявка відповідача в судове засідання. Неявкою відповідача є його фактична відсутність у залі судового засідання при розгляді справи по суті. При цьому необхідно враховувати, що неявкою відповідача є його особиста відсутність, а також відсутність його представника.

У випадку явки в судове засідання представника відповідача з належно оформленими повноваженнями суд не вправі ухвалювати заочне рішення. Це впливає зі змісту ст. 38 ЦПК про те, що сторони можуть брати участь у цивільній справі особисто або через представника, і ст. 44 ЦПК щодо можливості вчинення представником усіх процесуальних дій від імені особи, яку він представляє, а також того, що інститут заочного провадження призначений впливати на відповідачів, які не вчиняють дій щодо участі у розгляді справи. Проте деякі суди помилково проводили заочне провадження за участі в судовому засіданні представника відповідача.

Так, Київський районний суд м. Донецька ухвалив 27 липня 2006 р. заочне рішення у справі за позовом К. до Б., третя особа — комунальне підприємство «ЖЕУ № 5 Київського району м. Донецька» — про усунення перешкод у користуванні житловим приміщенням та вселення за участі у судовому засіданні представника відповідача.

По-різному тлумачать суди поняття «неявка в судове засідання відповідача» з точки зору стадій судового розгляду. Одні суди вважають, що заочне рішення можна ухвалити тільки тоді, коли відповідач не з'являється до суду зі стадії підготовки справи до слухання і до ухвалення судового рішення.

Так, ухвалюючи заочне рішення від 15 лютого 2006 р. Компаніївський районний суд Кіровоградської області у справі Н. до Ч. про захист честі і гідності дійшов висновку, що відповідач, достовірно знаючи про розгляд справи в суді, з невідомих для суду причин не з'являється до суду, не надає свої докази та заперечення на позов, а тому правильно виніс заочне рішення за наявними в матеріалах справи доказами.

А, наприклад, у справі за позовом В. до К. про відшкодування шкоди Шевченківським районним судом м. Запоріжжя 22 травня 2006 р. ухвалено заочне рішення на тій підставі, що відповідач не з'явився до суду після перерви, хоча до цього він брав участь у справі, давав у ній пояснення.

Деякі судді вважають, що заочне рішення може бути ухвалене, коли відповідач не з'явився в судовому засіданні після оголошеної перерви в судовому засіданні, а також його неявки в стадії проведення судових дебатів.

Зокрема, Олександрійський міськрайонний суд Кіровоградської області ухвалив заочне рішення від 20 березня 2006 р. у справі за позовом Т. до холдингової компанії «Олександріявугілля» про відшкодування шкоди тільки з тих підстав, що представник відповідача не з'явився в судовому засіданні в день розгляду справи, коли проводились судові дебати.

Вважається правильним, що неявка відповідача в судовому засіданні після оголошеної перерви, зупинення провадження у справі та поновлення її слухання не дає підстав для ухвалення заочного рішення, оскільки відповідач брав участь у попередніх засіданнях, йому роз'яснювали його права та обов'язки, він висловлював свою думку і ставлення до позовних вимог.

ЦПК також встановлює вимогу, що у разі участі в справі кількох відповідачів заочний розгляд можливий у випадку неявки в судовому засіданні всіх відповідачів (ч. 2 ст. 224). Проте не завжди суди дотримуються цієї умови та ухвалюють заочні рішення і в разі, коли в судовому засіданні не з'явився один з кількох відповідачів.

У процесі підготовки узагальнення виявлено також випадки, коли судами допускалися грубі помилки щодо визначення умов проведення заочного розгляду справи, зокрема, ухвалення заочного рішення за присутності у судовому засіданні відповідача і відсутності позивача.

Так, у справі за позовом П.О.С. до П.О.О. про стягнення аліментів на неповнолітню дитину Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області 20 жовтня 2006 р. ухвалив заочне рішення за присутності у судовому засіданні відповідача і відсутності позивача.

Належне повідомлення відповідача про час і місце судового засідання

На підставі ст. 224 ЦПК суд до постановлення ухвали про заочний розгляд справи обов'язково повинен перевірити факт повідомлення відповідача належним чином про час і місце судового засідання. Повідомлення сторін про час і місце розгляду справи повинно проводитися відповідно до вимог статей 74—76 ЦПК. При цьому в матеріалах справи

повинні бути належні докази такого повідомлення. Якщо відповідні докази відсутні, то відповідач не може вважатися повідомленим належним чином, і підстав для заочного розгляду справи не існує.

Судам необхідно більш ретельно ставитися до висновків про належне повідомлення відповідача у справі, оскільки випадки скасування заочних рішень у зв'язку з порушенням вимог щодо належного повідомлення відповідача про час і місце розгляду справи є найбільш численними — 52,4 % від скасованих місцевими судами.

Так, ухвалою колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 лютого 2007 р. скасовано заочне рішення Франківського районного суду м. Львова від 30 вересня 2005 р. за позовом закритого акціонерного товариства (далі — ЗАТ) «Телерадіокомпанія Люкс» (м. Львів) до товариства з обмеженою відповідальністю (далі — ТОВ) «Телерадіокомпанія Клас», ЗАТ «Телерадіокомпанія Люкс» (м. Київ), К., С., треті особи — Ш., Л.О., Л.Б., В., А. про визнання незаконним рішення установчих зборів господарського товариства та ухвалу Апеляційного суду Львівської області від 11 вересня 2006 р. і передано справу на новий розгляд до суду першої інстанції. Рішення скасовано на підставі п. 3 ст. 338 ЦПК у зв'язку з відсутністю у справі відомостей про вручення судових повісток відповідачам та третім особам.

Численними є випадки порушення судами вимог ч. 4 ст. 74 ЦПК про те, що судова повістка про виклик повинна бути вручена з таким розрахунком, щоб особи, які викликаються, мали достатньо часу для явки в суд і підготовки до участі в судовому розгляді справи, але не пізніше ніж за сім днів до судового засідання, а судова повістка-повідомлення — завчасно.

Відповідач, місце проживання (перебування чи роботи) або місцезнаходження якого позивачеві невідоме, навіть після його звернення до адресного бюро та органів внутрішніх справ, викликається в суд через оголошення у пресі. З опублікуванням оголошення відповідач вважається повідомленим про час і місце розгляду справи. При цьому друкований орган, в якому розміщуються відповідні оголошення, визначається в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (частини 9,10 ст. 74 ЦПК).

Постановою Кабінету Міністрів України від 25 січня 2006 р. № 52 затверджено Порядок визначення друкованого засобу масової інформації, в якому розміщуються оголошення про виклик до суду відповідача, третіх осіб, свідків, місце фактичного проживання (перебування) яких невідоме. Відповідно до зазначеного Порядку, оголошення про виклик до суду публікується в установлені законодавством строки у друкованому засобі масової інформації за-

гальнодержавної сфери розповсюдження та в друкованому засобі масової інформації місцевої сфери розповсюдження за останнім відомим місцем проживання (перебування) на території України відповідача, третіх осіб, свідків. Цією ж постановою визначено у 2006 р. друкованим засобом масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження, в якому розміщуються зазначені оголошення, газету «Урядовий кур'єр» (п. 1 постанови).

Як засвідчили матеріали узагальнення, деякі суди не дотримуються цих вимог.

Так, під час заочного розгляду справи за позовом Н. до Б., третя особа — комунальне підприємство служба електрозв'язку Київського району м. Донецька — про стягнення матеріальної та моральної шкоди 15 березня 2006 р. Київський районний суд м. Донецька встановив, що відповідач є належним чином повідомлений на підставі публікації оголошення про виклик до суду в регіональній газеті за відсутності відповідного оголошення в газеті «Урядовий кур'єр».

У разі, якщо суд встановить, що відомості про належне повідомлення відповідача відсутні, він повинен відкласти провадження у справі відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 169 ЦПК.

Відсутність поважних причин для неявки відповідача

На підставі ст. 224 ЦПК суд повинен перевірити не лише факт належного повідомлення відповідача про час і місце судового засідання, але й поважність причин неявки відповідача в судові засідання, якщо вони відповідачем були повідомлені. За відсутності відповідача з причин, які судом визнано поважними, заочний порядок розгляду справи виключається.

Так, ухвалою Красногвардійського районного суду Автономної Республіки Крим від 7 вересня 2006 р. скасовано заочне рішення у справі за позовом П.Н. до П.О. про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини. З матеріалів справи вбачається, що відповідач був належним чином повідомлений про час і місце розгляду справи, проте в судові засідання не з'явився і про причини неявки суд не повідомив. При зверненні із заявою про перегляд заочного рішення відповідач надав докази поважності причин неявки до суду, і з цих підстав заочне рішення було скасоване, справа призначена до розгляду в загальному порядку.

Відсутність клопотання відповідача про розгляд справи у його відсутності

У разі надходження від відповідача заяви про розгляд справи у його відсутності суд також не вправі ухвалювати заочне рішення. Ця умова не передбачена в ст. 224 ЦПК, однак впливає зі змісту

ст. 169, відповідно до якої неявка відповідача в судові засідання, якщо від нього надійшло клопотання про розгляд справи у його відсутності, не є перешкодою для розгляду справи в загальному порядку. Тому підстав для заочного розгляду справи немає. Причини неявки відповідача в цьому випадку судом не з'ясовуються. Суд за таких обставин розглядає справу у загальному порядку або відкладає розгляд справи на підставі п. 2 ч. 2 ст. 169 ЦПК. Проте деякі суди помилково проводили розгляд справ у цьому випадку в порядку заочного провадження.

Зокрема, Артемівський міськрайонний суд Донецької області 28 грудня 2005 р. ухвалив заочне рішення у справі за позовом Л.М. до Л.І., Л.В., У.Е., П.Т., третя особа — Центр нерухомості «Буд-інвест» — про визнання договору купівлі-продажу квартири недійсним за відсутності відповідача, але надходження від нього клопотання про розгляд справи у його відсутності.

Відсутність заперечень позивача проти заочного розгляду справи

Відповідно до ст. 224 ЦПК не допускається провадження заочного розгляду справи за наявності заперечень позивача проти такого вирішення спору. Проте, як було встановлено за результатами узагальнення, численними є випадки, коли суди не з'ясовують думку позивача щодо заочного розгляду справи, не роз'яснюють позивачу порядок та наслідки розгляду справи в порядку заочного провадження.

Виявлено також випадки, коли суди помилково ухвалювали заочне рішення у справі за відсутності позивача.

Так, Устинівський районний суд Кіровоградської області у справі приватного підприємства «Безнаві» до товариства з обмеженою відповідальністю (далі — ТОВ) «Ворошилівське» та відділу державної виконавчої служби про зняття арешту з майна 26 квітня 2006 р. постановив ухвалу про розгляд справи за правилами ст. 224 ЦПК за відсутності позивача та його представника.

Оскільки ЦПК не встановлює способів висловлення згоди позивача на заочний розгляд справи, то вона може бути й усною, проте обов'язково повинна фіксуватися у протоколі судового засідання.

Якщо позивач не погоджується на розгляд справи в порядку заочного провадження, то суд відкладає розгляд справи та направляє відповідачу, який не з'явився, повідомлення про час і місце нового судового розгляду.

Порядок заочного розгляду справ

Особливості заочного розгляду справ полягають, передусім, у тому, що у дослідженні об-

ставин справи бере участь лише позивач. Таким чином, при розгляді справи фактично відсутня змагальність сторін.

Вбачається, що суд повинен роз'яснити позивачеві його право на розгляд справи в порядку заочного провадження. Водночас позивачеві необхідно роз'яснити його право на розгляд справи у звичайному порядку.

При цьому суд також повинен роз'яснити позивачеві, що його згода на розгляд справи за відсутності відповідача є одночасно відмовою від частини своїх процесуальних прав щодо розпорядження позовними вимогами, зокрема, щодо неможливості зміни позивачем предмета або підстави позову та зміни розміру позовних вимог. Якщо ж позивач реалізує ці права, то у такому випадку суд повинен відкласти судовий розгляд на підставі ч. 3 ст. 224 ЦПК для повідомлення про це відповідача.

Проте на практиці суди не завжди виконували цю вимогу.

Так, ухвалою Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 8 листопада 2006 р. рішення Роздольненського районного суду Автономної Республіки Крим у справі за позовом Г. до Роздольненського підприємства житлово-комунального господарства про стягнення суми і відшкодування моральної шкоди від 22 березня 2006 р. скасовано з підстав порушення судом першої інстанції ч. 3 ст. 224 ЦПК — заочне рішення ухвалено без відкладення судового розгляду для повідомлення відповідача про зміну позивачем предмету позову.

В окремих випадках суди вважали за можливе ухвалювати заочне рішення у випадку зменшення позивачем розміру позовних вимог.

Так, під час розгляду Доманівським районним судом Миколаївської області 27 лютого 2006 р. справи за позовом Ш. до Я. про відшкодування матеріальної шкоди і моральної шкоди в судовому засіданні позивач зменшив вимоги про відшкодування матеріальної шкоди, що не стало перешкодою для суду ухвалити заочне рішення.

Вбачається, що норма ч. 3 ст. 224 ЦПК не підлягає звуженому тлумаченню, і суд у разі зменшення позивачем розміру позовних вимог також повинен відкласти судовий розгляд для повідомлення про це відповідача, оскільки відповідач у цьому випадку може визнати позов із відповідними наслідками (ст. 174 ЦПК).

Суд вирішує питання щодо заочного розгляду справи до початку розгляду справи по суті. Відповідно до ч. 1 ст. 225 ЦПК про заочний розгляд справи суд постановляє ухвалу. Оскільки процесуальним законом не встановлено вимоги щодо форми її прийняття, така ухвала може бути оформлена як окремий процесуальний документ відповідно до вимог ч. 1 ст. 210 ЦПК, так і протокольно, від-

повідно до вимог ч. 2 ст. 210 цього Кодексу. Проте на практиці трапляються випадки, коли суди взагалі не постановляють ухвалу про заочний розгляд справи.

Так, ухвалою колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 квітня 2007 р. скасовано ухвалу Апеляційного суду Дніпропетровської області від 16 березня 2006 р., якою повернено апеляційну скаргу відповідача у справі на заочне рішення Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу від 9 лютого 2006 р. у справі за позовом К. до Міністерства промислової політики України про поновлення на посаді директора державного підприємства «Електроважмаш», визнання недійсними наказів цього міністерства. Колегія зробила висновок про те, що відсутність в матеріалах справи ухвали про заочний розгляд справи свідчить про порушення судом розгляду справи в заочному порядку.

Деякі суди замість ухвали про заочний розгляд справи помилково постановляють ухвалу про винесення у справі заочного рішення.

Наприклад, така ухвала була постановлена при розгляді справи у порядку заочного провадження Шахтарським міськрайонним судом Донецької області у справі за позовом І. до ТОВ «Еко-Інвест» про стягнення заборгованості по заробітній платі.

Є випадки, коли суд постановляє ухвалу про розгляд справи за відсутності відповідача.

Так, зокрема, зазначено в протоколі судового засідання Ленінського районного суду м. Миколаєва від 28 листопада 2005 р., в якому було ухвалено заочне рішення у справі за позовом державного підприємства «Житлово-експлуатаційна діляниця «Будівельник» до С. про визнання особи такою, що втратила право на користування житловим приміщенням.

Зміст заочного рішення

Аналіз матеріалів узагальнення виявив той факт, що у судів немає єдиної практики щодо процесуально-документального оформлення заочного рішення. Суди по-різному формулюють саму назву рішення, яке ухвалюється в порядку заочного провадження. Правильною необхідно вважати практику тих судів, які вказують у найменуванні «Заочне рішення» у зв'язку з особливостями процедури ухвалення таких рішень та з огляду на необхідність чіткого визначення для осіб, які беруть участь у справі, а також для судів належного порядку оскарження чи перегляду заочного рішення.

В описовій частині заочного рішення необхідно вказати, що справа розглядалася за відсутності відповідача у порядку заочного провадження з дотриманням вимог, встановлених законом.

В окремих випадках ухвалені судом рішення іменуються заочним, хоча ні з описової, ні з мотивувальної, ні з резолютивної частини не випливає, що воно дійсно ухвалено в порядку заочного провадження.

Так, Косівський районний суд Івано-Франківської області 20 лютого 2006 р. ухвалив заочне рішення у справі за позовом Х.М. до Х.В. про розірвання шлюбу, хоча у рішенні не міститься ні зазначення про згоду позивача на розгляд справи в порядку заочного провадження, ні ухвали суду про розгляд справи в порядку заочного провадження, ні посилання на норми ст. 8 ЦПК, які регламентують заочний розгляд справи, а резолютивна частина рішення не містить роз'яснення про особливий порядок оскарження (перегляду) заочного рішення відповідачем.

Відповідно до вимог п. 4 ч. 1 ст. 215 ЦПК у резолютивній частині заочного рішення має зазначатися строк і порядок набрання рішенням законної сили та його оскарження, а також відповідно до ст. 226 ЦПК обов'язково має бути зазначено строк і порядок подання відповідачем заяви про його перегляд.

У багатьох випадках суди першої інстанції в супереч зазначеним вимогам у резолютивній частині заочного рішення не вказують порядок та строк подачі заяви про перегляд заочного рішення. Це призводить до того, що відповідач оскаржує заочне рішення в загальному порядку до апеляційного суду, а апеляційні суди відмовляють у прийнятті апеляційної скарги у зв'язку з недотриманням порядку оскарження заочного рішення, передбаченого ст. 228 ЦПК, що фактично призводить до затягування строків розгляду справи.

У процесі узагальнення виявлено також випадки, коли в резолютивній частині заочного рішення суд вказує лише на можливість перегляду заочного рішення судом, який його ухвалив, при цьому не вказавши на можливість апеляційного оскарження заочного рішення.

Це виявлено, наприклад, у заочному рішенні Голосіївського районного суду м. Києва від 28 квітня 2006 р. у справі за позовом комунального підприємства ЖЕО-103 Голосіївської районної в м. Києві державної адміністрації до Швед Е.В., Швед А.О., Швед А.О. про стягнення заборгованості за витрати на ремонт будинку та прибудинкової території і комунальні послуги.

Матеріали узагальнення свідчать, що формулювання в заочному рішенні порядку та строків його перегляду та оскарження у більшості випадків є незрозумілими для сторін, що призводить до масового повернення апеляційними судами апеляційних скарг на заочні рішення.

Таким чином, суди в резолютивній частині заочного рішення повинні вказувати, що заочне рішення

може бути переглянуте судом, що його ухвалив, за письмовою заявою відповідача, поданої протягом десяти днів з дня отримання його копії. Також повинно зазначатися, що у разі залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення, заочне рішення може бути оскаржене до апеляційного суду з визначенням порядку апеляційного оскарження, а також вказуватися, що позивач має право оскаржити заочне рішення у загальному порядку до апеляційного суду. Зазначена частина заочного рішення може мати таке формулювання:

«Заочне рішення може бути переглянуто судом, що його ухвалив, за письмовою заявою відповідача, поданою протягом десяти днів з дня отримання його копії.

Рішення може бути оскаржено позивачем в апеляційному порядку до апеляційного суду _____ області через _____ суд шляхом подання в 10-денний строк з дня проголошення рішення апеляційної скарги або шляхом подання в десятиденний строк з дня проголошення рішення заяви про апеляційне оскарження і поданням після цього протягом двадцяти днів апеляційної скарги.

У разі залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення заочне рішення може бути оскаржене відповідачем в апеляційному порядку».

Відповідно до ст. 227 ЦПК відповідачам, які не з'явилися в судові засідання, направляється рекомендованим листом із повідомленням копія заочного рішення не пізніше п'яти днів з дня його проголошення. На практиці одним з найбільш характерних порушень, які допускають місцеві суди, є недотримання строків та порядку повідомлення відповідачів, які не з'явилися в судові засідання, про заочне рішення. У багатьох матеріалах справ взагалі відсутні дані про отримання відповідачем копії заочного рішення. У деяких справах наявні лише копії супровідних листів про направлення звичайною кореспонденцією копії заочного рішення відповідачу.

Такі порушення в подальшому можуть негативно позначитися на дотриманні строків розгляду справи, виконанні заочного рішення, ускладнити вирішення питання про своєчасність подання відповідачем заяви про перегляд заочного рішення і зумовити виконання судом додаткових процесуальних дій (поновлення процесуальних строків тощо), яких можна було б уникнути в разі дотримання відповідних вимог законодавства.

Перегляд заочного рішення судом, який його ухвалив

ЦПК встановлює для відповідача особливий порядок оскарження заочного рішення — шляхом подання заяви про перегляд заочного рі-

шення (статті 228—232), а також загальний порядок — апеляційне оскарження — для позивача (ст. 232).

Статтю 229 ЦПК встановлено вимоги щодо форми і змісту заяви про перегляд заочного рішення. За правилами ст. 121 ЦПК неналежно оформлена заява про перегляд заочного рішення залишається судом без руху і відповідачу надається строк для усунення недоліків. У разі, якщо відповідач у встановлений строк виправить визначені судом недоліки, заява про перегляд заочного рішення вважається поданою в день первісного її подання до суду. Інакше заява вважається неподаною і повертається заявнику, про що постановляється відповідна ухвала.

Складним питанням у судовій практиці є можливість оскарження в апеляційному порядку ухвали про визнання заяви про перегляд заочного рішення неподаною і повернення її заявникові. Частиною 7 ст. 229 ЦПК передбачено, що до неналежно оформленої заяви про перегляд заочного рішення застосовуються правила ст. 121 ЦПК, тобто про залишення заяви без руху та про визнання заяви неподаною та повернення її заявникові. Однак у ст. 293 ЦПК серед ухвал, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду, не вказано ухвалу про визнання заяви про перегляд заочного рішення неподаною та повернення її заявникові, а передбачено лише можливість апеляційного оскарження ухвал про повернення заяви позивачеві (заявникові) — п. 3 ч. 1 ст. 293 та про залишення заяви про перегляд заочного рішення без розгляду — п. 16 ч. 1 ст. 293.

У зв'язку з цим вбачається правильною практика апеляційних судів, які розглядають апеляційні скарги на ухвали про визнання заяви про перегляд заочного рішення неподаними та повернення їх заявникові, виходячи з аналогії закону відповідно до ч. 7 ст. 8 ЦПК.

Так, Апеляційним судом Київської області 17 листопада 2006 р. розглянуто та задоволено апеляційну скаргу на ухвалу Ірпінського міського суду Київської області від 30 червня 2006 р. про визнання неподаною та повернення заяви про перегляд заочного рішення у справі за позовом ЗАТ комерційного банку «ПриватБанк» в інтересах товариства з додатковою відповідальністю «Страхова компанія «Кредо» до Л. про відшкодування шкоди.

Окрім того, неможливість оскарження відповідачем у справі ухвали про визнання заяви про перегляд заочного рішення неподаною та повернення її заявникові призвело б до позбавлення його права на апеляційне оскарження заочного рішення, оскільки відповідно до ч. 4 ст. 231 ЦПК відповідач може оскаржити заочне рішення в за-

гальному порядку лише після залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення.

Відповідач може подати заяву про перегляд заочного рішення протягом десяти днів з дня отримання його копії. Вирішуючи питання про поновлення строку на подачу заяви про перегляд заочного рішення, суд першої інстанції відповідно до вимог статей 72—73 ЦПК повинен повідомити осіб, які беруть участь у справі, про місце і час розгляду цього питання. Але суди не завжди виконують зазначені вимоги.

Так, ухвалою Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 28 листопада 2006 р. скасована ухвала Ялтинського міського суду Автономної Республіки Крим про залишення без розгляду заяви С. про перегляд заочного рішення суду від 6 травня 2006 р. у справі за позовом Кримського природного заповідника до того ж С. про виселення з підстав розгляду судом питання щодо строку подання заяви про перегляд заочного рішення всупереч вимогам статей 72—73 ЦПК без виклику осіб, які беруть участь у справі.

У випадку постановлення судом ухвали про залишення заяви про перегляд заочного рішення без розгляду з підстав, встановлених ст. 207 ЦПК, така ухвала може бути оскарженою в апеляційному порядку окремо від рішення суду відповідно до п. 16 ч. 1 ст. 293 ЦПК.

Прийнявши належно оформлену заяву про перегляд заочного рішення, суд невідкладно надсилає її копію та копії доданих до неї матеріалів іншим особам, які беруть участь у справі, й одночасно повідомляє їх про час і місце розгляду заяви.

У результаті розгляду заяви про перегляд заочного рішення суд відповідно до ч. 3 ст. 231 ЦПК постановляє ухвалу, в якій може реалізувати одне з таких повноважень: залишити заяву без задоволення; скасувати заочне рішення і призначити справу до розгляду в загальному порядку.

Зі змісту ст. 232 ЦПК випливає, що скасування заочного рішення судом, що його ухвалив, можливе у випадку встановлення судом двох обставин: відповідач не з'явився в судові засідання, в якому ухвалено заочне рішення, та не повідомив про причини неявки з поважних причин; докази, на які він посилається, мають істотне значення для правильного вирішення справи.

У результаті проведення узагальнення виявлено, що у місцевих судах склалася неоднозначна практика щодо скасування заочного рішення судом, який його ухвалив.

Так, Чорноморський районний суд Автономної Республіки Крим ухвалою від 25 квітня 2006 р. скасував заочне рішення суду від 3 березня 2005 р. у цивільній справі за позовом Ф.С. до Ф.І. про визна-

чення місця проживання дитини та припинення стягнення аліментів на утримання дитини лише на підставі того, що судом було встановлено, що відповідач не з'явився у судове засідання та не повідомив про причини неявки з поважних причин без з'ясування наявності доказів, які мають істотне значення для правильного вирішення справи та можуть вплинути на ухвалені заочні рішення.

В інших випадках суди з'ясовують також наявність у відповідача доказів, які мають істотне значення для правильного вирішення справи та можуть вплинути на ухвалені заочні рішення.

Наприклад, ухвалою Київського районного суду Автономної Республіки Крим від 19 липня 2006 р. скасовано заочне рішення суду від 26 квітня 2006 р. у цивільній справі за позовом В. до ЗАТ «Симкоммунсервіс» про стягнення вихідної допомоги, несплаченої при звільненні працівника на підставі того, що судом було встановлено, що відповідач не з'явився у судове засідання та не повідомив про причини неявки з поважних причин, та докази, на які він посилається, мають істотне значення для правильного вирішення справи.

У зв'язку з практикою скасування заочного рішення без з'ясування, чи є у відповідачів докази, які мають істотне значення для правильного вирішення справи, в результаті ухвалення рішення після скасування заочного рішення є аналогічним.

Правильною є практика тих судів, які скасовують заочне рішення лише за наявності двох підстав, визначених у ст. 232 ЦПК, зокрема, якщо буде встановлено, що відповідач, який був належним чином повідомлений про час та місце судового розгляду, не з'явився в судове засідання та не повідомив про причини неявки з поважних причин і докази, на які він посилається, мають істотне значення для правильного вирішення справи.

Так, на підставі того, що відповідачем не надано докази, що мають істотне значення для правильного вирішення справи, ухвалою Київського районного суду м. Донецька від 15 листопада 2006 р. про перегляд заочного рішення цього ж суду від 20 вересня 2006 р. у справі за позовом П. до С. про відшкодування матеріальної та моральної шкоди заяву відповідача про перегляд заочного рішення залишено без задоволення.

Непоодинокими є випадки, коли суди скасовують заочні рішення, не переконавшись, чи є достатні для цього підстави, передбачені законодавством. Деякі суди не проводять оцінки поважності причин неповідомлення відповідачем про причини своєї неявки в судове засідання, в якому ухвалено заочне рішення, та не оцінюють надані відповідачем докази на предмет їх істотного значення для правильного вирішення справи, і скасовують заоч-

ні рішення лише на підставі поданої відповідачем заяви та його усних доводів, які не підтверджені належними, достатніми та допустимими доказами у справі.

Як впливає з п. 2 ч. 3 ст. 231 ЦПК у разі скасування заочного рішення судом, який його ухвалив, призначається дата розгляду справи в загальному порядку. Проте не в усіх випадках суди виконують цю вимогу.

Зокрема, ухвалою Залізничного районного суду м. Львова від 14 листопада 2006 р. скасовано заочне рішення цього ж суду від 23 червня 2006 р. у цивільній справі за позовом К.Є. до К.Ю. про відшкодування шкоди, однак суд не вирішив питання про призначення дати розгляду справи в загальному порядку.

Матеріали узагальнення засвідчили, що при постановленні ухвал за результатами розгляду заяви про перегляд заочного рішення суди часто не виконують вимоги ст. 210 ЦПК, зокрема, ухвали фактично не містять мотивувальної частини.

Так, наприклад, ухвалою Новозаводського районного суду м. Чернігова від 28 грудня 2006 р. скасовано заочне рішення цього ж суду від 18 грудня 2006 р. у цивільній справі за позовом ТОВ фірми «ТехНова» в інтересах комунального енергогенеруючого підрозділу «Чернігівська теплоелектроцентраль» до Я.Н. та Я.І. про стягнення боргу за теплостачання. При цьому в ухвалі не зазначено з яких підстав суд дійшов такого висновку.

Ухвала про залишення заяви відповідача про перегляд заочного рішення без задоволення не підлягає оскарженню в апеляційному порядку окремо від заочного рішення, оскільки така ухвала не передбачена в переліку ухвал, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду першої інстанції, визначені ст. 293 ЦПК. Окрім того, в контексті ч. 4 ст. 231 ЦПК після залишення заяви відповідача про перегляд заочного рішення без задоволення відповідач може оскаржити в апеляційному порядку не таку ухвалу суду, а саме заочне рішення.

Проте на практиці суди помилково вказують на можливість апеляційного оскарження ухвали про залишення заяви відповідача про перегляд заочного рішення без задоволення.

Так, ухвалою Орхівського районного суду Запорізької області від 25 травня 2006 р. залишено без задоволення заяву відповідача про перегляд заочного рішення цього ж суду від 10 березня 2006 р. у справі за позовом М. до Б. про захист честі та гідності та стягнення моральної шкоди. У резолютивній частині ухвали суд вказав, що вона може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Правильною необхідно вважати практику, коли суд зазначає, що ухвала про залишення заяви про перегляд заочного рішення або про скасування заочного рішення і призначення справи до розгляду в загальному порядку набирає законної сили з моменту її проголошення та оскарженню не підлягає.

Апеляційне оскарження заочного рішення

Відповідно до ч. 2 ст. 232 ЦПК позивач, а в разі залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення — відповідач, мають право оскаржити заочне рішення в апеляційному порядку, а також відповідно до ч. 3 ст. 232 ЦПК в загальному порядку оскаржується позивачем або відповідачем повторно заочне рішення.

Матеріали узагальнення свідчать, що не в усіх випадках апеляційні суди з'ясовують чи звертався відповідач до суду, який ухвалив заочне рішення, із заявою про перегляд заочного рішення до його оскарження в апеляційному порядку.

Так, ухвалою Апеляційного суду Кіровоградської області від 14 грудня 2006 р. скасовано заочне рішення Світловодського міськрайонного суду від 3 вересня 2006 р. у справі за позовом С. до П.В., П.А. про відшкодування моральної та матеріальної шкоди. Апеляційний суд задовольнив частково апеляційну скаргу відповідачів, не з'ясувавши, чи звертався відповідач у справі до суду, який ухвалив заочне рішення, із заявою про перегляд заочного рішення.

Всупереч вимогам ст. 230 та ч. 1 ст. 231 ЦПК деякі місцеві суди не розглядали заяви про перегляд заочного рішення, а направляли апеляційну скаргу відповідачів до апеляційного суду.

Ось приклад цього. Красноперекопський районний суд Автономної Республіки Крим взагалі не розглянув наявну в матеріалах справи заяву відповідача про перегляд заочного рішення від 17 травня 2006 р. у справі за позовом С. до ЗАТ «Український мобільний зв'язок» про стягнення заборгованості. Вказаний місцевий суд направив також наявну у матеріалах справи апеляційну скаргу відповідача на зазначене заочне рішення разом зі справою до суду апеляційної інстанції. Ухвалою Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 27 липня 2006 р. апеляційна скарга залишена без розгляду, а справу повернено до суду першої інстанції для виконання вимог статей 230—231 ЦПК.

Під час аналізу матеріалів узагальнення виявилось, що в апеляційних судів склалася неоднакова практика щодо постановлення ухвал у випадку, якщо відповідач оскаржує в апеляційному порядку заочне рішення без попередньо-

го звернення до суду першої інстанції із заявою про перегляд заочного рішення. Деякі апеляційні суди у таких випадках відмовляють у прийнятті апеляційної скарги.

Зокрема, ухвалою Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 9 листопада 2006 р. відмовлено у прийнятті апеляційної скарги відповідача у справі на заочне рішення Бахчисарайського районного суду АРК від 1 вересня 2006 р. за позовом К. до Т. про розірвання шлюбу із зазначеної підстави.

Наявна також практика, коли апеляційний суд у цьому разі повертає апеляційну скаргу відповідачу.

У окремих випадках апеляційні суди залишають відповідну заяву без розгляду.

Наприклад, ухвалою Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 26 квітня 2006 р. залишено без розгляду апеляційну скаргу відповідача у справі на заочне рішення Ялтинського міського суду Автономної Республіки Крим від 24 січня 2006 р. за позовом В. до Л. із тієї ж підстави.

Є також випадки, коли апеляційний суд відмовляє відповідачу у справі в апеляційному оскарженні заочного рішення із тієї ж підстави.

Так, в ухвалі Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 1 серпня 2006 р. за апеляційною скаргою про апеляційне оскарження заочного рішення Київського районного суду м. Сімферополя Автономної Республіки Крим від 10 травня 2006 р. у справі за позовом Л. до Д.Г., Д.С. про визнання права власності на частину будинку.

Неоднаковість у практиці постановлення таких ухвал зумовлена відсутністю в ЦПК чітко визначених повноважень апеляційного суду в цьому випадку. Однак на підставі системного аналізу норм статей 294, 297 ЦПК вбачається правильною практика, коли апеляційний суд відмовляє у прийнятті апеляційної скарги відповідачу, якщо він не звертався до суду, який ухвалив заочне рішення, із заявою про його перегляд.

Зокрема, ч. 3 ст. 294 передбачено, що апеляційна скарга залишається без розгляду у випадку, якщо вона подана після закінчення встановлених строків, якщо апеляційний суд за заявою особи, яка її подала, не знайде підстав для поновлення строку. Таким чином, норма про залишення апеляційної скарги без розгляду не підлягає застосуванню у випадку недотримання відповідачем процедури оскарження заочного рішення.

Зі змісту ст. 297 випливає, що суддя-доповідач вирішує питання про прийняття апеляційної скарги до розгляду апеляційним судом. Таким чином, у випадку відсутності підстав для прийняття апеляційної скарги до розгляду або повернення скарги з підстав, передбачених ч. 2 та ч. 4 ст. 297, правиль-

ною вбачається практика, коли апеляційний суд відмовляє у прийнятті апеляційної скарги. Аналогічне формулювання, як правило, застосовується і при відмові у прийнятті апеляційних скарг на ухвали, які відповідно до ст. 293 ЦПК не підлягають апеляційному оскарженню окремо від рішення суду (тобто у процесуально аналогічній ситуації).

У цьому випадку апеляційний суд в резолютивній частині ухвали повинен також роз'яснити відповідачу у справі його право на звернення із заявою про перегляд заочного рішення до суду, що його ухвалив, в порядку ст. 228 ЦПК.

Правильною є й практика, коли апеляційний суд також відмовляє в прийнятті апеляційної скарги відповідача на ухвалу місцевого суду про залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення на тій підставі, що така ухвала не може бути оскаржена в апеляційному порядку окремо від рішення суду.

Так, з цієї підстави ухвалою Апеляційного суду Закарпатської області від 14 листопада 2006 р. відмовлено в прийнятті апеляційної скарги Управління освіти Ужгородської міської ради на ухвалу Ужгородського міськрайонного суду від 10 липня 2006 р., якою відмовлено в задоволенні заяви про перегляд заочного рішення цього ж суду.

У результаті проведення узагальнення виявлено випадки, коли суди апеляційної інстанції неправильно тлумачать спеціальний порядок перегляду заочних рішень.

Наприклад, ухвалою Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 28 березня 2006 р. залишено без розгляду апеляційну скаргу відповідача у справі Р. на заочне рішення Залізничного районного суду м. Сімферополя Автономної Республіки Крим від 23 листопада 2005 р. за позовом Ш. до Р. про стягнення матеріальної та моральної шкоди, та зобов'язання відповідача знести будівлю у зв'язку з тим, що відповідач не звертався до суду з заявою про перегляд заочного рішення.

Проте вбачається, що апеляційний суд неправомірно повернув до суду першої інстанції заочне рішення для перегляду відповідно до ст. 228 ЦПК. У цьому разі апеляційний суд вийшов за межі повноважень, оскільки за ст. 228 ЦПК заочне рішення може бути переглянуте судом, що його ухвалив, лише за письмовою заявою відповідача, а не за ухвалою апеляційного суду.

Така практика призвела навіть до грубого порушення законодавства, коли апеляційна скарга на заочне рішення була розглянута місцевим судом.

Як приклад можна навести ситуацію, коли відповідач у справі за позовом М.О. до М.В. про стягнення аліментів подав до Апеляційного суду Київської області апеляційну скаргу на заочне рішення Білоцерківського міськрайонного суду Київської об-

ласті від 8 вересня 2006 р. без попереднього перегляду заочного рішення судом, який його ухвалив. У зв'язку з цим апеляційний суд ухвалою від 6 жовтня 2006 р. повернув цю цивільну справу до Білоцерківського міськрайонного суду Київської області «для виконання вимог закону».

На підставі цього Білоцерківський міськрайонний суду Київської області у судовому засіданні 23 листопада 2006 р. розглянув апеляційну скаргу і своєю ухвалою залишив заяву М.В. без руху.

Складним питанням у практиці апеляційних судів є оскарження рішення, яке визначене судом як заочне, якщо таке рішення за своїм змістом не є заочним. Неодноково вирішується апеляційними судами питання про те, чи таке рішення може бути оскаржено у загальному порядку, чи як заочне.

Так, ухвалою Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 22 вересня 2006 р. скасовано заочне рішення Євпаторійського районного суду Автономної Республіки Крим від 22 березня 2006 р. у справі за позовом А. до С. про відшкодування матеріальні та моральної шкоди. Апеляційний суд задовольнив апеляційну скаргу відповідача у справі без попереднього звернення відповідача із заявою про перегляд заочного рішення до суду, який його ухвалив. Апеляційний суд керувався тим, що суд оголосив заочне рішення без дотримання вимог статей 224—233 ЦПК, в тому числі не постановив ухвалу про заочний розгляд справи, у зв'язку з чим апеляційний суд дійшов висновку про неможливість вважати зазначене рішення заочним, тому воно може бути оскаржене в загальному порядку.

Навпаки, ухвалою Апеляційного суду Харківської області від 20 лютого 2006 р. відмовлено у прийнятті апеляційної скарги відповідача на заочне рішення Золочівського районного суду Харківської області від 18 січня 2006 р. у справі за позовом Б. до відділення Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України у Дергачівському районі про стягнення одноразового страхового відшкодування та моральної шкоди, спричиненої професійним захворюванням. Представник відповідача оскаржив заочне рішення до апеляційного суду, оскільки за формою не вважав це рішення заочним у зв'язку з тим, що при розгляді справи районний суд не визнав поважними причини неявки представника відповідача у судові засідання, які були викладені у направленому суду повідомленні, що свідчить про недодержання судом умов проведення заочного розгляду справи, передбачених ст. 224 ЦПК.

Вбачається, що апеляційним судам у такому випадку необхідно керуватися тим, що відповідно до ч. 5 ст. 124 Конституції судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території

України, і тому вважаються законними та обґрунтованими, доки вони не скасовані в апеляційному чи касаційному порядку або не переглянуті компетентним судом в іншому порядку, визначеному процесуальним законом. Тому особи, які беруть участь у справі, не вправі робити висновок щодо законності та обґрунтованості рішення суду, в тому числі і про те, що ухвалене рішення не є заочним у зв'язку з недотриманням судом вимог статей 224—233 ЦПК. У зв'язку з цим вбачається правильним, що рішення, визначене як заочне судом, що його ухвалив, має оскаржуватися в порядку, визначеному для оскарження заочних рішень, незалежно від оцінки особами, які беруть участь у справі, з дотриманням судом умов проведення заочного розгляду справи.

Єдиним винятком може бути випадок, коли суд взагалі не постановив ухвалу про заочний розгляд справи. Уявляється, що у цьому разі суд здійснив розгляд справи в загальному порядку.

Звернення заочного рішення до виконання

У 2006 р. не звернено до виконання 2,4 тис. заочних рішень, ухвалених місцевими судами. Матеріали узагальнення засвідчили, що проблемою, яка виникає при зверненні заочних рішень до виконання, є неможливість вказати точне місце проживання (місцезнаходження) відповідача у виконавчому документі відповідно до вимог Закону від 21 квітня 1999 № 606-XIV «Про виконавче провадження», зокрема, вимог щодо зазначення його індивідуального ідентифікаційного номера. У зв'язку з цим виконання заочних рішень, пов'язаних із стягненням грошових коштів чи інших вимог, виконання яких здійснюється органами державної виконавчої служби, стає фактично неможливим.

Причиною незвернення до виконання заочних рішень є також відсутність заяв позивачів про видачу виконавчих листів.

Заочні рішення не виконувались також у зв'язку з відсутністю даних про вручення відповідачу копії заочного рішення. З цієї причини не звернено до виконання 1,7 тис. заочних рішень, або 71,1 %.

Відповідно до ст. 227 ЦПК відповідачам, які не з'явилися в судові засідання, направляється рекомендованим листом із повідомленням копія заочного рішення не пізніше 5 днів з дня його проголошення.

Виходячи з матеріалів узагальнення, копії судових рішень відповідачу, який не з'явився в судові засідання, як правило, направлялися з дотриманням строку, встановленого ст. 227 ЦПК, але у численних випадках відсутні повідомлення про

вручення відповідачу копії судового рішення. Причинами цього є, переважно, направлення відповідачам копій рішень простими листами у зв'язку з відсутністю належного фінансування судів. Крім того, трапляються випадки, коли направлені копії судових рішень повертаються до суду з позначками «за закінченням терміну зберігання», «за адресою не мешкає» тощо.

Багато питань виникає при визначенні точної дати видачі виконавчого листа позивачу для звернення його до виконання.

Повторне заочне рішення

Відповідно до змісту ч. 3 ст. 232 ЦПК після скасування заочного рішення суд призначає справу до нового судового розгляду в загальному порядку. У разі неявки відповідача у нове судові засідання суд за наявності інших встановлених умов може постановити повторне заочне рішення. Однак відповідно до зазначеної норми повторне заочне рішення може бути оскаржене як позивачем, так і відповідачем лише в загальному порядку, встановленому ЦПК. Таким чином, право на подання відповідачем заяви про перегляд заочного рішення втрачається.

Встановлено випадки, коли суди не враховували особливості оскарження повторного заочного рішення.

Так, у справі за позовом Б.Л. до Б.Р. про стягнення аліментів у повторному заочному рішенні від 20 листопада 2006 р. Нікопольський міськрайонний суд Дніпропетровської області вказав, що воно може бути переглянуто цим же судом за письмовою заявою відповідача протягом десяти днів з дня отримання його копії.

У процесі проведення узагальнення з'ясовано, що місцеві суди після скасування попереднього заочного рішення повторні заочні рішення майже не ухвалюють. За 2006 р. судами було ухвалено всього 174 повторних заочних рішень.

* * *

Результати проведеного узагальнення свідчать про ефективність заочного провадження з огляду на підвищення оперативності розгляду цивільних справ, а також незначний відсоток скасованих заочних рішень. Проте зміст проаналізованих судових рішень та матеріалів справ дає змогу зробити висновок про те, що деякі суди не дотримуються умов проведення заочного розгляду справи, не в повному обсязі з'ясовують обставини справи, допускають неправильне або неоднакове застосування вимог процесуального законодавства, що має бути усунуто з врахуванням роз'яснень, викладених в узагальненні.

Проблеми судово-правової реформи

Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права України

Д.В. Кухнюк,
*адвокат, асистент кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Судово-правова реформа в Україні покликана сформуванню систему правосуддя, яка б організаційно та функціонально відповідала нормам Конституції України, міжнародним стандартам у галузі захисту прав та основоположних свобод людини.

Важливою подією у процесі реформування стало схвалення Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів (далі — Концепція). Вона спрямована на становлення в Україні судівництва як єдиної системи судового устрою та судочинства, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує право особи на справедливий суд. У Концепції зосереджено увагу на ключових питаннях реформаційного процесу в судочинстві, зокрема на забезпеченні доступності правосуддя, справедливої судової процедури, незалежності, безсторонності та професіоналізму суддів, юридичної визначеності, однаковості судової практики і відкритості судових рішень, ефективності судового захисту. Дуже актуальні та значущі вони в кримінальному судочинстві, яке, з одного боку, має захищати найвищі соціальні цінності, а з другого, як зазначено в рішенні Конституційного Суду України від 6 липня 1998 р. № 10-рп/98 (у справі щодо утворення Національного бюро розслідувань України), стосується основних прав та свобод людини і громадянина. Особливої актуальності в контексті зазначених питань набуло вчення про судовий прецедент у кримінально-процесуальному праві України.

За найбільш загальним визначенням, судовий прецедент — це рішення суду в кримінальній справі щодо певного процесуального питання, в якому

сформульовано правило, що є загальнообов'язковим для застосування судами тієї самої або нижчої інстанції під час вирішення подібних процесуальних питань у ході розгляду кримінальних справ.

Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права має такі особливості: формується в процесі кримінального судочинства і є результатом діяльності суду (переважно касаційного); набуває статусу прецеденту з моменту посилення судом нижчого рівня на сформульоване в ньому правило; встановлює або декларує чи тлумачить правові норми; поєднує індивідуально-правові та нормативно-правові ознаки (містить припис, спрямований на врегулювання правовідносин — предмета конкретної судової справи, і водночас є правилом для вирішення інших подібних справ); обов'язковість певного рішення для суду можлива тільки за умови аналогічності справи, яку розглядають, зі справою, в якій є рішення суду вищого рівня.

Запровадження судового прецеденту в систему джерел кримінально-процесуального права України видається необхідним і цілком обумовленим. Це питання вже виникало в контексті досліджень судової реформи, зокрема щодо визначення обсягу повноважень Верховного Суду України, змісту та меж судової правотворчості.

Умови розвитку судового прецеденту як джерела кримінально-процесуального права України, що існують на сьогодні, за походженням поділяють на кілька видів (груп): історичні, соціальні та правові.

До історичних умов належать:

– відхід від нормативізму як єдиного праворозуміння в процесуальній правовій доктрині, що передбачає плюралізм поглядів на структуру та зміст системи джерел кримінально-процесуального права України (при цьому місце судового прецеденту

серед інших джерел права має залежати від історичних умов формування права певної держави);

- процеси конвергенції правових систем, які сприяють визнанню нормотворчої ролі судової практики не лише в країнах загального права;

- історичні корені судового прецеденту в Україні, окремі ознаки та прояви якого були притаманні системі джерел кримінально-процесуального права України впродовж усієї її історії ще з князівських часів¹.

Соціальними є такі умови:

- соціально-регуляторна роль рішень Верховного Суду України, а в окремих випадках — і апеляційних судів, положення яких заповнюють законодавчі прогалини та сприяють здійсненню конституційного принципу судового захисту в кримінальному судочинстві;

- визначальна роль суду в механізмі забезпечення захисту прав і свобод людини в Україні як демократичній правовій державі. Саме на суд суспільство покладає відповідальність за правильне застосування законів, сприяння утвердженню принципу верховенства права, забезпечення режиму законності, за охорону та поновлення прав і законних інтересів людини. Особливо актуальний такий захист у кримінальному процесі, де встановлено, з одного боку, посилені гарантії захисту прав та інтересів людини, а з другого, — законодавчі обмеження основних прав і свобод особи. Складається ситуація, за якої окремі аспекти кримінального судочинства регулюються підзаконними актами виконавчої влади, до якої належать учасники кримінального процесу, що виконують функцію обвинувачення. При цьому підзаконна правотворчість судової влади, яка вирішує справу та захищає права й свободи особи, безпідставно заперечується. Погоджуючись із думкою В.С. Стефанюка, вважаємо, що судову владу як одну з основних структур правової держави не можна зводити тільки до розгляду конкретних справ, передбачених нормами матеріального (цивільного або кримінального) права. Чинна судова влада виникла в результаті набуття судом додаткових, якісно нових функцій². Однією з них, на нашу думку, має стати судова правотворчість у формі судового прецеденту;

- надання окремим рішенням прецедентного значення, що підвищить рівень законності та обґрунтованості судових рішень у кримінальному процесі (судді будуть змушені відповідальніше ставитися до їх форми та змісту, а це зміцнить повагу в суспільстві до судових рішень взагалі);

- запровадження судового прецеденту як субсидіарного (додаткового) щодо закону джерела

кримінально-процесуального права України з підвищеним ступенем правової конкретизації. Це сприятиме усуненню колізій і прогалин процесуального закону та розв'язанню проблеми завантаженості судів;

- конституційні гарантії незалежності суду та суддів і водночас високий рівень їх правової кваліфікації (це має забезпечити безсторонність процесу суддівської правотворчості, захист прав і свобод особи на правотворчому рівні, уникнення її від сторонніх впливів та загроз, зокрема з боку держави). Як справедливо зазначив Р.З. Лівшиц, суд завдяки його більшій незалежності та кваліфікації значно менше прийнятний та зручний для тоталітарного режиму як орган влади³. Зважаючи на те, що більшість законів приймають у результаті погодження політичних поглядів, подальша судова деталізація таких приписів і вироблення судом загальнообов'язкових норм поліпшать якість правового регулювання певної сфери кримінального процесу.

До правових умов належать:

- застарілість кримінально-процесуального законодавства України, наявність у ньому прогалин і колізій. Кримінально-процесуальний кодекс України (далі — КПК), незважаючи на численні зміни та доповнення, концептуально є нормативним актом 1960 р., часів з іншими суспільно-правовими цінностями та конституційними пріоритетами. Гнучкість прецедентних норм, їх конкретизація можуть стати ефективним засобом подолання зазначених вад кримінально-процесуального законодавства України;

- принцип (вимога) однакового застосування законодавства судами України, що є елементом реалізації принципу рівності всіх громадян перед законом і судом. Судовий прецедент — це приклад застосування кримінально-процесуальної норми до невизначеної кількості випадків. Погоджуємося з думкою М.І. Сірого про те, що утвердження єдності судової практики — не тільки статутна функція касаційної інстанції та внутрішня справа суддів, насамперед це одна зі складових розвитку правової системи⁴;

- необхідність забезпечення кожного правом на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Справедливість і розумні строки судового розгляду можуть бути досягнуті саме завдяки запровадженню інституту судового прецеденту, який, усуваючи колізії та прогалини процесуального законодавства,

¹ Див., напр.: Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. — Ростов н/Д. — 1995. — С. 118.

² Див.: Стефанюк В.С. Судова влада як основна юридична гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні // Право України. — 2001. — № 1. — С. 17.

³ Див.: Лившиц Р.З. Судебная практика как источник права // Отв. редактор Б.Н. Топорнин. — М., 1997. — С. 4.

⁴ Див.: Сірий М.І. Забезпечення єдності судової практики — важливий напрям розвитку правової системи України // Вісник центру суддівських студій. — 2006. — № 6. — С. 4.

сприятиме застосуванню законодавчої норми до всіх аналогічних випадків однаково;

– особливий статус Верховного Суду України, який полягає в регулюванні ним кримінально-процесуальних відносин шляхом вироблення певної правової позиції (правоположення) та застосування її в процесі розгляду справ у касаційному порядку. Судді цього Суду, які розглядають кримінальні справи за спеціалізацією, об'єднані в Судову палату у кримінальних справах та Військову судову колегію і мають тлумачити та застосовувати положення процесуального закону до аналогічних випадків однаково;

– надання Верховному Суду України, крім права здійснення правосуддя, інших важелів впливу, зокрема правотворчого характеру, з метою сприяння належному забезпеченню ним однакового застосування законодавства України (ч. 1 ст. 47 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України»);

– закріплення в Конституції принципу верховенства права, який поширюється на кримінально-процесуальні відносини, що сприяє розвитку судової правотворчості. Це означає, що судова влада поряд із функцією правозастосування виконуватиме функцію правотворчу, а певні судові рішення будуть визнавати «прецедентами», як це відбувається у споріднених системах права;

– запровадження загального доступу до судових рішень відповідно до Закону від 22 грудня 2005 р. № 3262-IV «Про доступ до судових рішень». Це основоположний крок до запровадження судового прецеденту в систему джерел кримінально-процесуального права. Відповідно до ст. 4 розд. II Концепції відкритий доступ до судових рішень має стати однією з найефективніших форм контролю громадськості за діяльністю судової влади, що сприятиме однаково застосуванню законів і передбачуваності результатів вирішення аналогічних справ;

– запровадження інституту судового прецеденту в систему джерел кримінально-процесуального права України як процесуальної гарантії (поряд із принципами кримінального судочинства, процесуальною формою тощо). Така гарантія матиме системоутворюючий характер, оскільки діятиме на будь-якій стадії кримінального судочинства та щодо будь-якого питання в кримінально-процесуальній площині і стосуватиметься прав та інтересів особи;

– рішення Конституційного Суду України, роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, практика Європейського суду з прав людини як прояви судової правотворчості в правовій системі України. Зазначені акти та їх законодавче регулювання, на нашу думку, є правовою передумовою для впро-

вадження судового прецеденту в систему джерел кримінально-процесуального права України.

Незважаючи на наявність достатніх підстав для провадження судового прецеденту в систему джерел кримінально-процесуального права України, утримуємося від думки про те, що він може стати панацеєю для розв'язання більшості проблем регулювання кримінального судочинства України і має впроваджуватись беззастережно, під кальку певної правової системи. Цей процес слід здійснювати з урахуванням певних обставин, зокрема щодо його мети (для захисту прав людини і громадянина в кримінальному процесі), змісту судового прецеденту (має відповідати закону, а не порушувати його, і не може погіршувати або обмежувати права, свободи та гарантії суб'єктів кримінального судочинства, визначені законом; у зв'язку з цим не можна надавати Верховному Суду України повноваження суду першої інстанції з метою подальшого визнання його рішень судовим прецедентом, оскільки це суперечитиме Міжнародному пакту про громадянські і політичні права та позбавлятиме учасників кримінального судочинства права на апеляційне і касаційне оскарження судового рішення), щодо механізму та суб'єктів створення судового прецеденту (потрібно вжити заходів, які б забезпечували його належне функціонування та запобігали суддівській сваволі).

Необхідно, щоб застосування прецеденту залежало лише від судді, його правосвідомості та розсуду. Науковці та законодавець мають чітко окреслити шляхи та межі розвитку судового прецеденту як джерела кримінально-процесуального права і вжити систему заходів, спрямованих на забезпечення судовим рішенням прецедентного статусу.

Шляхів закріплення судового прецеденту в системі джерел кримінально-процесуального права України може бути кілька. Наприклад, П.П. Пилипчук вважає, що потрібно надати судові повноваження Пленуму Верховного Суду України з подальшим закріпленням за Пленумом Верховного Суду України «права надавати судовим рішенням у конкретних справах в частині застосування права обов'язкового для судів значення, тлумачити правові норми та визначати нерегульовані законом процедури розгляду справ судами»⁵. С.В. Ківалов пропонує обмежитися отриманням «рішеннями Верховного Суду України прецедентного характеру при вирішенні конкретних судових справ»⁶. І.Б. Шицький переконаний, що ще в першій інстанції людина повинна спиратися на силу та авторитет

⁵ Пилипчук П.П. П'ятнадцять років незалежності: кризь призму діяльності інститутів судової влади // Вісник Верховного Суду України. — 2006. — № 8. — С. 6.

⁶ Ківалов С.В. Українська юстиція на шляху до європейських стандартів // Вісник Верховного Суду України. — 2006. — № 6. — С. 12—16.

Верховного Суду України через попереднє рішення про право, а діяльність суддів через цей механізм має забезпечувати стабільність⁷. У п. 6 заяви Ради суддів України від 26 травня 2006 р. «Про концептуальні підходи Ради суддів України до подальшого здійснення судово-правової реформи в Україні» йдеться про те, що Пленум Верховного Суду України повинен мати право надавати судовим рішенням у конкретних справах прецедентне значення, тлумачити правові норми і визначати не врегульовані законом процедури розгляду справ судами, а також про обов'язковий характер цих роз'яснень.

Залежно від етапу судово-правової реформи кожен із зазначених шляхів може бути прийнятним для застосування. Головною умовою набуття судовим рішенням (вироком, ухвалою, постановою) прецедентного характеру є відображення його положень, тобто підтвердження їх законності, зміна або скасування, у рішенні Верховного Суду України.

Особлива роль Верховного Суду України як суб'єкта прецедентної правотворчості України обумовлюється його місцем у судовій системі (очолює систему судів загальної юрисдикції), наявністю особливих системних функцій (забезпечує однакове застосування судами законодавства України) та процесуальних повноважень (касаційна інстанція, рішення якої є остаточними й оскарженню в межах судової системи України не підлягають), а також кадровий потенціал (судді Верховного Суду України мають найвищі кваліфікаційні вимоги з-поміж суддів судів загальної юрисдикції). Крім того, лише Верховний Суд України має багаторічний досвід узагальнення судової практики в кримінальних справах на загальнодержавному рівні.

Вважаємо, що для впровадження судового прецеденту в систему джерел кримінально-процесуального права України немає необхідності прямого законодавчого закріплення за певними судовими рішеннями статусу судового прецеденту або прийняття спеціального закону про судовий прецедент. Головне, на наш погляд, — розроблення та запровадження системи заходів, за яких судові рішення в певній справі фактично та юридично могло б бути правовим орієнтиром для суду під час розгляду подібної справи. Саме таку систему становить запропонований нижче механізм функціонування судового прецеденту, який охоплює три групи спрямованих на закріплення та ефективне функціонування інституту судового прецеденту в системі джерел кримінально-процесуального права України заходів: соціально-економічні, організаційні та правові.

До соціально-економічних заходів належить забезпечення політичної, економічної незалежності суддів і належного фінансування судової влади, встановлення ефективних механізмів професійної підготовки суддівського корпусу та апарату судів.

Серед організаційних заходів першочерговими вбачаємо методичне забезпечення судів та судової влади, забезпечення діяльності реєстру судових рішень, в тому числі доступу до реєстру кожного судді.

Правові заходи передбачають внесення змін до чинного законодавства України. Їх поділяють на основні (безпосередні) та додаткові (субсидіарні).

Основні (безпосередні) правові заходи полягають у безпосередньому закріпленні прецедентних ознак судових рішень. Найважливіші серед них: закріплення в Конституції та КПК принципу однакового застосування законодавства; закріплення в КПК права судів посилалися на рішення Верховного Суду України з питань кримінального процесу на обґрунтування обраної позиції у справі; закріплення в КПК додаткових підстав для перегляду та скасування рішень за винятковими обставинами, пов'язаних з невідповідністю судового рішення практиці Верховного Суду України; встановлення механізму обов'язкової публікації прецедентних рішень Верховного Суду України в офіційних джерелах, а також порядку припинення чинності правової норми, сформульованої в прецедентному рішенні, щодо інших справ.

Здійснення додаткових (субсидіарних) правових заходів полягає у створенні умов, сприятливих для розвитку судового прецеденту в системі джерел кримінально-процесуального права України.

Законодавче закріплення обов'язковості роз'яснень Пленуму Верховного Суду України, доповнення КПК спеціальними статтями, які б регламентували принцип верховенства права та законності в кримінальному судочинстві, допускаючи можливість застосування аналогії права та аналогії закону, безумовно сприятимуть розвитку судової правотворчості та запровадженню судового прецеденту. Вважаємо за необхідне здійснити запровадження спеціалізації загальних судів, яка має охопити і місцеві суди, що забезпечить своєчасне вивчення та подальше застосування прецедентних рішень. Пропонуємо також розширити можливість судового оскарження дій учасників кримінального процесу — суб'єктів владних повноважень (слідчого, прокурора, органу дізнання, суду), що дасть можливість, з одного боку, більш повно і своєчасно захищати права та законні інтереси особи в кримінальному судочинстві, а з другого, — сформувати судову практику з цього питання, сприяти тому, що окремі рішення суду з цих питань набуватимуть прецедентного характеру.

⁷ Див.: Шицький І.Б. До питання про судову реформу // Вісник центру суддівських студій. — 2006. — № 6. — С. 4.

У зв'язку з тим, що однією з основних ознак прецедентного рішення є його логіко-правова структура (наявність «ratio decidendi» та «obiter dictum»), вважаємо за необхідне законодавчо встановити жорсткіші та детальніші вимоги до форми судового рішення, а також правові наслідки її недотримання.

У межах цієї групи заходів необхідно повернути Верховному Суду України право законодавчої ініціативи. На наш погляд, це право повинно бути гарантією участі Верховного Суду України у створенні кримінально-процесуальних норм у формі законів. Водночас Верховному Суду України має бути надано право створювати кримінально-процесуальні норми у формі прецеденту.

Окрім процесуальних наслідків недотримання положень судових прецедентів, необхідним елементом механізму функціонування судового прецеденту є встановлення особливих підстав дисциплінарної відповідальності суддів за свідоме недотримання принципу однакового застосування законодавства України.

Summary

Deals with the judicial precedent as the source of criminal-procedural law of Ukraine. The author analyzes reasons and suggests ways to improve this institution in Ukrainian law system.

Зазначені заходи повною мірою відповідають нормам Конституції, до того ж в окремих випадках вони гарантуватимуть повноту реалізації окремих її положень. Вважаємо, що впровадження та виконання всіх елементів механізму функціонування судового прецеденту дасть змогу системно, послідовно та ефективно впровадити інститут судового прецеденту в систему джерел кримінально-процесуального права України.

Отже, передумов для впровадження судового прецеденту в систему джерел кримінально-процесуального права України достатньо. Офіційне визнання судового прецеденту сприятиме можливості впорядкування його фактичного застосування. Політика замовчування та заперечення в цьому разі не є конструктивною та соціально вигідною.

Успішність процесу впровадження судового прецеденту в систему джерел кримінально-процесуального права України залежить від своєчасності, повноти та системності вжиття соціально-економічних, організаційних і правових заходів.

Підвищення кваліфікації суддів адміністративних судів

21 вересня 2007 р. у Верховному Суді України відбулася зустріч голови Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України (далі — Палата) Віктора Кривенка та голови Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, судді Верховного Суду України Ігоря Самсіна із заступником керівника проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Україна: верховенство права» (далі — Проект) Маркусом Зімером і професором, експертом Проекту Говардом Фентоном. У зустрічі також взяли участь начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України Ліна Губар, завідувач сектором підвищення кваліфікації Вищого адміністративного суду України Олександр Лукашенко та заступник радника Проекту Галина Литовка.

Говард Фентон подякував представникам Верховного Суду України

за співробітництво та допомогу у визначенні потреб у навчанні суддів адміністративних судів України. Його зацікавила правова природа та категорії справ, які розглядає Палата, питання розмежування юрисдикції в адміністративному судочинстві України.

Віктор Кривенко розповів про підстави та порядок розгляду справ Палатою, про категорії цих справ. «Недосконалість процесуального законодавства спричинила конфлікти між юрисдикціями,— сказав він.— Тому неодноразово висловлювалися пропозиції, які стосувалися включення в навчальні плани Академії суддів України (далі — АСУ) питань щодо розмежування юрисдикції. Зважаючи на те, що адміністративна юстиція в Україні молода і спеціальну підготовку судді не проходять, Палата виступила з ініціативою про-

ведення для суддів адміністративних судів навчальних семінарів щодо розуміння публічного спору». Ці семінари розпочнуться у жовтні цього року і будуть проведені в усіх семи апеляційних адміністративних судах.

Ігор Самсін зазначив, що навчання в АСУ є одним зі способів і методів підвищення кваліфікації суддів. Він наголосив, що відсутність будь-яких розбіжностей щодо розуміння суддями адміністративних судів духу процесуального закону сприятиме підвищенню рівня адміністративного судочинства. Наприкінці зустрічі Ігор Самсін подякував представникам Проекту за співпрацю і висловив упевненість, що досвід, отриманий від експертів USAID, позитивно вплине на вдосконалення системи правосуддя в Україні.

Відмежування викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання від суміжних злочинів

Т.А. Чумаченко,
суддя Вищого адміністративного суду України

Дослідження проблем відповідальності за викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання, свідчить про те, що особливої значущості при кваліфікації цього діяння набувають питання відмежування злочину, передбаченого ст. 188¹ Кримінального кодексу України (далі — КК), від інших злочинів. При цьому суміжними щодо злочину, передбаченого ст. 188¹ КК, є злочини, передбачені статтями 185, 190, 191, 192, ч. 1 ст. 202, ст. 203 КК.

Рекомендуючи органам досудового слідства та суду методику відмежування викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання від інших злочинів слід звернути увагу на таке:

1. Розмежування злочинів, передбачених ст. 188¹ КК та статтями 190, 192 КК, відбувається за об'єктивною та суб'єктивною сторонами, а передбачених ст. 188¹ КК та ст. 191 КК, — за предметом злочину, об'єктивною стороною і суб'єктом злочину. Так, зі змісту диспозиції ч. ст. 188¹ КК очевидно, що шкода заподіюється в результаті викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання без приладів обліку (якщо використання приладів обліку обов'язкове), внаслідок умисного пошкодження таких приладів обліку чи у будь-який інший спосіб. Шахрайство ж являє собою таку форму посягання на власність, при якій або вилучається чуже майно, або на нього набувається право. Об'єктивна сторона шахрайства полягає у заволодінні майном або придбанні права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. В результаті шахрайських дій потерпілий (власник, володілець, особа, у віданні або під охороною якої знаходиться майно) добровільно передає майно або право на майно винній особі. Безпосередня участь потерпілого у передачі майнових благ і добровільність його дій — обов'язкові озна-

ки шахрайства, які відрізняють його від викрадення майна та інших злочинів проти власності.

При шахрайстві потерпілий переконаний у тому, що він розпоряджається майном за власною волею, у своїх інтересах або принаймні не на шкоду цим інтересам. Такі його переконання є результатом впливу на нього шахрая через введення потерпілого в оману щодо правомірності передачі ним винному майна чи надання йому права на майно.

Добровільність при шахрайстві має уявний характер, оскільки вона зумовлена обманом. Якщо потерпілий у зв'язку з віком, фізичними чи психічними вадами або іншими обставинами не міг правильно оцінити і зрозуміти зміст, характер і значення своїх дій або керувати ними, передачу ним майна чи права на нього не можна вважати добровільною. Заволодіння майном шляхом зловживання цими вадами, віком чи станом потерпілого за наявності для того підстав може кваліфікуватися як крадіжка, а одержання права на майно за таких обставин — розглядатися як недійсний або нікчемний правочин (статті 222—226 Цивільного кодексу України)¹. Саме за способом вчинення (обман або зловживання довірою) злочин, передбачений ст. 188¹ КК, дуже схожий із шахрайством та заподіянням майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою.

Відрізняються ці злочини головним чином тим, що при шахрайстві має місце вилучення майна із фонду власника або іншого володільця, в результаті чого зменшується наявна маса такого майна², тоді як при вчиненні злочинів, передбачених статтями 188¹, 192 КК, винний отримує майнову вигоду шляхом використання майна, яке ще лише мало перейти у власність тієї чи іншої особи. В остан-

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — К., 2007. — С. 487.

² Там само. — С. 489.

ньому випадку має місце так звана непередача належного³. Отже, саме отримання майнової вигоди спричиняє шкоду внаслідок самовільного використання електричної або теплової енергії, оскільки остання в процесі «використання» споживається і не повертається власнику.

У названому ланцюзі діянь, пов'язаних із самовільним споживанням електричної або теплової енергії майнова вигода, утворена за рахунок несплати за спожиту енергію, про яку (вигоду) йшлося вище, одержується від самовільного використання енергії. Тому кваліфікація таких діянь особи за ст. 190 КК матиме місце у разі, якщо мета неповернення платежів за спожиту енергію виникла ще до моменту укладання цивільно-правових угод щодо її споживання.

2. Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання слід розмежувати із заподіянням майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою передусім за: 1) ознаками об'єктивної сторони їх складів, а саме, формами вчинення злочинного заподіяння майнової шкоди, якими є незаконне запозичення майна або ухилення від передачі оплати за надане неуречевлене майно (в цьому разі відсутній сам факт переходу майна «на постійно» із фонду потерпілого у фонд винної особи); 2) за предметом злочину — у разі заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК) у формі ухилення від передання оплати за надане неуречевлене майно предметом злочину є неуречевлені об'єкти власності (окрім енергії)⁴.

Норми, передбачені у статтях 188¹, 192 КК, співвідносяться як спеціальна і загальна. У випадках, коли вчинене діяння одночасно підпадає під ознаки обох норм застосовуватися повинна спеціальна норма, тобто передбачена ч. 1 або ч. 2 ст. 188¹ КК⁵. З огляду на зазначене слушним видається висновок — якщо глянути на питання кримінально-правової кваліфікації посягань на енергію в цілому, треба вказати, що підстав для виділення окремої статті, яка встановлює кримінальну відповідальність за викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання не було. Недоцільно встановлювати кримінальну відповідальність в окремій кримінально-правовій нормі, оскільки в чинному КК є відповідна стаття — «заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою» (ст. 192 КК), що охоплює зазначені діяння⁶.

³ Там само.

⁴ Див.: Антонюк Н. О. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Львівський національний університет імені Івана Франка. — Львів, 2006. — С. 11.

⁵ Див.: Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.В. Сташис, В.Я. Тація. — Х., 2006. — С. 504.

⁶ Див.: Антонюк Н. Доцільність співіснування ст. 188-1 та ст. 192 Кримінального кодексу України // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції: 9—10 лютого 2006 р. — Львів, 2006. — С. 321—322.

Ознаки безпосереднього об'єкта злочинів, передбачених статтями 188¹, 192 КК, відіграють особливо значущу роль у розмежуванні цих злочинів. Маючи один видовий об'єкт, вони є суміжними один до одного. Ознаки безпосереднього об'єкта індивідуалізують ці злочини, а отже — виступають як критерії їх розмежування. Крім зазначених вище ознак складів цих злочинів, що виступають розмежувальними критеріями в процесі кваліфікації злочинів, окреме місце посідає предмет цих злочинів (на рівні конкуренції загальної та спеціальної норми). Зокрема, предметом заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою може бути: 1) майно приватної, державної або комунальної власності; 2) грошові кошти, які фізична особа зобов'язана сплатити приватній установі, державі або комунальній організації за надані їй послуги⁷ (або ж майно як речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру⁸), а предметом злочину, передбаченого ст. 188¹ КК, — електрична чи теплова енергія, що визнається товаром (товарною продукцією) та виробляється на об'єктах електроенергетики (до того ж енергія є неуречевленим майном, а предметом викрадення має бути майно в розумінні речі, у зв'язку з чим ми пропонуємо виключити ст. 188¹ із чинного КК⁹). Тому можливі ситуації, коли матиме місце сукупність цих злочинів при послідовному вчиненні кількох дій, пов'язаних із заподіянням майнової шкоди шляхом обману та/або зловживання довірою, предметом яких в одному випадку була електрична чи теплова енергія, а в іншому — товари, що не визнаються такою енергією.

3. На практиці також виникають питання, пов'язані з відмежуванням ознак складів злочину, передбаченого ст. 188¹ КК, та злочину, передбаченого ст. 192 КК, оскільки спільною ознакою їх юридичних складів є спосіб вчинення злочину (обман та зловживання довірою). Вирішуючи питання щодо відмежування ознак викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання від привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК) та зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК) слід враховувати такі положення.

По-перше, злочин, передбачений ст. 191 КК, може бути вчинений у формі: 1) привласнення чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні; 2) розтрата чужого майна зазначеною особою (ч. 1 ст. 191 КК); 3) привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом

⁷ Див.: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під. ред. С.С. Яценка. — К., 2005. — С. 359.

⁸ Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — К., 2007 — С. 457.

⁹ Див.: Антонюк Н. О. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Львівський національний університет імені Івана Франка. — Львів, 2006. — С. 8.

зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК).

Привласнення полягає у протиправному і безоплатному вилученні (утриманні, неповерненні) винним чужого майна, яке знаходилось у його правомірному володінні, з наміром у подальшому обернути його на свою користь чи користь третіх осіб. Привласнивши чуже майно, винний починає незаконно володіти і користуватись вилученим майном, поліпшуючи безпосередньо за рахунок викраденого своє матеріальне становище.

Розтрата передбачає незаконне і безоплатне витрачання (споживання, продаж, безоплатну передачу, обмін, передачу в рахунок погашення боргу тощо) винним чужого майна, яке йому ввірене чи перебувало в його віданні. В результаті розтрата винний поліпшує майнове становище інших осіб шляхом безпосереднього споживання ними незаконно вилученого майна, позбавлення їх за рахунок витрачання такого майна певних матеріальних витрат, збільшення доходів інших осіб.

Діяння може кваліфікуватись як привласнення чи розтрата лише у разі, коли його предметом виступає майно, яке було ввірене винному чи було в його віданні, тобто знаходилось у правомірному володінні винного, який був наділений правомочністю по розпорядженню, управлінню, доставці або зберіганню цього майна. Така правомочність може обумовлюватись службовими обов'язками, договірними відносинами або спеціальним дорученням. Вона може виникати не лише в осіб, які перебувають у трудових відносинах з підприємством, установою чи організацією незалежно від форми власності (комірник, експедитор, агент з постачання, продавець, касир). Такою правомочністю можуть наділятися і будь-які інші (приватні) особи, яким власник майна відповідно до закону передає певні повноваження щодо розпорядження, управління, доставки чи зберігання майна. Така правомочність у особи може виникати на підставі цивільно-правових угод підряду, найму, оренди, комісії, прокату, перевезення, зберігання. При цьому не має значення, яким саме власником — юридичною чи фізичною особою — винний був наділений певною правомочністю щодо відповідного майна¹⁰. Тому звернення на свою користь шляхом самовільного використання (споживання) електричної чи теплової енергії, вчинене особою, яка не була наділена названими вище правомочностями щодо цих видів енергії, «а за родом своєї діяльності мала лише доступ до цього майна (сторож, охоронник, підсобний робітник, вантажник та ін.)»¹¹ повинно кваліфікуватись за відповідних обставин за ч. 1 або ч. 2 ст. 188¹ КК. Якщо ж за-

значені особи крім технічних функцій були наділені хоча б однією правомочністю з володіння, використання чи розпорядження, їх дії в такому випадку слід розглядати як привласнення чи розтрату і кваліфікувати за відповідною частиною ст. 191 КК.

По-друге, привласнення чи розтрату електричної або теплової енергії шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 191 КК, зокрема у випадку, коли службова особа незаконно звертає таку енергію на свою користь чи інших осіб, використовуючи при цьому своє службове становище. Особливістю цих дій є те, що на відміну від привласнення чи розтрата, предметом заволодіння чужим майном із використанням службового становища може бути і майно, яке безпосередньо не було ввірене винному чи не перебувало в його віданні. У зазначений спосіб винний може заволодіти майном, щодо якого в силу своєї посади він наділений правомочністю управління чи розпорядження майном через інших осіб. Тобто, він має певні владні повноваження щодо впливу на осіб, яким це майно ввірене чи перебуває у їх віданні. Предметом такого протиправного заволодіння може бути також майно, щодо якого ані сам винний, ані його підлеглі не були наділені певною правомочністю. На відміну від привласнення і розтрата для заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем основною ознакою є наявність чи відсутність у винного певної правомочності щодо майна, яке є предметом злочину, а використання для заволодіння чужим майном офіційно наданих йому за посадою службових повноважень¹².

Отже, кримінально-правова оцінка незаконного витрачання службовою особою ввіреного їй чужого майна чи майна, що перебуває в її віданні, залежить від способу його витрачання, цілей, на які воно витрачене. Витрачання майна шляхом його споживання самою службовою особою має кваліфікуватись як привласнення такого майна, а не його розтрата, оскільки майно обертається на користь службової особи. Розтрата матиме місце у випадках, коли чуже майно обертається на користь інших осіб (передається їм безоплатно чи за зниженою ціною, споживається ними тощо). Головне при цьому — треті особи повинні отримати майнову вигоду від використання такого майна або у вигляді одержання такого майна у володіння, або у вигляді уникнення оплати його вартості при його споживанні. Витрачання службовою особою майна на цілі, не заборонені законом чи статутними документами підприємства, установи, організації, але на які воно може витратитись за наявності пев-

¹⁰ Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — К., 2007. — С. 491.

¹¹ Там само

¹² Там само — С. 492.

них умов, передбачених законом чи статутними документами, чи з дотриманням певного порядку, або в обсягах, що перевищують дозволені. Наприклад, його безоплатна передача іншим юридичним чи фізичним особам, використання для представницьких, презентаційних, рекламних тощо заходів, на оплату витрат з відзначення днів народження, на фінансування діяльності об'єднань громадян, в тому числі політичних партій, на придбання певних товарів за цінами, що перевищують нормативно визначені, на незаконну оплату вартості навчання дітей співробітників, на незаконне надання кредитів, позик та ін., має кваліфікуватися як зловживання владою або службовим становищем, а не як розтрата службовою особою ввіреного їй майна чи майна, що перебуває в її віданні¹³.

По-третє, у випадку заволодіння службовою особою чужим майном шляхом зловживання своїм службовим становищем воно супроводжується внесенням цією особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, іншим підробленням документів, а також складанням і видачею завідомо неправдивих документів. Такі дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 191 та ст. 366 КК.

По-четверте, викрадення електричної або теплової енергії, вчинене службовою особою шляхом зловживання своїм службовим становищем, необхідно відмежовувати від зловживання владою або службовим становищем, яке вчинюється з корисливих мотивів і утворює склад злочину, передбачений ст. 364 КК. При вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК, зловживання службовою особою своїм службовим становищем може виступати способом заволодіння чужого майна, утворюючи спеціальний склад службового зловживання. При корисливому зловживанні владою або службовим становищем, відповідальність за яке передбачена ст. 364 КК, службова особа не заволодіває чужим майном, а, діючи всупереч інтересам служби і протиправно отримуючи вигоду зі свого службового становища, заподіює власникові майна майнову шкоду. При цьому шкода може полягати у так званій упущеній вигоді. На відміну від злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК, зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК) може супроводжуватись оплатним вилученням

чужого майна, за якого відбувається заміна майна на рівноцінний еквівалент, — інше майно, гроші, використання чужого майна для особистих потреб без мети заволодіння ним тощо¹⁴. Головними ж розмежувальними ознаками злочинів, передбачених статтями 191, 364 КК, є мотиви і мета вчинення дій, пов'язаних із використанням чужого майна чи розпорядженням ним.

Для першого злочину обов'язковим є корисливий мотив — одержання вигоди майнового характеру і мета — незаконно збагатитись чи збагатити інших осіб за рахунок обернення чужого майна на свою користь чи на користь інших осіб. При цьому має місце незаконне вилучення чужого майна із фондів підприємства, установи чи організації. Зазначені мотиви і мета не є обов'язковими для злочину, передбаченого ст. 364 КК. Якщо такими діями підприємству, установі чи організації спричинені матеріальні збитки, які в сто і більше разів перевищують неоподаткований мінімум доходів громадян, то вони мають кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 364 КК, а в разі, якщо такі дії міститимуть і ознаки іншого складу злочину, то вони мають кваліфікуватися за сукупністю¹⁵. Тому у випадку, коли службова особа спочатку самовільно споживає електричну чи теплову енергію шляхом зловживання своїм службовим становищем, а через деякий час приховує (сприяє приховуванню, використовуючи своє службове становище) ці злочинні дії, зловживаючи службовим становищем, вчинене потребує кваліфікації за правилами, передбаченими для реальної сукупності злочинів за відповідними частинами статей 191 та 364 КК.

Отже, враховуючи складності ситуації, які виникають при кваліфікації вчиненого за ст. 188¹ КК, важливим є відмежування передбаченого цією статтею злочину від інших злочинів, із якими він конкурує чи має спільні окремі ознаки складів або з вчиненням яких він може поєднуватися. При цьому відмежування злочинів, передбачених ст. 188¹ КК від злочинів, передбачених статтями 190, 192 КК відбувається за об'єктивною та суб'єктивною сторонами, а від передбачених ст. 191 КК, — за предметом злочину, об'єктивною стороною та суб'єктом злочину.

¹³ Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика. Навчальний посібник. — К., 2006. — С. 233—234.

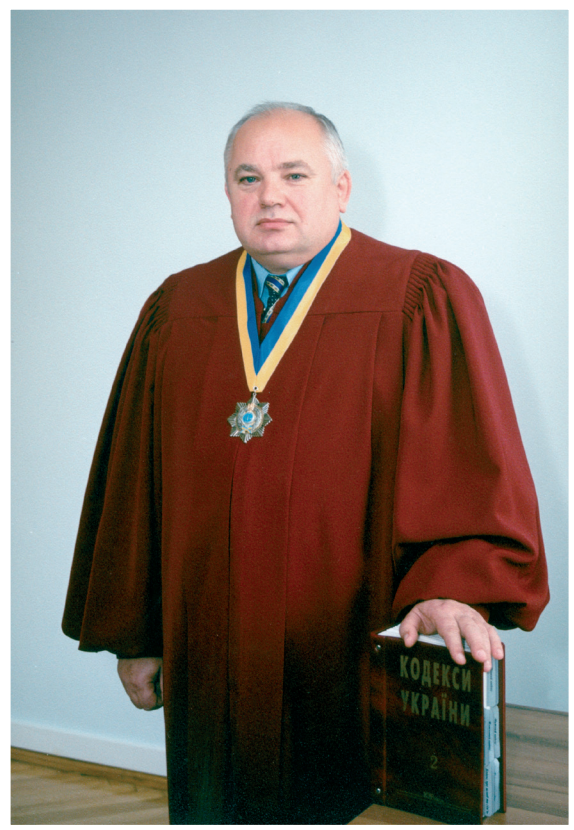
¹⁴ Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — К., 2007. — С. 492.

¹⁵ Див.: Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика. Навчальний посібник. — К., 2006. — С. 234.

S u m m a r y

Analyses dissociation of stealing of electric and thermal power by means of unauthorized usage from neighboring crimes. Proposes that criteria to dissociate should be based on the analysis of the content of the proper criminal-legal norms.

ЖИТТЯ ЗАРАДИ ДОБРА ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ

Пам'яті заступника Голови Верховного Суду України (1993—2003) Петра Івановича Шевчука

8 жовтня в Україні відзначають День юриста, вшановують людей, які присвятили своє життя утвердженню законності й правопорядку, захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина. Юрист — професія почесна і відповідальна. Правники мають бути не лише висококваліфікованими спеціалістами, а й порядними людьми. Такі професійні та моральні якості були притаманні **Петру Івановичу Шевчуку** — заступнику Голови Верховного Суду України, судді вищого кваліфікаційного класу, заслуженому юристу України, першому голові редколегії журналу «Вісник Верховного Суду України».

Всяк, хто живе, уйдет,
Бессмертен только тот,
Кто славу добрую
При жизни обретет.

Сааді

Людина з'являється на світ для того, щоб зробити його кращим. Наскільки їй вдається досягнути і виконати своє призначення, стає зрозуміло з того, як вона жила.

Петро Іванович Шевчук народився влітку 1947 р. У ті важкі повоєнні часи, коли розруха, голод і хвороби заглядали в кожну домівку, Іван Степанович і Ганна Омелянівна Шевчуки, як могли, оберігали своїх шістьох дітей від лиха, робили все, щоб вони зростали хай не в достатку, та в любові.

Пам'ятаючи науку батьків, хлопець з дитинства був добрим, працьовитим, старанно вчився, багато читав, цікавився історією та літературою, культурою і звичаями свого народу. Любив рідних і батьківську хату, село Рижунці, де народився й ріс, природу рідної Хмельниччини.

Закінчивши в 1965 р. школу із золотою медаллю, Петро за комсомольською путівкою поїхав у м. Братськ Іркутської області. Працював на будовах слюсарем-монтажником. Було нелегко, але юнак звик до складних умов і фізичних навантажень, навчився долати труднощі. Дисциплінованому й відповідальному, йому доручили очолити оперативний комсомольський загін, працював він і помічником прокурора на громадських засадах м. Братська. Виконуючи свої обов'язки, відчув, що юриспруденція йому цікава настільки, що хотів би займатися нею протягом усього життя. Готувався вступати до Іркутського університету, навіть отримав рекомендацію. Але стати тоді студентом означало залишитися в Сибіру.

А йому все ближчою ставала Україна...

Ясени, ясени,

Бачу вас за селом край дороги...

Петро слухав грамзапис популярної в той час пісні там, у Росії, а думками линув у рідні Рижунці, де росли ясени й чекала дорога серцю батьківська хата... І він повернувся на батьківщину.

Студентом юридичного факультету Петро Шевчук став у 1969 р., вступивши до Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

— Він наполегливо засвоював основи майбутньої професії, а після занять разом з А.І. Амонсом, В.Л. Майбородою, Л.М. Бойко та іншими друзями відвідував музеї, театри, бібліотеки, літературно-мистецькі вечори, — згадує його однокурсник, суддя Верховного Суду України Ю.В. Прокопчук, — а ще захоплювався фотографуванням, малював, писав вірші.

Із Петром товаришували не тільки студенти, а й викладачі. Цінували його добру вдачу, почуття гумору, вміння спілкуватися. З ним — життєрадісним, щирим, чуйним і доброзичливим — було легко й приємно. І після закінчення університету друзі часто зустрічалися, згадували цікаву й неповторну пору свого життя.

Працювати як юрист П.І. Шевчук почав у 1975 р., після служби в армії. Він був обраний народним суддею Подільського районного народного суду м. Києва. Робота подобалася, мав достатньо знань, однак не вистачало досвіду. Суддя-початківець купував і вивчав необхідну юридичну літературу, прислухався до думки старших колег, з великою відповідальністю ставився до своїх обов'язків.

Із 1977 р. П.І. Шевчук був суддею Київського міського суду. Розглядаючи справи, ретельно вивчав їх зміст, намагався чітко уявити ситуацію, про яку йдеться. Його колега, суддя Верховного Суду України Л.І. Григор'єва згадує Петра Івановича як суддю гуманного і принципового:

— Розглядаючи по першій інстанції справу про визначення місця проживання дитини, батьки якої проживали за кордоном, він діяв, насамперед, в інтересах дитини. Все обміркувавши, П.І. Шевчук вирішив не позбавляти її батьківського піклування, залишаючи на Батьківщині з бабусею, і всупереч існуючій тоді тенденції (не віддавати дітей за кордон) дозволив батькові-іноземцю забрати дитину з собою в країну, в якій проживала і її мати.

П.І. Шевчук (перший праворуч) на засіданні Пленуму Верховного Суду України (2001 р.)

На засіданні Науково-консультативної ради при Верховному Суді України (1999 р.)

На міжнародній конференції на тему «Конвенція про захист прав і основних свобод людини в національній судовій практиці» (2004 р.)

Вручення заступником Голови Верховного Суду України П.І. Шевчуком працівникам Судової палати у цивільних справах відзнак із нагоди 80-річчя Верховного Суду України (2003 р.)

Завжди пам'ятав, що люди чекають справедливого та обґрунтованого рішення, тому помилятися собі не дозволяв.

У 1982 р. Петра Івановича призначили головою Дніпровського районного народного суду м. Києва. В той час у цьому суді проходив практику студент юридичного факультету, нині — радник Першого заступника Голови Верховного Суду України В.П. Потапенко. Він розповідає:

— Петро Іванович Шевчук справив на мене незабутнє враження і як людина, і як професіонал, і як керівник. Він добре знав людей і вмів із ними працювати. Тоді я зрозумів, яким має бути справжній суддя.

Протягом 1984—1987 рр. П.І. Шевчук обіймав посаду заступника голови Київського міського суду. Спеціаліста високого рівня, людину творчу, порядну й інтелігентну, його поважали й цінували.

Працюючи начальником управління кадрів Міністерства юстиції Української РСР, Петро Іванович уміло добрав спеціалістів з урахуванням рівня професійних знань, моральних і ділових якостей.

У 1990 р. був призначений завідувачем відділу з питань звернень громадян Секретаріату Верховної Ради Української РСР, а в 1993 р. — заступником Міністра юстиції України.

У жовтні 1993 р. П.І. Шевчука обрали заступником Голови Верховного Суду України і затвердили головою Судової колегії (пізніше — Судової палати) у цивільних справах Верховного Суду України. Колеги запам'ятали його як висококваліфікованого працівника і мудрого керівника.

Завданнями Судової палати у цивільних справах, яку очолював П.І. Шевчук, було забезпечення однакового застосування законодавства на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики, проведення заходів, спрямованих на вивчення суддями чинного законодавства. Палата також здійснювала нагляд за роботою судів нижчих рівнів, вивчала та аналізувала труднощі, які виникали в них під час прийняття судових рішень, і постійно надавала їм практичну допомогу.

— Петро Іванович Шевчук брав активну участь у роботі Центру Верховного Суду України по підвищенню кваліфікації суддів України, зокрема у проведенні занять, виїзних семінарів для суддів із областей і регіонів, — розповідає суддя Верховного Суду України В.І. Гуменюк. — З метою підвищення професійного рівня своїх колег він ділився з ними досвідом щодо вивчення та застосування під час прийняття судових рішень Конституції України, положень Європейської конвенції з прав людини та інших нормативно-правових актів.

З ініціативи Петра Івановича у 1998 р. було видано збірник правових позицій із питань застосування судами чинного законодавства під час розгляду цивільних справ окремих категорій. Ця книга стала в нагоді багатьом юристам.

У підготовці щорічника «Рішення Верховного Суду України», який виходить у найвищому судовому органі з 1997 р., П.І. Шевчук брав участь як упорядник, був також членом редакційної ради журналу «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі».

Одним із напрямів роботи очолюваної ним Судової палати у цивільних справах була підготовка проектів постанов Пленуму Верховного Суду України щодо надання роз'яснень із питань застосування законодавства під час вирішення судових справ.

Результати роботи цієї палати акумульовано у «Постановах Пленуму Верховного Суду України», збірниках судової практики, книгах, зокрема «Застосування судами цивільного і цивільного процесуального законодавства» (2002 р.), «Апеляційне і касаційне оскарження судових рішень» (2002 р.), виданих за редакцією П.І. Шевчука.

Надаючи методичну допомогу суддям, П.І. Шевчук розумів, що не менш важливим є розв'язання й інших проблем, які перешкоджають їх ефективній роботі, зокрема створен-

ня належних умов для праці, забезпечення судів основними матеріально-технічними засобами (транспорт, меблями, засобами зв'язку тощо).

Опанувавши право як мистецтво добра та справедливості, він розглядав цивільні справи з думкою про людей і не відступаючи від закону. Основною метою правосуддя вважав захист порушених прав фізичних і юридичних осіб, наголошував на необхідності зробити правосуддя доступним, забезпечувати громадянам у ході судового розгляду рівні з державою права.

П.І. Шевчук співпрацював у Верховному Суді України і зі своїми однокурсниками, старшими та молодшими колегами, з якими доля звела ще зі студентських років. Серед них — Ю.В. Прокопчук, Л.І. Григор'єва, А.В. Гнатенко, М.П. Пшонка, А.О. Дідківський, В.М. Шабунін та ін.

Усі, хто працював із Петром Івановичем, пам'ятають його людяність, організованість і професіоналізм.

— З Петром Івановичем було легко і в роботі, і в спілкуванні, — ділиться спогадами заступник начальника управління-начальник відділу консультантів управління забезпечення діяльності Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України Л.М. Ткаченко, яка працювала під керівництвом П.І. Шевчука більше десяти років. — Він був завжди спокійним, ввічливим, тактовним, добрим і справедливим, дуже відповідальним і вимогливим до себе. Усе, за що брався, робив якісно. Цього навчав і своїх підлеглих. Незважаючи на завантаженість, знаходив час для всіх, хто потребував його допомоги.

Під керівництвом П.І. Шевчука багато молодих спеціалістів робили перші професійні кроки. Старший консультант служби заступника Голови Верховного Суду України С.Ю. Ястребкова згадує:

— Для кожного з нас він знаходив потрібні слова, навчав і допомагав, а якщо робив зауваження, то так, щоб не образити. Доручаючи нове, часом дуже відповідальне завдання, терпляче пояснював, як його виконати. Ми відчували підтримку свого керівника і завжди старалися виправдати його довір'я.

На перший погляд здавалося, що як суддя і керівник Петро Іванович мав би бути жорсткішим, але саме завдяки своїй м'якій вдачі він міг у складних ситуаціях усе спокійно проаналізувати і прийняти виважене рішення.

П.І. Шевчук був першим головою редакційної ради журналу «Вісник Верховного Суду України».

— Завдяки своєму авторитету, вмінню поважати чужу думку й узгоджувати, здавалося б, діаметрально протилежні пропозиції Петро Іванович зумів спрямувати зусилля суддів, працівників апарату та знаних в Україні науковців, які входили до складу редакційної ради, на колективну роботу з вироблення концепції видання та його систематичного інформаційного наповнення, — розповідає тодішній начальник редакційно-видавничого управління Верховного Суду України, відповідальний секретар журналу Л.М. Козаченко. — Властива йому виваженість не раз допомагала правильно визначити позицію журналу як офіційного друкованого видання.

Характерною особливістю діяльності очолюваної П.І. Шевчуком редакційної ради було те, що вона діяла не лише як дорадчий, а й як робочий орган, завдання якого полягали не тільки в розгляді та затвердженні пропонованого редакцією змісту кожного номера, а й у здійсненні практичних заходів, спрямованих на підготовку публікацій, урізноманітнення їх тематики, розширення авторського активу.

Правильне визначення концепції журналу (серцевину якої становили інформування якомога ширшого кола читачів, передусім суддів, про основні напрями судової практики, надання методичної допомоги судам нижчих рівнів), активна позиція редакційної ради сприяли постійному розвитку видання, збільшенню його періодичності, зростанню тиражу. За вісім років, упродовж яких Петро Іванович очолював редакційну раду (1996—2004), журнал перетворився зі щоквартальника на щомісячник, а тираж його подвоївся, сягнувши 6 тис. примірників.

Опікуючись як куратор редакційно-видавничого управління всією видавничою діяльністю Верховного Суду України, яка розвивалася у дуже непростих умовах (на засадах самокупності видань із залученням сторонніх видавців), П.І. Шевчук завдяки притаманній йому дипломатичності вмів без адміністрування спрямувати в потрібне русло дії працівників управління, щоб налагодити плідну співпрацю із партнерами та співзасновником. Уважно ставився до думки фахівців управління, підтримував будь-яку ініціативу в інтересах справи, що сприяло забезпеченню творчої атмосфери, стимулювало до роботи з повною самовіддачею.

— Петро Іванович допомагав вирішувати багато питань, зокрема щодо штату управління, його матеріально-технічного забезпечення, фінансування, співпраці з видавництвами, — згадує начальник відділу технічного опрацювання матеріалів управління забезпечення видавничої діяльності Верховного Суду України С.І. Самкова. — Уважно вислухавши і зрозумівши суть проблеми, робив усе для того, щоб розв'язати її, не відкладаючи на потім. Він поважав людей, завжди був толерантний, спокійний і доброзичливий.

Великого значення Петро Іванович надавав слову, особливо друкованому. Він автор багатьох статей, присвячених застосуванню чинного законодавства, реформуванню судової системи, його статті опубліковано у журналах «Вісник Верховного Суду України», «Право України», «Адвокат» та інших засобах масової інформації.

П.І. Шевчук входив до складу Президії Верховного Суду України, брав участь у розробленні законодавчих актів, зокрема законопроектів про внесення змін і доповнень до Цивільного кодексу України, Кодексу про шлюб та сім'ю, керував робочою групою з підготовки проекту Цивільного процесуального кодексу, працював у складі Комісії з підготовки змін до Конституції України.

Будучи заступником голови Науково-консультативної ради при Верховному Суді України, він займався питаннями, які мають важливе значення для практичної діяльності судів — тими, що необхід-

Під час засідання редакційної ради журналу «Вісник Верховного Суду України» (2000 р.)

У робочому кабінеті (2000 р.)

но було вирішувати під час розгляду справ, і тими, які потребували роз'яснень у постановках Пленуму Верховного Суду України.

Як цивіліста «високого ґатунку» згадує П.І. Шевчука доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік Академії правових наук України, віцепрезидент юридичної фірми «Салком» Н.С. Кузнєцова:

— Його професіоналізм органічно поєднувався з надзвичайною скромністю і глибокою порядністю. Він завжди багато працював, знаходив час і для наукової роботи. У 2003 р. Петро Іванович завершив кандидатську дисертацію «Проблеми реформування цивільного процесуального законодавства України», яку було обговорено на спільному засіданні кафедри правосуддя і кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка та рекомендовано до захисту в спеціалізованій вченій раді. Ми знали, скільки зусиль він доклав до цієї роботи. Не було жодних сумнівів щодо успішного захисту. Вже планували публікувати монографію.

П.І. Шевчук поєднував роботу судді з викладацькою діяльністю. Студенти поважали його за досвід, знання, професійні вміння та моральні якості.

Він дуже любив рідних, свою сім'ю, намагався їм у всьому допомагати. Можливо, не завжди вдавалося це робити так, як хотів, — багато часу і сил забирало виконання службових обов'язків, бо усвідомлював відповідальність за довірені йому людські долі.

За вагомий внесок у зміцнення законності й правопорядку, високий професіоналізм П.І. Шевчуку в 1997 р. було присвоєно почесне звання «Заслужений юрист України», його також нагороджено орденами «За заслуги» III (2000 р.) і II (2002 р.) ступенів, Почесною грамотою Верховної Ради України (2002 р.) та медалями (1982 р.).

Він ніколи не перекладав своїх обов'язків на інших, усі труднощі намагався перебороти сам. Був сильним, протягом життя вирішив багато проблем — чужих і особистих, але однієї з них подолати не зміг.

Підступна хвороба втрутилася в плани П.І. Шевчука, позбавила його радощів життя. Петро Іванович розумів, що ситуація, в яку потрапив, складна, однак тримався мужньо, вірив у краще.

Тоді він не був самотнім. Його було кому підтримувати, йому співчували, допомагали, але вберегти не змогли. Сталося непоправне...

Смерть Петра Івановича Шевчука люди сприйняли як особисте горе, оскільки розуміли, що втратили не тільки висококваліфікованого спеціаліста, хорошого колегу, надійного друга, а й дорогу, близьку людину. Вони прийшли до нього, щоб попрощатися назавжди. Не приховували туги і болю, у щирі слова прощання вкладали свою повагу і любов.

Байкове кладовище... Могила. Квіти. Співчуття рідним. Навіть з інших країн. Від тих, хто його знав...

Таких, як Петро Іванович, згадують із повагою і вдячністю, на таких хочуть бути схожими. Однак не всім це вдається.

Його дуже не вистачає. Особливо рідним і близьким. І вони приходять на Байкове кладовище...

На могилі П.І. Шевчука спокійно і світло. Чи не від його теплого погляду, яким він дарував людям світло своєї душі?.. А ще тут невимовно сумно... На цьому шматочку землі, як і у Франції, стоїть такий самий, як на могилі І. Буніна, пам'ятник — хрест із білого мармуру. Усе скромно, просто, як хотів Петро Іванович: під фотокартку — його ім'я і дві дати — народження і смерті...

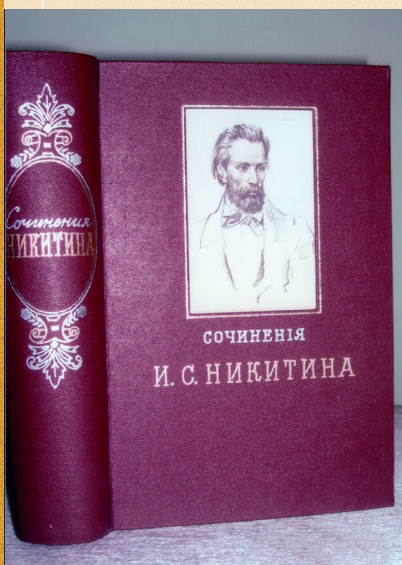
Рано відійшов він за межу вічності. Але хто прийшов у світ, має з нього піти...

Петро Іванович виконав своє високе призначення. Його знали як чуйну, уважну, спокійну, добру, талановиту і красиву людину, поважали і цінували за життя, з любов'ю згадують нині.

Біля пам'ятника схилили голівки жоржини. Вони теж сумують...

На дозвіллі (2001 р.)

Старе видання в новій обкладинці, зробленій П.І. Шевчуком (2000 р.)

вигляду, навчився їх переплітати та оздоблювати. Робив це майстерно, зі смаком.

Як член Державної міжвідомчої комісії з питань вступу України до Ради Європи, Керівного комітету з нагляду за виконанням Спільної програми Європейської комісії та Ради Європи щодо реформування правової системи і місцевого самоврядування в нашій країні П.І. Шевчук брав участь у багатьох міжнародних зустрічах. Часто у складі делегації бував за кордоном. Коли потрапив до Франції, йому вдалося здійснити свою давню мрію.

Знав, що під Парижем є російське кладовище, де поховані поети «срібного віку», що десь там могила І. Буніна. І він знайшов її... Довго дивився на пам'ятник — простий, але по-особливому красивий.

Колеги пам'ятають і ту поїздку, і кладовище, і як зворушило читав Петро Іванович на могилі улюбленого поета його твори.

Незважаючи на щоденні турботи й завантаженість, він не забував вітати близьких і знайомих із днем народження, іншими святами, зі смаком добирав подарунки. Напевне, ніколи не забудуть співробітниця Петра Івановича, як він привітав їх із жіночим святом, подарувавши справжній шедевр, витворений його дружиною, — красивий і смачний торт, оздоблений кремовими трояндами. Особливо зворушили жінок поетичні рядки Петра Івановича з побажаннями для кожної з них, охайно написані на торті між квітами.

Катерина Мусієнко

Міжнародні зв'язки

19 вересня 2007 р. Перший заступник Голови Верховного Суду України, голова Ради суддів України Петро Пилипчук провів робочу зустріч з експертами спільної програми Ради Європи та Європейської комісії «Україна: Порядок добору і призначення суддів, підготовка, дисциплінарна відповідальність, управління судовими справами і методи альтернативного врегулювання спорів» (далі — Програма), суддями Бертом Мааном та Марі-Франсуаз Вердун.

На зустрічі також були присутні суддя Верховного Суду України, заступник голови Ради суддів України Станіслав Міщенко, заступник Голови Державної судової адміністрації України (далі — ДСА) Ольга Булка, начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України Ліна Губар, радник Програми з правових питань Яна Добровська.

На початку зустрічі Петро Пилипчук привітав присутніх і сказав, що питання, над якими працюють експерти Програми, надзвичайно актуальні для нашої держави. «Сьогодні у судовій системі України існують певні кризові явища, які зумовлені багатьма факторами, в тому числі й політичного характеру. З точки зору представників Верховного Суду України та Ради суддів України одним із засобів подолання кризових явищ в українському правосудді є вдосконалення кадрової роботи в судах, — зазначив він. — Тому для нас корисною є допомога Програми у вирішенні цих проблем».

Берт Маан подякував за підтримку, яку отримали від української сторони представники Програми під час її реалізації, зокрема від

Верховного Суду України та Державної судової адміністрації України. В червні цього року Рей Бернінгем та Маартен Стеенбек підготували звіт «Судове адміністрування в Україні: оцінка поточної ситуації та огляд нормативної бази», Гвідо Крістенстен та Йохан Вілт Ванк нещодавно закінчили звіт з оцінки потреб у інформаційних технологіях. Зараз перебуває на стадії розробки третій звіт, в якому йтиметься про деякі проблеми побудови апарату судів. Експерти Програми активно співпрацюють із представниками ДСА. Вони готують навчальний візит до Нідерландів керівників апаратів судів. За фінансової підтримки Програми ДСА придбала технічні засоби для забезпечення доступу судів до мережі Інтернет. Наприкінці листопада 2007 р. заплановано провести круглий стіл із питань адміністрування судів. У роботі форуму візьмуть участь українські правники, експерти Програми, також буде запрошено американських та канадських колег. Берт Маан висловив сподівання, що рекомендації, підготовлені за результатами роботи Програми, стануть підвалинами для розбудови судової системи України.

Сторони погодили теми для обговорення на круглому столі, кількість учасників та склад робочої групи для розробки проекту рекомендацій, до якої ввійшли судді Верховного Суду України, заступники голови Ради суддів України Василь Гуменюк, Олександр Волков та Станіслав Міщенко, радник Першого заступника Голови Верховного Суду України Віктор Потапенко, експерти Програми Берт Маан та Марі-Франсуаз Вердун.

Голова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України Микола Короткевич 21 вересня 2007 р. провів робочу зустріч із представниками Левітт інституту міжнародного розвитку (США; далі — Левітт інститут). Серед запрошених були суддя Верховного Суду України Богдан Пошва, начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України Ліна Губар, адвокат, голова Ради директорів Левітт інституту Девід Левіт, суддя Федерального суду штату Юта, член Ради директорів Левітт інституту Девід Нуффер.

Сторони визначили строки проведення і теми семінарів для суддів місцевих та апеляційних судів України. Семінари, присвячені підвищенню рівня правосуддя, протягом вересня—листопада 2007 р. проведуть судді Верховного Суду України та представники Левітт інституту — американські судді та міжнародні експерти — в містах: Івано-Франківську, Луганську, Запоріжжі, Херсоні та Києві.

Девід Левіт розповів про освітню діяльність Левітт інституту в Україні. У 2007—2008 навчальному році Левітт інститут співпрацюва-

тиме з кількома вітчизняними вищими навчальними закладами. Серед випускників цих закладів за результатами навчального року буде відібрано бакалаврів, які навчатимуться у США протягом одного року, а згодом пройдуть тримісячне стажування із суддею, адвокатом та прокурором. Після навчання та стажування молоді спеціалісти повернуться в Україну і працюватимуть у Левітт інституті. Вони викладатимуть у вищих навчальних закладах України. Крім того, фахівці Левітт інституту підготували новий англomовний підручник, присвячений розгляду справ судом присяжних.

Девід Нуффер висловив стурбованість стосовно обмеження українським законодавством категорій справ, які може розглядати суд присяжних, і зауважив, що як експерт готовий прийняти запрошення на засідання комісії з розробки проекту Кримінально-процесуального кодексу України.

Микола Короткевич подякував гостям за освітню та консультативну діяльність, яку провадить Левітт інститут в Україні, і запевнив їх у готовності Верховного Суду України до подальшої співпраці.